T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ABBASİLERİN BİRİNCİ DÖNEMİNİN SONUNA KADAR DEYLEM BÖLGESİ

Mehmet USLUER
2501121325

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

İSTANBUL 2015

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı **MEHMET USLUER** Numarası **: 2501121325**

Anabilim Dalı **: İSLAM TARİHİ VE SANATLARI** Tez Savunma Tarihi **: 06.08.2015**

Danışman Öğretim Üyesi **: PROF.DR ADNAN DEMİRCAN** Tez Savunma Saati **: 14:00**

Tez Başlığı **: ABBASİLER'İN BİRİNCİ DÖNEMİNİN SONUNA KADAR DEYLEM BÖLGESİ**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR ADNAN DEMİRCAN		KABUL
2- DOÇ.DR NURETTİN GEMİCİ		KABUL
3- YRD.DOÇ.DR OSMAN AYDINLI		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR İLYAS TOPSAKAL		
2-DOÇ.DR NUH ARSLANTAŞ		

Abbasilerin Birinci Döneminin Sonuna Kadar Deylem Bölgesi

Mehmet USLUER

2501121325

ÖZ

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra, o günkü dünyanın süper güçlerinden biri olan Sasani İmparatorluğu üzerine, birçok fetih hareketleri düzenlendi. Bu fetihlerin başarıya ulaşması sonucu, Pers toprakları kısa bir sürede Müslümanların eline geçti. İran'ın kuzey tarafında kalan Deylem bölgesi ise, İslam ordularının fethetmek isteyip, bir türlü alamadığı bir coğrafyaydı. Deylem, İslam öncesi dönemde de, Sasani Şahlarının hâkimiyet altına bir türlü alamadıkları bir bölgeydi.

Fetihler yoluyla bir türlü alınamayan Deylem bölgesi, Abbasilerin baskılarından kaçan Alioğulları'nın, bu bölgeye sığınmasıyla, tabiri caizse içten fethedildi. Deylem halkı, Zeydi davetçilerin tebliğ çalışmaları sonucunda İslam Dini'ni kabul etti. Böylece Zeydi Mezhebi bu bölge üzerinden İran topraklarına giriş yapmış oldu. Biz de bu çalışmamızda Deylem bölgesini; İslam öncesi ve sonrası dönem olmak üzere sosyo kültürel, siyasi ve tarihsel perspektiften incelemeyi amaçlamaktayız.

Tezimiz; giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, yararlandığımız temel ve yerel kaynaklar ile yapılan çalışmaların önemi üzerinde durulmuştur. İlk bölümde; Deylem coğrafyasının, fiziki ve siyasi coğrafi özellikleri ile bu bölgenin şehirleri ve asıl Deylem bölgesi incelenmiştir. İkinci bölümde ise; bu bölgenin, İslam öncesi ve sonrası dönemleri incelenmiştir. Deylem bölgesinde hüküm sürmüş olan yerel hanedanlıklar da bu bölümde incelenen konular arasındadır. Son bölümde ise Deylem halkının etnik kökenleri, konuştukları dilleri, inançları ve gelenek görenekleri ile bu bölgede yapılan ticaret, ziraat ve hayvancılık incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deylem, Deylemliler, Deylem Bölgesi, Gilan, Gil

Dailam Region Until The End Of The First Abbasid Period

Mehmet USLUER

2501121325

ABSTRACT

After the prophet of Islam Muhammad died, several campaigns had been organized against the Sasanian Empire which is considered one of the super powers of the time. Resulting from the success of these campaigns, Persian territories fell into the hands of the Muslims in a short time. The Dailam region, which is located at the northern Iran, was one of the territories desired to be taken by the Muslim armies, but their desire went unfulfilled for a long time. In the Pre-Islamic times as well, the Sasanian kings were never be able to consolidate their full authority in the region, and naturally the region was the haven of the political dissidents. Since the Muslim armies could not capture the region for a long time, the region was named by them as "the abode of disbelief".

The region, which could not be conquered by the campaigns of the Muslim armies, was conquered from the inside, so to speak, when the descendents of Ali escaped from the Abbasids and took refuge in the region. The local population accepted Islam with the invitation of the Zaydi proselytizers. With this local acceptance, the Zaydi sect found an opening for itself to enter to the Iranian territory as well. In this study, we intend to investigate the Pre-Islamic and Islamic eras of the Daylam region from socio-cultural, political, and historical perpectives.

This study consists of an introduction and three chapters. In the introduction, we discuss the importance of the primary and local sources and try to give a brief literature review. In the first chapter, we talk about the historical core of the region, its physical and political geography, and its cities. In the second chapter, we investigate the Pre-Islamic and Islamic history of the region. The information about the dynasties which had governed the region throughout its history is among the topics explored in

this chapter. In the last chapter, we search the ethnical origin of the Dailami population, their languages, religious beliefs, traditions and customs as well as their activities of trade, agriculture, and husbandry.

Keywords: Dailam, Dailams, Dailam region, Gilan, Gil.

ÖNSÖZ

Bugünkü İran ülkesinin siyasi sınırları içinde yer alan Deylem bölgesi, tarih boyunca mevcut otoritelere karşı gelenlerin sığındığı emin bir coğrafyaydı. Bu bölgede yaşayan ve savaşçı yapılarıyla merkezi ve yerel yöneticilerin dikkatini çeken Deylem halkı, bu yöneticilerin ordularında gönüllü ve paralı olarak görev yapmıştı. Bununla birlikte çiftçilik, hayvancılık ve ticaretle de uğraşmışlardı.

Bölge, engebeli ve çetin bir coğrafi yapının verdiği bir avantajla, uzun bir süre fethedilememişti. Bu yüzden bölge halkı uzun zaman İslamlaşmaya direndikten sonra, bölgeye gelen Zeydi davetçilerin yoğun ve uzun süreli çalışmaları sonucunda İslam dinini kabul etmişlerdi.

Çalışmamızda; bölgenin siyasi ve fiziki coğrafi özellikleri, sosyo kültürel, ekonomik durumu, İslam öncesi, sonrası dönemi ile bölgede kurulmuş olan yerel hanedanlıklar incelenmiştir. Çalışmamızın ilk aşamasında, Deylem bölgesine gidip saha araştırması yaptık. Bölge üzerine araştırma yapan yerel araştırmacılarla görüşerek notlar aldık. Deylem bölgesi ile ilgili yazılmış olan bir kısım yerel kaynak kitaplar ile tarihi ve modern kaynakların bir kısmını, İran'daki farklı yayınevlerinden satın aldık. Araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz bilgiler ışığında bu bölgeyi tanıtmaya çalıştık. Bu bölge ile ilgili tam anlamıyla bir çalışma yapılmamış olması nedeniyle, bu tezin bu alandaki boşluğu dolduracağını ümit etmekteyiz.

Çalışmalarım sırasında bana her konuda desteğini esirgemeyen, kıymetli bilgilerinden istifade ettiğim, değerli hocalarımdan danışman hocam Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN'a ve Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ'e ve beni her konuda destekleyen aileme teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Deylem bölgesine yaptığım gezide beni evinde misafir edip ilgi ve alakasını esirgemeyen, yerel tarih araştırmacısı, Pertov AFŞİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

b. : Oğlu

Bkz. :Bakınız

C. :Cilt

cm. :Santimetre

Çev. : Çeviren

DİA. :Diyanet İslam Ansiklopedisi

Dzn. :Düzenleyen

H. :Hicri

Hz. : Hazreti

İbn. :Oğlu

m. :Metre

M. :Miladi

M.Ö. :Milattan Önce

M.S. :Milattan Sonra

ö. :Ölüm Tarihi

s.a.v. :Sallallahu aleyhi ve sellem

t.y. :Basım tarihi yok

Tahk. :Tahkik

Tash. :Tashih

v.s. :Vesaire

y.y. : Basım yeri yok

İÇİNDEKİLER

ÖZ..... III

ABSTRACT..... IV

ÖNSÖZ.....VI

KISALTMALAR.....V II

İÇİNDEKİLER.....V III

GİRİŞ.....1

1.BÖLÜM: DEYLEM BÖLGESİ VE COĞRAFYASI

1.1.Deylem İsminin Menşei……...9

1.2. Deylem Bölgesinin Coğrafyası……..10

1.3. Asıl Deylem bölgesi……....16

1.4. Deylem Bölgesinin Nehir ve Gölleri.……17

1.4.1. Sefidrud Nehri.……18

1.4.2. Şahrud Irmağı.……19

1.4.3. Cürcân Nehri.……..19

1.4.4. Musâ Nehri.……19

1.4.5. Bavul Nehri.……19

1.4.6. Herhiz Nehri.……...19

1.4.7. Tijin Irmağı.……20

1.4.8. Hirand Nehri.……..20

1.4.9. Deylem Nehri.……..20

1.4.10. Rûdhâne-i Çâlûs.……..20

1.5. Deylem Bölgesinin Dağları.……...21

1.5.1. Karon, Paduspan, Rubenc Dağları……...21

1.5.2. Demavend Dağı……..22

1.5.3. Dolfek Tepesi……..23

1.6. Deylem Bölgesinin Şehirleri……..23

2. BÖLÜM: DEYLEM BÖLGESİNİN TARİHİ

2.1. İslam Öncesi Dönem Deylem Bölgesi……..35

2.2. İslami Dönemde Deylem Bölgesi……..41

2.3. Deylem Bölgesinde Kurulan Hanedanlıklar……...51

2.3.1. Gavbare Hanedanlığı……51

2.3.2. Cüstani Hanedanlığı……..60

3.BÖLÜM: DEYLEM BÖLGESİNİN SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU

3.1. DEYLEM BÖLGESİNİN SOSYAL DURUMU……..64

3.1.1. Deylem Halkının Yapısı ve Etnik Kimliği……64

3.1.2. Deylem Halkının Dili……..68

3.1.3. Deylem Halkının İnançları……70

3.2. DEYLEM BÖLGESİNİN KÜLTÜREL DURUMU……72

3.2.1. Deylem Halkının Gelenek ve Görenekleri……72

3.2.1.1. Evlenme ve Düğün Merasimleri……..72

3.2.1.2. Cenaze Merasimleri……74

3.2.1.3. Savaş Gelenekleri……75

3.2.1.4. Bayram Merasimleri……..……..75

3.2.1.5. Diğer Gelenek ve Görenekler……75

3.3. DEYLEM BÖLGESİNİN EKONOMİK DURUMU……..76

3.3.1. Ziraat ve Hayvancılık:……76

3.3.2. Ticaret:……79

SONUÇ.……84

KAYNAKÇA.……86

EKLER.……93

.

GİRİŞ

Bugünkü İran ülkesinin kuzeyinde yer alan Gilan Eyaletinin, Siyahkel şehrine bağlı küçük bir yerleşim bölgesi olan Deylem, farklı kavim ve inanışlara ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Bu bölge, şimdi küçük bir yerleşim yeri olsa da geçmişte büyük bir coğrafik bölgeyi kapsamaktaydı. Deylem, aynı zamanda burada yaşayan Deylem kavmine ev sahipliği yapan bir coğrafyadır.

Bölgenin, sarp ve geçilmez dağlar ile sık ormanlarla çevrili olması, bölgeyi doğal bir sığınak haline getirmiştir. Bu da, Deylem bölgesini stratejik olarak önemli bir konuma sokmuştur. Deylem bölgesi; İslam öncesi dönemde, Sasani İmparatorluğuna karşı gelişen bazı muhalefet hareketlerinin sığınağı ve yönetim merkezi olmuşken, İslami dönemde de Abbasilere karşı gelişen muhalif hareket mensuplarının sığındığı ve faaliyetlerini rahat bir şekilde sürdürdüğü emin bir bölge olmuştur.

Bölge üzerine düzenlenen seferlerin başarıya ulaşamaması nedeniyle ele geçirilemeyen bölge, uzun bir süre yerel hanedanlıklar tarafından yönetilmiştir.

Seferlerin başarısızlığa uğraması nedeniyle, Deylem bölgesine İslam Dini'nin girişi gecikmiştir. Abbasilere karşı sert bir muhalefet yapan Alioğulları'nın, bu bölgeye gelmesiyle birlikte İslami tebliğ çalışması başlamış ve insanlar zamanla İslam Dini'ni kabul etmiştir. Deylem bölgesinin İslamlaşma süreci, genellikle Zeydiyye mezhebine mensup davetçiler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Deylem bölgesini farklı yönleriyle tanımak, tarih boyunca merkezi yönetimlerin neden bu bölgeye tam olarak hâkim olamadıklarına dair soruya cevap niteliğinde olacaktır. Ayrıca İslamlaşma sürecinden sonraki dönemde bölge halkının kuracakları devletlerin yapılarına dair ipuçları sunacaktır.

Çalışmamızda, Deylem bölgesinin; coğrafyası, Deylem halkının etnik menşei, inançları, dilleri, sosyal ve kültürel yaşamları, ticaretleri ve tarihleri, İslam öncesi dönemden, Abbasi Devleti halifelerinden Mu'tasım döneminin sonuna kadar olan zaman dilimi içerisinde incelenmiştir. Çalışmamız; İslam öncesi dönemden, H. 227, M.S. 842 yılına kadar olan zaman dilimleri arasını kapsamaktadır.

Araştırmamızda kullanmayı düşündüğümüz metotlardan biri, bölgeye gidip buraları yakinen tanıyıp, saha çalışması yapmaktı. Bu sebeple bizatihi, Deylem bölgesini gezip, yerinde bir inceleme yaptık. Burada birkaç gün kalıp, bölge ile ilgili araştırma yapan araştırmacılarla tanıştık ve onlardan istifade ettik. Daha sonra topladığımız kaynaklardan yararlanıp çalışmamıza başladık.

Çalışmaya, tümevarım yöntemini kullanarak başladık. Bu yöntemle kaynaklardan elde ettiğimiz farklı bilgileri bir araya getirip, genel bir sonuca ulaşmaya çalıştık. Çalışmamızda haritalardan da istifade ettik. Haritalar sayesinde Deylem bölgesini daha iyi tanıyıp, analizler yaptık. Bu analizleri ve bölgeye yaptığımız gezi gözlem sonuçlarını birleştirip bölgenin coğrafyasıyla ilgili bilgiler verdik.

Bununla beraber, çalışmamız sırasında birtakım sorunlarla karşılaştık. Bu sorunlardan biri, bölgenin coğrafi olarak kapsadığı alan ile ilgiliydi**.** Deylem bölgesinin sınırlarının sürekli değişmesi nedeniyle, tarihçilerin ve coğrafyacıların, yaşadıkları dönem itibariyle bu bölgenin kapsadığı alana dair farklı bilgiler vermeleri sebebiyle, bölgenin sınırlarını tespit etmede güçlükler yaşadık.

Bazı müellifler; bölgeyi çok büyük bir alan olarak zikrederken, bazıları küçük bir yerleşim yeri olarak belirtmişlerdir. Bu durum, Deylem bölgesinin coğrafyasını tam olarak saptamamızı engelleyen bir durumdu. Coğrafyası tam olarak belirlenemeyen bir bölgenin, diğer özelliklerine dair verilecek bilgi kısıtlı ve yanıltıcı olabilmekteydi. Biz de çalışmamızda, müelliflerin verdikleri farklı bilgileri ve gözlem sonuçlarını birleştirip, elde ettiğimiz veriler ışığında genel bir çerçeve çizip, bu çıkmazı aşmaya çalıştık.

Karşılaştığımız diğer bir problem ise bölgenin; bazen Deylem, bazen de Gilan bölgesi olarak isimlendirilmesiydi. İsimlendirme karışıklığa neden olabiliyordu. Bu coğrafya, H. 4. yüzyıla kadar yazılan kaynakların çoğunda Deylem bölgesi olarak isimlendirildiği için, biz de çalışmamızda zikredilen coğrafi alanı Deylem bölgesi diye nitelendirdik. Gilan bölgesi diye adlandırılan yerleri Deylem bölgesi içerisinde zikretmeye çalıştık.

Deylem bölgesi ile ilgili yaptığımız çalışmamızda, İslam Tarihinin kaynak kitapları başta olmak üzere coğrafya kitaplarından, yerel tarih kitaplarından, haritalardan, eski paralardan ve çağımızda yazılmış olan eserlerden istifade ettik.

Araştırmamızın temel tarihi kaynakları arasında, Dineveri'nin (ö. 282/895) yazmış olduğu ve Türkçe'ye de "*İslam Tarihi*" adıyla çevrilen, "*el-Ahbârü't-Tıvâl*"[1] adlı eser yer almaktadır. İslam öncesi İran tarihine dair bilgiler sunan eser, Sasani İmparatorluğundan kaçanların Deylem bölgesine sığınmalarıyla ilgili bilgilere yer vermiştir.

Diğer kaynağımız, Belâzurî'nin, (ö. 279/892) "*Fütûhû'l-Büldân*" adlı eseridir. Belâzurî; bölge ile ilgili İslam öncesi döneme dair çok kısıtlı bilgiler aktarmasına karşın, İslam'ın ilk dönemleriyle ilgili en fazla tarihi bilgiyi veren müelliflerden biridir. Özellikle İran bölgesinin fethi sırasında Deylem bölgesi ile ilgili rivayetleri farklı raviler yoluyla aktarmıştır.

224 yılı sonunda veya 225 yılı başında (839) Taberistan bölgesinin merkezi Âmül şehrinde[2] doğan Taberi'nin kaleme aldığı "*Târîħu'l-Ümem ve'l-Mülûk*" adlı eser çalışmamızın temel kaynakları arasındadır. Taberi; bu eserinde, İslam öncesi ve sonrası dönemlerinde Deylem bölgesinde gerçekleşen tarihi olaylara dair bilgiler vermiştir.

İbnü'l-Esir'in "*el Kamil fi't Tarih*" adlı eseri ile İbn Kesir'in "*el Bidaye ve'n Nihaye*" adlı eserleri de araştırmalarımızda istifade ettiğimiz diğer temel kaynaklar arasında yer almaktadır.

Araştırmamızda özel tarih eserleri arasında, Sâbî, tarafından kaleme alınmış olan "*Kitab'ût- Taci*" adlı eser yer almaktadır.

Büveyhîler dönemi tarihçisi olan, Ebü'l-Hasen (Hüseyn) Hilâl b. el-Muhassin b. İbrâhîm b. Hilâl es-Sâbî el-Harrânî, (ö. 448/1056) Büveyhî sultanlarından Bahâüddevle'nin hükümdarlığı döneminde, Vezir Fahrülmülk Ebû Galib Muhammed

[1] Zikredilecek eserlerin tam isimleri, yazarları ve baskıları için bkz: Kaynakça.

[2] Mustafa, Fayda: "*Taberi*" **DİA**, İstanbul, 2010, C.39, s.314.

tarafından Dîvân-ı İnşâ'nın başına kâtip olarak getirildi.[3] Yazmış olduğu "Kitab'ût-Taci" eserinin bir kısmı, Wilferd Madelung tarafından "*Ahbâru Eimmeti'z-Zeydiyye fî Taberistan ve Deyleman ve Gilan*" adlı eserin giriş kısmında neşredildi.[4] Bu eserde Deylem halkının özellikleri genişçe anlatıldığı gibi, Deylem halkının kökenlerine dair bilgiler de vardır.

Erken dönem İslam coğrafyacılarının önemli temsilcilerinden olan ve babası bir dönem Taberistan valiliği yapmış olan İbn Hurdâzbih, (ö. 300/912- 13) "*el Mesâlik ve'l-Memalik*" adlı eserinde bölgeyle ilgili kısıtlı da olsa coğrafi bilgiler vermektedir. İbn Hurdâzbih kendisinden sonra gelecek olan Ya'kubi, Mes'ûdî, İbnü'l Fakih, İbn Rüste, Kudame b. Ca'fer gibi coğrafyacılara örneklik teşkil etmiştir.[5]

Aslen İsfahanlı olan ve hayatı hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz İbn Rüste, (290/903) [6] yazmış olduğu, *"el-A'lakü'n-nefise"* adlı eserinde, Deylem bölgesinde yer alan Taberistan hakkında bilgi verirken, Deylem bölgesi ile ilgili coğrafi ve tarihi bilgileri bu kısma serpiştirmiştir.

Tarihçi ve coğrafyacı olan Ya'kubi (ö. 292/905'ten sonra), *"Kitabu'l-Buldan*" adlı eserinde bu bölgeye ait kısa coğrafi bilgiler vermiştir. Ayrıca, bölgede üretilmiş tekstil ürünlerinden de kısaca bahsetmiştir. Müellifin "*Târîhu'l-Ya'kubi*" adlı diğer eserinde ise Deylem halkının etnik kökeni ile Abbasiler döneminde Deylem bölgesine sığınan Yahyâ b. Abdullah'tan bahsedilmiştir.

Kudâme b. Cafer, (ö. 337/948) Abbasiler döneminde, devlet dairelerinde uzun süre çalışmanın getirdiği bilgi ve tecrübeyi "*Kitâbü'l-Harâc*" adlı eserinde ortaya koymuştur. [7] Bu eserinde, Kazvin kalesinin Sasaniler döneminde Deylemliler'in saldırılarına karşı kurulduğunu ifade etmiştir.[8] Kudâme'nin, bu bilgiyi büyük ihtimalle

---

[3] Casim, Avcı,: "*Sâbî*", **DİA**, İstanbul, 2008, C.35, s. 340.

[4] Wilferd, Madelung**: Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye fî Taberistan ve Deyleman** ve Gilan kitabının içinde, (Sâbî, **Kitab'u Taci**) Franz Steiner Verlag, Beyrut, 1987.

[5] Maqbul Ahmad, Sayyıd:" *İbn Hurdâzbih*", **DİA**, İstanbul, 1999, C. 20, s. 78-79.

[6] Maqbul Ahmad, Sayyıd: "*İbn Rüste*", **DİA**, İstanbul, 1999, C.20, s.253.

[7] Cengiz, Kallek: "*Kudâme b. Ca'fer*", **DİA**, İstanbul, 2002, C. 26, s. 311-312.

[8] Kudame, b. Cafer (ö. 337/948): **Kitabü'l-harac ve sınaatü'l-kitabe,** Çev. ve Tahk: Dr. Hüseyn Kare Çanlu, Neşr-i Elburz, Tahran, 1380, s.181.

kendisinden önce yaşamış olan Belâzurî'den aldığını düşünmekteyiz.[9] Kudame, Deylemlilerin İslam'dan önceki ve sonraki inanış ve davranışları hakkında da bilgiler aktarmaktadır.[10]

Hayatı hakkında yeterli bilgi olmayan İbnü'l Fakih[11] "*Kitabü'l-Büldan*" adlı eserinde Deylem halkının etnik kökeni ile Deylem bölgesinin coğrafyası hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca, bölgeye sefer düzenleyen Haccâc b. Yusuf ile Deylem heyeti arasında geçen görüşmeyi de geniş bir şekilde aktarmıştır.

İstahrî, (ö. 340/951-52'den sonra)[12] "*el-Mesâlik ve'l-Memalik*" adlı eserinde Taberistan bölgesi ile Deylem bölgesini bir bölge olarak zikretmiştir.[13] Deylem bölgesinin siyasi sınırlarından, konuşulan dillere, inançlara, şehirlerin yapılarına kadar detaylı bilgiler aktarmıştır. Kitabın sonunda vermiş olduğu haritalar arasında, Deylem bölgesini gösteren harita da vardır.[14]

Nusaybinli İbn Havkal, (ö. 367/977) İstahrî ile görüştükten sonra "*Suretü'l-Arz*" adlı eserini yazmıştır. Eserini kaleme alırken, İbn Hurdâzbih, Cehânî ve Kudâme b. Ca'fer gibi coğrafyacıların eserlerinden de faydalanmıştır.[15] Yazdığı eserde, Deylem bölgesinin coğrafi özelliklerini geniş şekilde ele almış. Deylem halkının kişisel özellikleri, uğraşları, etnik kökenleri, dilleri ve inançları hakkında bizlere değerli bilgiler aktarmıştır.

Tarihçi ve coğrafyacı olan Me'sudi, (ö. 345/956) "*Mürûcü'z-Zeheb ve Meâdinû'l-Cevher*" adlı eserinde Deylem bölgesine dair coğrafi bilgilerle birlikte,

---

[9] Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Cabir Davud (ö. 279/892): **Fütuhu'l Büldan(Ülkelerin Fetihleri)**, Çev: Prof. Dr. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul 2013, s, 366.

[10] Kudame, **a.g.e**., s.181.

[11] Cengiz, Tomar: "*İbnü'l Fakih*", **DİA**, İstanbul,2000, C.21, s.38,39.

[12] Marina, A. Tolmacheva: "*İstahrî*", **DİA**, İstanbul, 2001, C.23,s.203.

[13] İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed (ö. 340/951-52'den sonra): **Mesâlik ve'l-Memalik**, Çev: Muhammed b. Esed b. Abdullah Testeri, Mecmua-i Enteşaret-i Edebi ve Tarihi, İran, y.y., 1373, s.214.

[14] Ekler: Ek.2.

[15] Şeşen, Ramazan: *"İbn Havkal",* **DİA**, İstanbul, 1999, C.20, s.34-35.

Sasani saraylarında üst düzeyde görev alan bölge meliklerinin çocuklarının görevleriyle de ilgili önemli bilgiler aktarmıştır.

Bu bölgenin sosyo kültürel yaşamına dair en detaylı bilgiyi Makdisî, *"Ahsenü't-Tekasim"* adlı eserinde vermiştir. H. 335 yılında Kudüs'te dünyaya gelen Makdisî, iyi bir coğrafyacı ve gezgindir.[16] Deylem bölgesini de gezen ve burada dört ay boyunca kalan Makdisî, bölgeyi büyük bir coğrafya olarak göstermiştir.[17] Kaldığı bu süre zarfında bölge halkının yapısını, inançlarını, dillerini, gelenek göreneklerini, şehirlerini, bölgede yetişen ürünleri, bazı coğrafi özelliklerini ve bölgenin ekonomisini detaylı bir şekilde aktarmıştır. Ayrıca Deylem bölgesini gösteren bir haritaya da kitabında yer vermiştir.[18]

H. 372 yılında yazılmış olan fakat yazarı belli olmayan, "*Hudûdü'l-Âlem*" adlı eserde de Deylem, büyük bir coğrafi alan olarak gösterilmiştir.[19] Deylem bölgesinin anlatıldığı bölümün giriş kısmında, bölgenin siyasi sınırları belirtildikten sonra, bölgenin şehirleri tanıtılmıştır.[20]

Hudûdü'l-Âlem ve Makdisî, has Deylemlilerin oturduğu, asıl Deylem denilen bir bölgeyi büyük Deylem ülkesine ait yerleşim yerleri arasında zikreden müellifler arasındadır. [21]

Anadolu'da bir Rum aileden dünyaya gelen Yakut el-Hamevi, (ö. 626/1229)[22] yazmış olduğu "*Mu'cemü'l-Büldân*" adlı eserinde Deylem kelimesinin hangi anlamlara geldiğini belirtmiş. Deylem halkının çapul ve yağma yapmalarına dair bilgiler de vermiştir.

---

[16] Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 380/990): **Kitâbu Ahseni't-Tekâsîm fi Marifet'l-Ekâlîm, İslam Coğrafyası**, Çev. ve Notlar, D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015,s. 8,9.

[17] **a.e**., s.377.

[18] Tezin Ekler kısmı bölümüne bk. Ek.3.

[19] **Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib**, Çev: Abdullah Duman, Murat Ağarı, Kitabevi, İstanbul,2008, s. IX.

[20] **Hudûdü'l-Âlem**, s.91-96

[21] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94; Makdisî, **a.g.e**., s.355.

[22] Casim, Avcı : "*Yakut el-Hamevi*" , **DİA**, İstanbul,2013, C.43, s, 288.

Kazvini, (ö. 682/1283)[23] kendisinden önce yazılmış coğrafya kitaplarından istifade ederek "*Âsâru'l-Bilâd ve Ahbarü'l-İbad* " adındaki eserinde bölgenin coğrafik özellikleriyle beraber, Deylem halkının özelliklerinden, ihraç ettikleri ürünlerden ve burada çıkan madenden kısaca bahsetmiştir.

Eyyubi hanedanına mensup, tarihçi ve coğrafyacı olan Ebu'l-Fida (ö. 732/1331)[24] ise yazmış olduğu "*Takvimû'l-Buldan*" kitabında, Deylem bölgesinin coğrafyasından bahsedip, şehirlerini tanıtmıştır.

H. 833 yılında vefat eden Timur döneminin ünlü tarih ve coğrafyacılarından olan Hafız-ı Ebru, [25] "*Coğrafyay-ı Hafız-ı Ebru*" eserinin ilk cildinde Deylem bölgesinde yer almakta olan nehir ve dağların özelliklerinden; ikinci cildinde ise, aslen Deylemli olup, Büveyhîler devletini kuranların soylarından ve tarihlerinden bahsetmiştir.[26]

Mahalli tarih yazıcılığının en önemli kaynakları arasında bulunan "*Tarih-i Taberistan*" adlı eserin müellifi olan İbn İsfendiyar, (ö. 613/1216'dan sonra) Âmul şehrinde doğdu. [27] İbn İsfendiyar eserinde bu bölgede kurulmuş olan yerel yönetimlerden geniş şekilde bahsetmektedir. Ayrıca "*Tenser Mektubu*" diye bilinen, bölgenin yerel yöneticisi Cesnaf'a yazılmış olan mektubu da kitabında zikretmiştir.

Mahalli kaynaklar arasında zikredeceğimiz diğer kaynak ise, Mer'aşî'nin (ö. 894/1489'dan sonra) yazmış olduğu "*Târîh-i Taberistan ve Rûyân ve Mâzenderân*" adlı eserdir. Mer'aşî'nin yazmış olduğu eserin bazı bölümleri İbn İsfendiyar'ın "*Tarih-i Taberistan*" eseriyle hemen hemen aynıdır.[28]

Deylem bölgesi hakkında günümüzde yapılan çalışmalardan biri Seyyid Ahmed Kesrevi'nin (1890-1946) Farsça yazmış olduğu *"Şehriyaran-i Gomnam"* adlı

---

[23] Cevat, İzgi: "*Kazvini*" **DİA**, İstanbul,2002, C.25.s.160.

[24] Abdülkerim, Özaydın: "Ebü'l Fida" , **DİA**, C.10,s.320.

[25] "*Hâfız Ebrû*" **DİA**, 1997, C.15, s.89-90.

[26] Hâfız-ı Ebrû, Şehabeddin Abdullah b. Lutfullah b. Abdürreşid (833/1430) : **Coğrafya-yi Hafez-i Ebru,** Dzn: Sadık Saccadi, Bonyan, Tahran, 1997,C.2, s.163,y.y.

[27] Rıza, Kurtuluş: *"İbn İsfendiyar"*, **DİA**, İstanbul, 1999, C. 20, s. 93.

[28] Tahsin Yazıcı: "*Mer'aşî*", **DİA**, 2003, C.28, s.36-37.

eseridir. İstifade ettiğimiz eserde müellif, Deylem bölgesini ve Deylem halkını tanıttıktan sonra bölgede kurulan hanedanlıklar hakkında geniş bilgiler vermiştir.

Ahmet Kesrevi'nin yazmış olduğu ve daha sonra kitabına eklemiş olduğu "*Deylemlilere Dair*" adlı makale, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Filolojisi Kürsüsü bölümü öğrencisi Mustafa Başdemir tarafından lisans bitirme tezi olarak Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[29]

Araştırmamızda istifade ettiğimiz modern araştırmalardan bir diğeri de H.L. Rabino'nun (1877-1950) kaleme aldığı "*Velayet-i Darü'l-Merz-i İran: Gilan*" eseridir. Rabino bu eserinde, bölgenin tarihi, coğrafyası, kültürü v.s. hakkında geniş bilgiler sunmuştur. 1906 ile 1912 yılları arasında İran'ın Reşt şehrinde İngiliz konsolosluğunda görev yapan Rabino, yazdığı eseri samimi duygularla kaleme almıştır. Bu kitap yoğun bir araştırma neticesinde ortaya konulmuştur. Rabino'nun yazdığı eser, Gilan bölgesini bütün yönleriyle anlatması açısından ilktir. Gilan bölgesini anlatırken, Gilan bölgesinin eskiden Deylem bölgesi diye nitelendirildiğini belirtmiştir. Ayrıca şu an küçük bir yerleşim yeri olan Deylem Nahiyesi ile ilgili değerli bilgiler de aktarmıştır.[30]

[29] Mustafa, Başdemir: **Seyyid Ahmed Kasravi-yi Tebrizi'nin Deylemlilere Yazdığı Bir Makalenin Tercümesi,** Lisans Tezi, İstanbul,1980.

[30] H.L. Rabino (1877-1950), **Velayet-i Dar'el Merz-i İran: Gilan**, Çev: Cafer Hamamizade, Enteşaret-i Taeti, Reşt,1391, s. 53.

1.BÖLÜM: DEYLEM BÖLGESİ VE COĞRAFYASI

1.1. Deylem İsminin Menşei

Deylem isminin menşei konusunda birbirinden farklı birçok görüş vardır. Deyleman kelimesinin manası ile ilgili görüşler şöyledir:

1. "Deyleman kelimesi üç kelime ile yani **دیل** ve **ام** ve **ان** kelimeleriyle oluşmuştur. **دیل**; koyun, keçi, inek gibi evcil hayvanların bakımının yapılması, yetiştirilmesi, **ام** , yerden yüksek bir bölüm, **ان**, ise mekan anlamında kullanılmıştır. Bu üç kelimenin bir araya gelmesiyle hayvanların bakımının yapılıp yetiştirildiği yüksek yer manası ortaya çıkmıştır." [31]

2. Bu konudaki diğer görüş ise şöyledir: " **دیل** " kelimesi içinde, arasında ortasında, " **لم**" kelimesi koru ve orman anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin birleşmesiyle Deylem kelimesi, "ormanın kalbi" anlamı kazanmıştır." [32]

Gerçekten de günümüzde Deylem, yüksekte yer alan, küçükbaş hayvancılığın yapıldığı, sık ormanlarla kaplı, bin bir çeşit çiçeğin açtığı, akıcı nehirlere sahip, cennetimsi bir yerdir.

3. Bu görüşlerden bir tanesi de Yakut el-Hamevi'nin, Mu'cem'ül-Buldan isimli eserinde geçmektedir. Bu eserde, Deylem kelimesinin, ölüm, düşman, siyah karınca anlamlarına geldiği belirtilmektedir. [33]

[31] Pertov, Afşin: **Tarih-i Gilan: Ağaz ta ber Pay-i Conbeş-i Meşrute**, Harf-i Nu, Reşt, t,y., s. 25.
[32] **Deyleman: Pilak Por Remz u Raz Şark-i Gilan, Neşriye: Ettelaat, Makale-i Ruznamaye-i Ettelaat**, 1392, http://www.ettelaat.com/etiran/?s=+دیلمان&sentence=1&paged=2
[33] Yakut el-Hamevi, **a.g.e**., C.2, s. 544.

Düşman manasının verilme sebebi, İslami dönemde uzun süre fethedilemeyen bu bölgenin "Dârü'l-Küfr," [34] olarak kabul edilmesi ve Deylem halkının kâfir kabul edilmesi[35] sebebiyle verilmiş olabilir.

4. Deylem bölgesi, Dar'ül İslam olmadığı için, Deylem halkından esir alınanlar yönetim merkezlerine getirilip satılıyordu.[36] Bu yüzden Deylem, "ücretli işçi ve köleler ülkesi" anlamında da kullanılmaktaydı.[37] Dolayısıyla bu mana, bölgede köle ticaretinin yapılmış olmasından dolayı bir yakıştırma olarak verilmiş olabilir.

Korkusuz ve cesur olan Deylem halkı, bazen İran krallarının ordularında askeri bir güç olarak yer alırken, bazen de mahalli emirliklerde paralı askerlik yapıyordu.[38] Deylemliler, Sasanilerin askeri gücünü oluşturan bir halktı. Sasaniler, Gürcistan'a ordu sevkettiği zaman, Deylemliler bu orduda askeri bir güç olarak yer almışlardı.[39] Bu yüzden Deylem isminin, "ücretli işçi ve köleler ülkesi" anlamında kullanılmasından kastın, bir yere bağlı olmadan para karşılığı askeri bir güç olarak çeşitli ordularda görev yapma manasında kullanıldığını düşünebiliriz.

Deylem, hem bir soy, hem de coğrafi bir bölgenin adıdır. Bu soy; Deylem ismini, babalarından değil, oturdukları toprağa verilen isimden dolayı almıştır. [40]

1.2. Deylem Bölgesinin Coğrafyası

Bugünkü Deyleman nahiyesi, İran sınırları içerisinde yer alan Gilan eyaletinin başkenti olan Reşt şehrinin güneydoğusunda ve Lahican şehrinin güneyinde yer

---

[34] İstahrî, **a.g.e**., s. 215.

[35] İbn Havkal, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Havkal el-Bağdâdî (ö. 367/977): **Sûret'ül-Arz**, Çev: Cafer Şe'ar, , Bonyad-ı Ferheng- i İran, Tahran, 1365, C.2**,** s. 377.

[36] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[37] Pertov, **a.g.e**., s. 25.

[38] Fenderski, Seyyid Rıza: **Deylemiyan: Ağaz ta Sedde Çeharom**, Ferheng-i İlya, Reşt, 1386, s.13.

[39] Tarih-i İslam Cambric, C.4 s 217.

[40] Yakut el-Hamevi, Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah (ö. 6 26/1229): **Mu'cemü'l-Büldân**, Dar Sadir, Beyrut,1995, C.2, s. 544

almaktadır. Kuzeyinde Semam ve Eşkavar, güneyinde Amarlu, batısında, Rahmetabad şehirleri bulunan ve Sefidrud ırmağının kuzeyindeki dağlık alanda yer alan Deyleman,[41] Siyahkel şehrine bağlı küçük bir yerleşim yeridir.

Deyleman Nahiyesi bakımsız ve düzensiz bir yerleşim yeridir. Çok az nüfusa sahip bu nahiye, havasının ve suyunun temiz, ormanlık alanların çok olması nedeniyle yaz mevsiminde sayfiye yeri olarak kullanılmaktadır.

Bugün yüzölçümü ve nüfusu az olan Deylem coğrafyası, tarih boyunca çeşitli yerel yönetimlere ve halklara ev sahipliği yapmış geniş bir bölgeydi. Bu bölgenin coğrafi sınırlarını doğru olarak tespit edebilmek, tarih boyunca yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle zordur. Özellikle Deylem halkının bu bölgeye sonradan kattıkları topraklar nedeniyle sınırlar sürekli değişim göstermiştir.[42]

Bugünkü İran haritasında ormanlık ve dağlık bir bölge olarak gösterilen Gilan bölgesi, Sasaniler ve İslam'ın ilk dönemlerinde Deyleman ya da Deylemistan olarak adlandırılıyordu.[43] Fakat Deylem ismi zamanla ortadan kalktı ve zikredilen bölge, Gilan bölgesi diye adlandırılmaya başlandı. [44]

Bölgede dört ay yaşayan Makdisî,[45] bu coğrafyayı çok büyük bir alan olarak kabul edip, Hazar Denizi çevresinin tamamına yakınını ve Taberistan, Cürcân, Kûmis ve Hazarların yaşadığı Volga kıyılarını dahi Deylem bölgesine dâhil edip, bu bölgeyi beş bölüme ayırmıştır. [46]

Makdisî, Hazar Denizi ve çevresindeki yerleşim alanlarını da büyük Deylem bölgesine dâhil etmiştir. Hazar Denizi'nin arka tarafında yer alan şehirlerin bir kısmını bölgenin şehirleri arasında zikretmiştir.[47]

---

[41] Rabino, **a.e**., s. 53, 322.

[42] Yazıcı, Tahsin "**Deylem**", DİA, 1994, C.9, s.263,264.

[43] Kesrevi, Ahmed Tebrizi (ö. 1946): **Şehr-i Yar-i Gomnam**, Enteşaret-i Aydin, Tebriz, 1387, s. 23.

[44] Rabino **a.g.e**., s. 4,5.

[45] Makdisî, **a.g.e**., s.378.

[46] **a.e**., s. 354.

[47] **a.e**., s,363,-371

Makdisî'nin, bu bölgenin coğrafyası ve şehirleri hakkında vermiş olduğu bilgiler ve yapmış olduğu değerlendirmeler büyük ihtimalle siyasidir. Çünkü Makdisî'nin yaşadığı dönemde, etnik olarak Deylemli olan Büveyhîler Devleti, iktidarının zirvesini yaşıyor ve geniş bir coğrafyaya hükmediyordu. Makdisî de bu geniş coğrafyanın nerdeyse tamamını bu bölgenin sınırları içerisinde zikretmiştir

Hudûdü'l-Âlem, Deylem bölgesini büyük bir alan olarak kabul etmiştir. Deylemlilere ait olan bu büyük bölgede, Deylem halkı dışında farklı kavimlerin de yaşadığını belirtmiştir.[48] İstahrî de, Deylem ve Taberistan'ı bir bölge kabul edip[49] bu bölgeyi geniş bir coğrafya olarak ele almıştır.

Buna karşılık Hamza İsfahani ise; Deylem'in birçok nahiyeye sahip olan Taberistan bölgesine bağlı küçük bir yerleşim yeri olduğunu belirtmiştir.[50]

Dünyayı ve özellikle de o günkü İslam topraklarını bölgelere ayıran İslam coğrafyacıları Deylem'i farklı bölge ve kısımlar arasında zikrederler.

Mes'ûdî, dünyayı yedi bölgeye ayırıp Deylem'i de altıncı bölgeden sayarken,[51] Ya'kubi, Hazar Denizi çevresini altıncı bölgeden kabul etmiştir.[52]

Ya'kubi, Deylem bölgesinin bir parçası sayılan Taberistan[53] bölgesini birinci bölgeden, yani doğu bölgesindeki yerleşim yerleri arasında zikrederken[54] Makdisî, Deylem bölgesini beşinci bölgedeki yerleşim yerlerinden biri olarak kabul etmiştir.[55]

---

[48] **Hudûdü'l-Âlem,** s.91.

[49] İstahrî, **a.g.e**., s. 214.

[50] İsfehanî, Ebû Abdillâh (Ebû Abdirrahmân, Ebü'l-Hasen) Hamza b. Hasen İsfahânî Hamza (ö. 360/971'den önce): **Tarih-i Peygamberan ve Şâhan**, Çev: Cafer Şear, Emir Kebir, Tahran,1367, s. 214.

[51] Mes'ûdî, Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin (ö. 346/957): **Mürûcü'z-zeheb ve meâdinû'l-cevher,(Altın Bozkırlar),**Çev: Dr. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s.73.

[52] Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Vazıh (ö. 292/905'ten sonra): **Târîhu'l- Ya'kûbî,** Çev: Dr. Muhammed İbrahim Ayeti, Bonyad-i Tercüme ve Neşr-i Kitap, Tahran, 1347. C. 1, s. 104.

[53] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92, Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[54] Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Vazıh (ö. 292/905'ten sonra): **Kitâbu'l- Buldân, Ülkeler Kitabı**, Çev: Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2002, s.51.

[55] Makdisî, **a.g.e**., s. 83.

Hudûdü'l-Âlem; dünyadaki yerleşim alanlarını 51 bölgeye ayırıp Deylem bölgesini de dünyanın kuzeyinde yer alan mamur bir bölge olarak belirtirken,[56] Makdisî, İslam ülkelerini, altısı Arap, sekizi Acem bölgesi diye on dört bölgeye ayırıp, Deylem bölgesini, Maşrık, Rehab, Cibal, Huzistan, Fars, Kirman, Sind gibi Acem bölgeleri içinde zikretmiştir.[57]

Yakut el-Hamevi ise Deylem'in dördüncü bölgede olduğunu, boylamının 75 derece ve enleminin de 36 derece 10 dakika olduğunu belirtmiştir.[58]

Beyhaki, Fars diyarları hakkında bilgiler verirken, Deylem bölgesini 22. vilayet olarak zikretmiştir.[59]

İstahrî, Deylem bölgesini dağlık ve düzlük diye iki kısma ayırıp, düzlük alanın Hazar Denizi kenarında bulunduğunu, asıl Deylem şehirlerinin ise büyük ve erişilmez dağlardaki bölgelerde olduğunu belirtmiştir.[60] Sâbî ve İbn Havkal da aynı görüşü paylaşmaktadır.[61]

Deylem bölgesinde iki halk yaşamaktadır.[62] Bu halklardan biri Deylem, diğeri Gilan halkıdır.[63] Sefidrud Nehri, bu bölgeyi "Bia Piş" ve "Bia Pes"[64] yani nehrin bu yakasındakiler ve nehrin öteki yakasındakiler [65] şeklinde ikiye ayırmıştır.

Bu yakadakilerin ilkinde yaşayanlar Lâfcân, Meyâlfcân, Kuşkcân, Berfcân, Dâhıl, Tecen, Ceme denilen şehirlerde yaşamaktayken, diğer yakadakiler de, Nanak,

---

[56] **Hudûdü'l-Âlem**, s. XVI, XVII.

[57] Makdisî, **a.g.e**., s. 28.

[58] Yakut el-Hamevi**, a.g.e**., C.2, s. 544.

[59] Beyhaki, Ebü'l-Hasen Zahîrüddîn Alî b. Zeyd b. Muhammed (ö. 470/1077): **Tarih-i Beyhak**, Tash. Ahmed Behmenyâr, Kitabfuruş-i Furugi, Tahran, 1982, c.1, s.18.

[60] İstahrî, **a.g.e**., s. 214.

[61] Sâbî, **a.g.e**., s.12, İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s. 376.

[62] **Hudûdü'l-Âlem**, s.95.

[63] Kesrevi, **a.g.e**., s. 23.

[64] Rabino, **a.g.e**., s. 4

[65] **Hudûdü'l-Âlem**, s.95.

Kûtum, Sarâvân, Paylamân-Şehr, Tûlîm, Kühn-rûz, Esterâb, Hân-Balî ve Dulâb şehirlerinde yaşamaktadırlar.[66]

Deylem bölgesinin düzlük alanlarında yaşayan Gil halkı, Hazar Denizi kıyısına doğru yerleşmişlerdi. [67] Gil halkının yaşadığı bölge, bugünkü Reşt ve Lahican vilayetleridir.[68] Deylem halkı ise, bugünkü Reşt ve Lahican şehirlerinin güneyinde yer alan dağlık bölgede yaşamaktaydı.[69]

Kazvini de Deylem bölgesinin Kazvin şehrine yakın olduğunu ve bütün beldelerinin dağlık alanda olduğunu belirtmiştir.[70]

Bu dağlık alanların sarp olup, geçit vermemesi, yerel yöneticilerin bu dağlarda yaşamasına sebep olmuştur. O erişilmez dağlarda yer alan Rudbar şehrinde, Deylem padişahları yaşamaktaydı.[71]

İbn Havkal ise bu dağlık bölgenin Tarom diye adlandırıldığını ve Deylem hanedanlarından, Cüstan hükümdarlarının burada yaşadığını belirtmektedir.[72]

Mes'ûdî ise, Deylem halkının dağlık alanda değil de Gil halkı ile birlikte Hazar Denizi kıyısında yaşadıklarını belirtmektedir. [73]

Deylem bölgesinin coğrafi sınırları sürekli değiştiği için bu sınırı belirlemek zordur. Bu konuda İstahrî; Deylem bölgesinin güney tarafının Kazvin, Tarom, Azerbaycan ve Rey'in bir kısmı, batı tarafının Azerbaycan ve Rey'in bir kısmı, doğu tarafının Rey ve Taberistan'ın kalan kısmı, kuzey tarafının ise Hazar Deniziyle çevrili olduğunu söylemiştir.[74] Deylem bölgesinin sınırlarını böyle çizmekle beraber, Hazar

---

[66] **Hudûdü'l-Âlem**, **a.g.e.,** s. 95.

[67] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s.376.

[68] Kesrevi, **a.g.e**., s. 23.

[69] Rabino **a.g.e**., s. 53.

[70] Kazvini, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd (ö.1283): **Asarü'l-bilad ve ahbarü'l-ibad**, Çev: Muhaddit Haşim, Emir Kebir, Tahran,1994, s.389.

[71] İstahrî, **a.g.e**., s. 215.

[72] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2,s. 376.

[73] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 147.

[74] İstahrî, **a.g.e**., s. 214.

Denizinin doğusunun Deylem bölgesinin bir kısmı ile komşu olduğunu da belirtmiştir.[75]

İbn Havkal, Deylem'in güneyinde, Kazvin, Tarom, Azerbaycan ve Rey bölgesinin bir kısmı; doğusunda Rey bölgesinin diğer kısmı ve Taberistan; kuzeyinde Hazar Denizi; batısında Azerbaycan, Arran, Rupenc Dağları ve Bazusban, Karon ve Cürcân dağları [76] olduğunu ifade etmiştir.

Hudûdü'l-Âlem ise, bölgenin doğusunu Horasan, güneyini Cibal şehirleri, batısını Azerbaycan ve kuzeyini de Hazar Denizi olarak belirtmiştir.[77]

Kimi coğrafyacılar, Deylem bölgesinin kuzeyinde yer alan Hazar Denizi'nin ismini Deylem Denizi olarak da zikretmişlerdir. [78]

Ebû'l-Fida ise Deylem'in batısını Azerbaycan ve Rey'in bir kısmı, güneyini Azerbaycan bölümü ve Kazvin, doğusunu Rey ve Taberistan'ın kalan kısmı, kuzeyini ise Hazar Denizi ile sınırlamıştır.[79]

Deylem'in doğusunda yer alan ve büyük bir bölge olan Ruyan bölgesi de [80] bazı İslam coğrafyacıları tarafından Deylem bölgesinin bir parçası olarak kabul edilmiştir.[81]

İbn Hurdâzbih, Kazvin şehri ile Deylem'in sınır olduğunu ve Kazvin ile Deylem'in arasının 27 fersah[82] olduğunu belirtmiştir.[83] İstahrî de, Kazvin şehrinde

---

[75] **İstahrî**, **a.g.e**., s.226.

[76] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2,s. 376.

[77] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91.

[78] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s. 57-59; Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 92.

[79] Ebü'l Fida, Emadeddin İsmail (ö.732/1331): **Takvimü'l Büldân**, Çev. Abdul Muhammed Ayeti, Enteşaret-i Ferheng-i Bonyad-i İran, Çaphane-i Zer, 1367,s. 492.

[80] Fenderski, **a.g.e**., s. 20.

[81] İbn Rüste, Ebû Ali Ahmed b. Ömer b. Rüste (ö. 310/922): **el-A'lakü'n-nefise**, Dar Sadir, Beyrut, 1892, s. 150; İbnü'l Fakih, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, Kitâbü'l-Büldân, Çev. Muhammed Rıza Hâkimi, Bonyad-ı Ferheng-i İran, Tahran,2000, s. 149.

[82] 1 fersah= 5.685 m.

[83] İbn Hurdâzbih, Ebu'l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah (ö. 201/913): **el-Mesâlik ve'l-Memalik, Yollar ve Ülkeler Kitabı**, Çev. Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul,2008, s. 56.

bulunan bir kalenin, Deylem bölgesiyle Kazvin şehri arasındaki sınırı oluşturduğunu ifade etmiştir.[84]

Bu bilgilerden, Deylem bölgesinin kuzeyden Hazar Denizi, güneyden Kazvin, Tarom, Azerbaycan ve Rey, batıdan Azerbaycan ve Rey'in kalan kısmı ile dağlık alanlar, doğudan ise Rey ve Taberistan'ın kalan kısmı ile çevrili olduğu anlaşılmaktadır.

1.3. Asıl Deylem Bölgesi

Tarihçiler ve coğrafyacıların bir kısmı Deylem bölgesinin büyük alana yayılmış olduğunu belirttikten sonra, Deylemlilerin, anayurtlarının asıl Deylem bölgesi olduğunu ifade etmişlerdir.

Dağlık ve düzlük alanlara sahip olan Deylem bölgesinin büyük ve erişilmez dağlık alanlarında yer alan yerleşim yerleri Asıl Deylem bölgesidir.[85] Bu dağlık alan, sarp dağlar ve sık ormanlık alanlarla kaplıdır.[86]

Asıl Deylem bölgesi, Taberistan, Cibal, Gilan ve Hazar Denizi arasında yer almakta olup,[87] başkenti Bervan şehridir.[88] Bu bölgenin diğer şehirleri, Kelâr, Çâlûs,[89] Vilamir, Şekirez, Heşm,[90] Tarom,[91] Rudbar'dır.[92]

Ayrıca, dağların ardında, yirmi fersah genişliğinde bir alana yayılmış, çok sayıda alt bölgelere ve köylere sahip olan Vastân, Shîr ve Pejm gibi yerleşim alanları, Asıl Deylem bölgesinde yer almaktadır.[93]

---

[84] İstahrî, **a.g.e**., s. 208.

[85] **a.e**., s. 214.

[86] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s. 376.

[87] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 94.

[88] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[89] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 95.

[90] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[91] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2,s. 376, Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[92] İstahrî, **a.g.e**., s. 214,215.

[93] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94,95.

Bununla birlikte; Makdisî, Gilan şehirlerinden olan, Dulab, Beyleman, Şehr, Kuhenrud'u da Asıl Deylem şehirleri arasında zikretmektedir.[94]

İbn Havkal, asıl Deylem şehirlerinden olan Tarom'u, Deylem hanedanlarından Cüstanilerin yönetim merkezi olan bir şehir olarak zikrederken,[95] İstahrî bu bölgede yeralan Rudbar şehrinin Cüstani hanedanlığının merkezi olduğunu belirtmiştir.[96]

Asıl Deylem bölgesi, coğrafi şartların uygun olması nedeniyle, burada kurulan yerel hanedanlıkların yönetim merkezi olmuştur. Hanedanlıklar, çoğunlukla merkezi yönetimlere bağlı olmadan, bu bölgede bağımsız bir şekilde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Asıl Deylem bölgesi bir yönden Ruyan'daki Taberistan dağlarına ve Çâlûs şehrine, diğer taraftan Taleş'in dağlık yerleşim alanlarına kadar uzanırken, kuzeyden Gilan düzlükleri, güneyden Kazvin düzlükleri ile sınırdır.[97]

Makdisî, bölge şehirlerini küçük, bölge halkını ilimden, nezaketten ve dinden yoksun, bunun yanında mert ve güçlü olarak tarif eder.[98] Asıl Deylem bölgesi ekonomik açıdan zengindir. İyi birer asker olan bölge halkının erkekleri, savaş olmadığı zamanlarda hanımları ile beraber ziraatla uğraşırlar.[99]

1.4. Deylem Bölgesinin Nehir ve Gölleri

Deylem, birçok akarsu ve nehre sahip bir bölgedir.[100] Bu bölgede yer alan akarsu ve nehirlerin suları tatlı[101] ve içmeye elverişlidir. Deylem bölgesinde bulunan akarsu ve nehirlerin akış yönü yukarıdan aşağıya doğru[102] yani kuzeyden güneye

---

[94] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[95] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2,s. 376.

[96] İstahrî, **a.g.e**., s. 214,215.

[97] Fenderski, **a.g.e**., s. 21.

[98] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[99] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 95.

[100] **a.e.,** s.91.

[101] İbn Havkal, **a.g.e**., C.1, s. 13.

[102] Makdisî, **a.g.e**., s.375.

doğrudur. Bu bölge, dağlardan çıkan kaynak sulara sahiptir ve bu sular Taberistan Denizi'ne (Hazar Denizi) doğru akmaktadır.[103]

1.4.1 Sefidrud Nehri: Deylem bölgesindeki en önemli nehirlerden biri Sefidrud nehridir.[104] Beyaz nehir manasına gelen Sefidrud,[105] Deylem bölgesinin dağlık ve düzlük bölgelerini[106] ikiye ayırır.[107] Sefidrud Nehri, Ermenistan'da bulunan Huveyris (Ağrı) Dağı'ndan[108] çıkar ve batıya doğru akar.[109]

İbn Hurdâzbih ise farklı düşünerek bu nehrin Azerbaycan şehirlerinden Siser şehrinin kapısından kaynağını aldığını söylemiştir.[110]

Sefidrud Nehri, Mes'ûdî zamanında yaşamış olan ve o dönem Azerbaycan topraklarının hâkimi İbn-i Usvar ed-Deylemi'ye ait olup, Deylem bölgesinde yer alan Sellar kalesinin altından geçer.[111] Deylem bölgesinden geçerek Gilan bölgesine ulaşıp, kaynağını Deylem dağlarından alan Gilan Nehri[112] ile karışır.[113] Reşt ve Lahican şehirlerinin topraklarını sulayıp, Reşt şehrinin yaklaşık olarak altmış beş kilometre kuzey doğusundan[114] Hazar Denizi' ne dökülür.[115]

---

[103] Sâbî, **a.g.e**., s. 12.

[104] Rabino, **a.g.e**., s.42.

[105] Mes'ûdî, **a.g.e**., s 174.

[106] İstahrî, **a.g.e**., s.214.

[107] Rabino, **a.g.e**., s. 4.

[108] Araplar, küçük Ağrı Dağına ""Cebelü'l-Huveyris" yani Hüveyris Dağı derler. Daha geniş bilgi için İslam Ansiklopedisi " Ağrı Dağı" maddesine bakınız.

[109] **Hudûdü'l-Âlem**, s.30-95.

[110] İbn Hurdâzbih, **a.g.e**., s. 103,150.

[111] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 174.

[112] Makdisî, **a.g.e**., s. 375.

[113] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 174.

[114] Rabino, **a.g.e**., s.42.

[115] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 95, Rabino, **a.g.e**., s.42.

1.4.2. Şahrud Irmağı: Rey şehrinde doğan,[116] beyazlığı, berraklığı ve temizliği sebebiyle "*Nehirlerin Şahı*" anlamına gelen[117] Şahrud Irmağı, Hândân denilen Deylem köyünden geçtikten sonra[118] Sefidrud Irmağı ile birleşir.[119] Birleşen bu üç ırmak, Deylem Denizi'ne yani Hazar Denizi'ne karışır.[120]

1.4.3. Cürcân Nehri: Deylem bölgesinin önemli nehirlerinden bir tanesi de Cürcân Nehri'dir. Boylamı 70-80 derece, enlemi ise 38 derece olup, kaynağını Cürcân dağlarından almakta olan Cürcân Nehri, güneye eğimli olarak Sasma'nın önünden geçtikten sonra Esterâbâd sınırını aşıp, Nimmerdan mevkiini sulayarak Hazar Denizi'ne dökülür.[121]

1.4.4. Musâ Nehri: Deylem bölgesinden kaynağını alan diğer bir nehir ise Musâ Nehridir. Deylem vadilerinden doğup Rey şehrine doğru akan Musâ Nehri, Rey şehrinin su ihtiyacını karşılayan kaynaklar arasındadır. [122]

1.4.5. Bavul Nehri: Bu nehir kaynağını Karon Dağları'ndan alır ve Deylem şehirlerinden Mematir'in, kenarından geçerek Hazar Denizi'ne dökülür.[123]

1.4.6. Herhiz Nehri: Kaynağını, Taberistan sınırındaki Larican ve Rey Dağları'ndan alan Herhiz Nehri, Âmul şehri civarına doğru akarken tarlaları sulayıp Hazar denizine dökülen nehirlerden bir diğeridir.[124]

---

[116] İbn Hurdâzbih, **a.g.e**., s.150.

[117] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 174.

[118] Nâsır Hüsrev Ebû Muîn Nâsır b. Hüsrev b. Hâris el-Kubâdiyânî el-Mervezî (ö. 465/1073'ten sonra): **Sefername**, Çev: Abdülvehhab Tarzi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1985,s. 7.

[119] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 174; Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s. 7.

[120] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 174.

[121] Hafız-ı Ebru, **a.g.e**., C.1, s. 166.

[122] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s. 57.

[123] **Hudûdü'l-Âlem**, s.30,92.

[124] **a.e**., s. 30.

1.4.7. Tijin Irmağı: Deylem bölgesindeki Taberistan eyaletinde[125] bulunan ve Pirim civarındaki Karon Dağı'ndan çıkan Tijin Irmağı, Sâri şehrinin kenarından geçerek Hazar Denizine dökülen [126] ırmaklardan bir diğeridir.

1.4.8. Hirand Nehri: Deylem bölgesinin diğer nehirlerinden biri Hirand nehridir. Büyük bir eyalet olan Cürcân eyaletini Tûs'tan gelen Hirand Nehri iki kısma ayırır.[127]

1.4.9. Deylem Nehri: Diğer adı Çâkrud olan Deylem Nehri, Dolfek tepesinden kaynağını aldıktan sonra, Deylem düzlüklerinden geçer ve birkaç küçük ırmağı kendisine katıp, Sefidrud ırmağı ile birleşir.[128]

1.4.10. Rûdhâne-i Çâlûs: Rûdhâne-i Çâlûs nehri, Elburz dağ silsilesinin Kendevan dağlarının eteklerinden doğup[129] Asıl Deylem bölgesinde yer alan Çâlûs,[130] Fecrabad ve Muhammedabâd şehrinden geçip Hazar Denizine ulaşır.[131]

Makdisî; Cürcân şehrinde ters yönde akan [132] Tayfûri denilen bir nehirle beraber, metindeki kelime düştüğü için ismi belirsiz olan ve kaynağını Deylem bölgesinden alıp birçok nehir kolunun katılmasıyla büyüyüp Hazar Denizine dökülen başka bir nehrin varlığından da bahseder.[133]

Yukarıda bahsettiğimiz, metindeki kelime kaybından dolayı ismi belirsiz olan nehir, Hirand veya Deylem nehri olabilir. Çünkü Hudûdü'l-Âlem, Cürcân'da bulunan

[125] **Hudûdü'l-Âlem, a.g.e**., s. 92.

[126] **a.e**., s. 30.

[127] **Hudûdü'l-Âlem**, s.91; İstahrî, **a.g.e**., s. 221.

[128] Rabino, **a.g.e**., s.328.

[129] **Vista.ir/ article/816427/** 06.05.2015, (Çevrimiçi).

[130] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 95.

[131] **Vista.ir/ article/816427/** 06.05.2015, (Çevrimiçi).

[132] Makdisî, **a.g.e**., s. 360.

[133] **a.e**., s. 375, Kitaptaki kelime zamanla okunamaz hale geldiği için, nehrin ismi bilinmemektedir.

nehri Hirand diye adlandırmışken,[134] Ya'kubi Cürcân eyaletinin kenarında olan nehrin Deylem nehri olduğunu belirtmiştir.[135]

Deylem bölgesinde bulunan nehirlerin suyu içmeye uygundur. Balıkçılığın da yapıldığı bu nehirler, tarım arazilerinin sulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bununla beraber, bu nehirlerin bazılarından taşımacılıkta da istifade edilmekteydi. Cürcân eyaletinde bulunan Hirand nehrinden[136] geçen gemiler aracılığıyla elbise ve husûsen de Taberistan ipeği dünyanın farklı yerlerine gönderilmektedir.[137]

Bölgede bulunan nehirlerin çoğu Hazar Denizi'ne dökülmektedir. Hazar Denizi'ne dökülen nehirlerden bazısından gemiler geçmektedir. Bölge halkı, bu gemiler aracılığıyla, Dünya'nın farklı yerlerine ticari mallarını ulaştırmışlardır.

Bu bölge, çok fazla göle sahip değildir. Makdisî, ismini zikretmediği derin bir gölden bahseder.[138] Taberistan Dağları'nda, daha önce var olmayıp, yeni oluşan ve içlerinde su kalmadığı için kuruyan göller de vardır.[139] Bu göller, bölge çok yağış aldığı için büyük ihtimalle yağmur ve kar sularıyla dolmuş yapay göllerdir.

1.5.Deylem Bölgesinin Dağları

1.5.1. Karon, Paduspan, Rubenc Dağları: Deylem bölgesinde yer alan Karon, Paduspan, Rubenc dağları, sarp ve erişilmezdir.[140] Karon, Paduspan, Rubenc dağları, sık ağaçlara sahip ormanlık alanlara ve bazı ırmakların doğduğu su kaynaklarına sahiptir.[141] Tijin ırmağı, kaynağını Karon Dağı'ndan alıp Hazar Denizine dökülen ırmaklardan biridir.[142] Karon Dağı'nda çok büyük olmayan göller de

[134] **Hudûdü'l-Âlem,** 91.

[135] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı** s. 58.

[136] **Hudûdü'l-Âlem**, s.91.

[137] İstahrî, **a.g.e**., s. 221; Kazvini, **a.g.e**., s. 411.

[138] Makdisî, **a.g.e**., s.352.

[139] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 8.

[140] Makdisî, **a.g.e**., s. 361; **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[141] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s. 377 ; İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[142] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 30.

bulunmaktadır. Dağlardaki ormanlık alanların bol ve suların akıcı olması sebebiyle dağlık alanlar zengin bir bitki örtüsüne sahiptir.

Rubenc, Paduspan, Karon Dağları'nda, her birisinde Deylem halkından olan ve o dağlık bölgelerde hüküm süren yerel bir yönetici bulunmaktaydı. [143]

Yüksek ve erişilmez olan Paduspan Dağları'nda adına Mensure de denilmekte olan "*Erem*" denilen köyde bir zamanlar yerel yöneticiler yaşamaktaydı.[144]

Rubenc dağlarında, daha önceleri yerleşim yerleri ve buraları yöneten melikler varken, bu yöneticilerin helak olmalarıyla birlikte bu yaşam alanları da ortadan kalkmıştır.[145]

Deylem bölgesinin dağlık alanlarında çok az yerleşim alanı vardır. İstahrî, Karon Dağlarında, Sâri şehrinden bir menzil[146] uzaklıkta bulunan, Şahmar ve Ferim şehirleri dışında bir yerleşim yerinin bulunmadığını ifade etmektedir. [147]

İbn Havkal da aynı görüşü paylaşıp *"Karon dağlarında Berim(Ferim) diye adlandırılan ve Âl-i Karon'un yaşadığı Sâri şehrine bir merhale[148] mesafede olan Şahmar dışında bir şehir yoktur"*[149] diyerek dağlık bölgede yaşam alanlarının fazla olmadığını ifade etmektedir.

1.5.2. Demavend Dağı: Bölgede yer alan dağlardan bir tanesi de Deylem şehirlerinden olan Âmul şehri[150] ile Rey arasında yer alan Demavend Dağı'dır.[151] Bu dağ, Taberistan şehri ile Rey şehri arasında yer almakta olup, konik,[152] kubbe şekline

---

[143] İbn Havkal**, a.g.e**., C.2,s. 377.

[144] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[145] **a.e**., s. 216.

[146] 1 Menzil: 22.740 m.

[147] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[148] 1 Merhale: 45.480 m.

[149] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s. 377.

[150] Makdisî **a.g.e**., s. 361, **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[151]Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s. 6, Hafız-ı Ebru, **a.g.e**., C.1, s. 192.

[152] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 74.

benzemektedir.[153] Sarı sülfür renginde bir renge sahip olan bu dağ, aşırı soğuk, karlı[154] ve sürekli sisle kaplı bir zirveye sahiptir.[155]

Demavend Dağı'nın üst taraflarında, nışadır ve kükürt madeni çıkmaktadır. Halk, yollardan nışadır madenini aşağıya indiremediği için, öküz derilerini nışadırla doldurup Demavend dağının başından aşağıya doğru yuvarlamaktaydı. [156] Aynı zamanda bu dağdan demir madeni de çıkarılırdı.[157] Bu dağ ile Hazar Denizi arasındaki uzaklık yirmi fersahtır.[158]

1.5.3. Dolfek Tepesi: Deylem bölgesinin dağlarından bir tanesi de Dolfek tepesidir.[159] 3500 metre yüksekliğe sahip olan[160] Dolfek tepesi, batı Elburz dağ silsilesinde yer alan, Rudbar vilayetinin kuzeydoğusunda, bugünki Reşt şehrinin güneydoğusunda bulunan bir tepedir. Bu tepenin zirvesinde iki tane mağara vardır.[161]

Deylem bölgesinde bulunan dağların sarp ve yalçın olması, bölgeyi dış saldırılara karşı koruyan doğal bir korunaktır. O yüzden Deylem bölgesinin melikleri dağlık alanda bulunan yerleşim yerlerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

1.6.Deylem Bölgesinin Şehirleri

Deylem coğrafyasının sınırlarının sürekli değişmesi nedeniyle bu bölgenin şehirlerini tam olarak belirlemek zordur. Daha önce bahsettiğimiz gibi bazı tarih ve coğrafyacılar bu bölgenin büyük bir bölge olduğunu ifade etmişken, bazısı ise küçük bir bölgenin varlığına işaret etmiştir. Bu nedenle çalışmamızda bu ayrıma dikkat

[153]Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s. 6.

[154] Mes'ûdî, **a.g.e**.,s.74.

[155] Hafız-ı Ebru, **a.g.e**., C.1, s. 192.

[156]Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s. 6.

[157] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 94.

[158] Mes'ûdî, **a.g.e**., s.75.

[159] Rabino, **a.g.e**., s.327.

[160] Pertov, **a.g.e**., s. 25.

[161] Rabino, **a.g.e**., s.327.

etmeden müelliflerin Deylem bölgesi içinde zikrettikleri şehirleri ve bu şehirlerin özelliklerini tanıtmaya çalışacağız.

Bervan: Asıl Deylem bölgesinin başkenti olan Bervan; önemsiz, zerâfet ve nezaketten yoksun, ne bir parkın, ne de güzel bir evin olduğu, köylerinde tuvaletin bulunmadığı, hiçbir albenisi olmayan bir şehirdir. Bervan halkı, savaşçıdır ve ordunun asker ihtiyacını karşılamaktadır.[162]

Kûmis Eyaleti: Horasan ve Rey arasında kalan[163] ve Rey şehriyle aralarında on iki merhale uzaklık bulunan[164] Kûmis bölgesinin önemli bir kısmı dağlarla kaplıdır.[165] Kûmis, Farsça Kuh-i Mis, yani bakır dağı anlamına gelmektedir.[166] Dağlar arasında bulunan bölgenin[167] bir kısmı mâmur, görkemli ve geniş iken, diğer kısmı ise yerleşim alanlarından yoksundur.[168] Nüfusun az olduğu bölgede, iklimin ılıman olması nedeniyle yetiştirilen ürün çeşitliğinin fazlalığı, halkın arazileri için verdikleri vergiyi de artırmıştır.[169] Bu bölgenin başkenti Dâmgan şehri[170] olmakla beraber, Simnan, Bistam, Zegne, Biyar ve Mugun diğer şehirleri arasında yer almaktadır.[171]

Dâmgan: Dağların eteğinde kurulmuş olan[172] ve çakıl taşlarıyla kaplı bir bölgede yer alan Dâmgan şehrinin banliyöleri harap haldedir.[173] Bu şehir, Hâr şehrinden küçük, Simnân şehrinden daha büyüktür.[174] Güzel bir iklime sahip[175]

---

[162] Makdisî, **a.g.e**., s. 355,362.

[163] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 95.

[164] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s. 57.

[165] Makdisî, **a.g.e**., s. 354.

[166] Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s.157.

[167] **Hudûdü'l-Âlem**, s 95.

[168] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.57.

[169] Makdisî, **a.g.e**., s.354.

[170] Ya'kubi , **Ülkeler Kitabı**, s.57, Makdisî, **a.g.e**., s. 354.

[171] Makdisî, **a.g.e**., s. 354.

[172] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[173] Makdisî, **a.g.e**., s. 357.

[174] İstahrî, **a.g.e**., s.219.

[175] Makdisî, **a.g.e**., s.357.

olmasına rağmen suyu az olan bir şehirdir.[176] Belki de suyu az olduğundan, pazarları kötü ve hamamları pistir.[177] Makdisî, bu yörenin insanlarını, savaşçı,[178] mütevazı ve yardımsever[179] olarak tanımlar.

Simnan: Ana yol üzerinde yer alan ve sahip olduğu pazarın içinden de ırmak geçen Simnan, [180] diğer bölgelerden daha güzel meyveler yetiştiren zengin bir kasabadır. [181] Dâmgan şehrinden küçük olup [182] nüfusu azdır. Rey yönüne doğru Simnan kasabasının ön tarafında kurulmuş olan Simnânek köyü ise oldukça hareketli bir yerleşim yeridir.[183]

Bistâm: Bir dağın eteğinde kurulan ve Cürcân ile sınır olan, [184] nüfusu az, bağ bahçesi bol, hoş meyvelere, güzel bir manzaraya ve bir akarsuya sahip olan Bistâm şehrinin kalesi, pazar kurulan yerlerin ortasında yer almaktadır.[185]

Biyâr: Dağlar arasında yer alan Biyâr şehrinin, bir kalesi ve şehri çevreleyen surları vardır. Biyâr, tarlalar, akarsular, üzüm bağları ve meyve yönünden zengin bir şehirdir[186]

Rey: İstahrî, Rey şehrini de, Deylem bölgesinin şehirlerinden biri kabul etmiştir. Rey şehrinin mâmur, mal ve nimetlerinin bol olduğunu ve evlerinin genelde

[176] İstahrî, **a.g.e**., 219.

[177] Makdisî, **a.g.e**., s. 357.

[178] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[179] Makdisî, **a.g.e**., s. 357.

[180] **a.e**., s.357.

[181] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 95.

[182] İstahrî, **a.g.e**., s. 219.

[183] Makdisî, **a.g.e**., s. 357.

[184] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[185] Makdisî, **a.g.e**., s. 359.

[186] **a.e**., s. 358-359.

çamur, tuğla ve kireçten yapıldığını belirtmiştir.[187]Makdisî de, Rey şehrinde, Deylem hükümdarlarının hüküm sürdüklerini belirtmiştir.[188]

Cürcân Eyaleti: Vadilerle ve dağlarla kaplı[189] büyük bir eyalet olan Cürcân,[190] Âmul şehrinden büyük olup,[191] Deyleman ile Horasan bölgelerinin sınırını oluşturan,[192] meşhur ve büyük bir yerdir.[193]Cürcân, Hazar Denizi'ne yakın olup,[194] Deylem nehrinin kıyısındadır.[195] Bu eyaletin yöneticilerine "*Sûl*" denilmektedir.[196] Eyalet, Şehristan ve Bekirabad olarak iki kısma ayrılır.[197]

İstahrî ise, iki kısma ayrılan şehirlerin birini Medine, diğerini de Bekirabâd olarak belirtmiştir.[198] Şehirler arasında yapım olarak en güzeli olan Cürcân[199] eyaletinin başkenti Şehristan, zarif bir şehirdir.[200]

Cürcân eyaletinin diğer şehirleri, Esterâbâd, Abeskûn, Elhem, Ahur, er-Rıbât'tır.[201] Cürcân halkı mert, vakarlı, güçlü,[202] savaşçı, nazik, misafirperver ve temiz elbiselidir.[203] Çamurdan yapılmış evlere,[204] hızlı akan nehirlere ve bolca bağ

---

[187] İstahrî, **a.g.e**., s. 216,217.

[188] Makdisî, **a.g.e**., s. 231.

[189] Makdisi, **a.g.e.,** s. 354.

[190] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91.

[191] İstahrî, **a.g.e**., s.220.

[192] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91.

[193] Kazvini, **a.g.e**., s. 442.

[194] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[195] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s. 58.

[196] İbn Hurdâzbih, **a.g.e**., s.46.

[197] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91.

[198] İstahrî, **a.g.e**., s. 220.

[199] İbn Hurdâzbih, **a.g.e**., s. 146.

[200] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[201] **a.e**., s.355.

[202] İstahrî, **a.g.e**., s.220.

[203] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91.

[204] İstahrî, **a.g.e**., s. 220.

bahçeye,[205] yaz- kış meyvelerine sahip olan[206] Cürcân eyaleti aynı zamanda Taberistan krallarının ikamet ettiği bir bölgedir.[207]

Cürcân eyaleti, çok yağış alan bir bölgedir. Biruni, "*el-Asaru'l-Bâkiye*" adlı eserinde, yaz aylarında bir süre Cürcân'da ikamet ettiğini belirterek, ikamet ettiği zaman içinde hiçbir zaman güneşin açtığı, bulutların dağıldığı ve yağmurun yağmadığı on gün görmediğini belirtmiştir.[208]

Şehristan: Bölgenin büyük eyaletlerinden biri olan Cürcân'ın başkenti olan Şehristan şehri, Filistin'in Remle şehrine benzeyip, göz alıcı bir güzelliğe sahiptir. Şehristan şehrinin halkı, iyiliksever ve çalışkandır. Üzerinde köprüler bulunan şehirde, evlerin bahçeleri duvarlarla çevrili, mâmur, toprakları bereketli, meyveleri bol, dağları meskûndur. Bununla birlikte suyu berbat, havası sıcak olan ve pislik içinde yüzen bu şehirde kötü bir şekilde ısıran sivrisinekler çoktur. Şehristan şehri, bir nehrin Fesa ve Bağdat diye ayırdığı iki yaka ile Dihistan adı verilen kırsal bir yerleşim alanından oluşmaktadır. Burada o kadar bahçe, ağaç ve şeker kamışı vardır ki şehir bunlar arasında kaybolmuştur. Şehre giden yollar, Süleyman yolu, Kûmisliler yolu, Şari' Hayyan yolu, Kende yolu, Badincan Yolu, Barikah Yolu, Horasan yolu olmak üzere dokuz tanedir.[209]

Dihistân: Geniş arazilerinde bolca tarım yapılan bir bölgedir.[210] Bu kırsal bölgenin en büyük şehri Âhur şehridir. Yirmi köye sahip olan Dihistân, Cürcân eyaletinin önemli nahiyelerinden biridir.[211]

---

[205] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[206] İstahrî, **a.g.e**., s,220.

[207] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91.

[208] Biruni, Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi (ö.453/1061): **el-Asarü'l-bakiye ani'l-kuruni'l-haliye,** Çev: Ekber Dana Sereşt, Müessese-i Enteşaret-i Emir Kebir, Tahran, 1389, s.380.

[209] Makdisî, **a.g.e**., s. 359,360.

[210] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[211] Makdisî, **a.g.e**., s.361.

Ferâv: Horasan ve Dihistân arasındaki sınırda, çölün kenarında bulunan bir şehirdir. Ferâv halkı, arazilerinin olmamasından dolayı, tarımla uğraşamamaktadır.[212]

Esterâbâd: Bir dağın eteğinde kurulmuş mamur bir şehir olan Esterâbâd, [213] güzel bir iklime ve pazar içinden geçen bir akarsuya sahiptir. [214] İpek dokuma konusunda maharetli olan [215] bu şehir halkı, diğer şehirlere ipek kumaşlar ihraç etmekteydi.[216]

Bekirâbâd: Cürcân bölgesi ile bitişik olan Bekirâbâd, üzerinde taklar olan nehir sayesinde Cürcân bölgesinden ayrılır. Kalabalık olan bu şehirde Tayfûri denilen nehirle beraber başka nehirler olmasına karşın, insanlar su ihtiyaçlarının bir kısmını tatlı suya sahip kuyulardan karşılamaktadır.[217]

Abeskûn: Deniz kenarında yer alan[218] ve çevresindeki şehirlere göre daha büyük olan bir şehirdir. [219] Zengin bir şehir olan[220] Abeskûn şehri, tuğladan yapılmış bir kaleye ve şehir pazarının yanından geçen bir nehre sahiptir. [221] Hazar denizi vasıtasıyla ticaret yapan tüccarların çok sık uğradıkları Abeskûn şehrinde, yün elbise, köpek balığı derisi ve değişik türdeki balıkların ticareti yapılmaktadır.[222]

Temîşe: Dağlar ve deniz arasında yer alan, çevresinde bir sur ve sağlam bir kalesi olan Temîşe, Deylem bölgesinin güzel şehirleri arasında yer almaktadır.[223]

---

[212] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[213] **a.e**., s. 92.

[214] Makdisî, **a.g.e**., s. 360, **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[215] Makdisî, **a.g.e**., s.360.

[216] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[217] Makdisî, **a.g.e**., s. 360.

[218] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92, Makdisî, **a.g.e**., s. 360.

[219] İstahrî, **a.g.e**., s. 221.

[220] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[221] Makdisî, **a.g.e**., s. 360-361.

[222] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[223] **a.e**., s. 92.

Ribât: Bozkırın girişinde, kalabalık nüfusa sahip, mâmur bir şehir olan Ribât'ın pazarları zengin, evleri süslü, yiyecekleri güzeldir.[224]

Limrâsk: Dağların eteğinde kurulmuş küçük bir şehirdir. Limrâsk şehrinin bir fersah uzaklığında, Cürcân ve Taberistan bölgelerinin tuz ihtiyacını sağlayan bir tuz madeni bulunmaktadır.[225]

Sâri: Kazvin şehrinden daha büyük olup, [226] kalabalık bir nüfusa sahip bir şehirdir.[227] Sâri şehri bir kaleye sahiptir ve kalenin çevresi hendekle çevrilidir. Sâri şehrinde yaşayanlar bilgili, güzel ahlaklı, giyinişleri hoş ve bakımlıdır.[228] O bölgede bulunan hiçbir şehir Sâri şehri kadar mamur değildir.[229] Sâri şehrini, Ferrohan- Bozorg adında Deylem bölgesinin yerel yöneticilerinden biri kurmuştur.[230]

Taberistan Eyaleti: Deylem ülkesinin büyük bir bölgesi olan,[231] bir tarafı vadi ortasında, diğer tarafı deniz boyunca uzanan [232] sınırları Çâlûs'tan, Temîşe şehirlerine kadar uzanan Taberistan eyaleti, nimeti bol, mâmur,[233] yeşil alanı çok olan[234] bir bölgedir. Taberistan bölgesinin diğer ismi, Esbahbaz'dır.[235] Bol miktarda yağış almasından dolayı,[236] evlerinin çatıları kırmızı tuğladan yapılmıştır. [237] Halkın

---

[224] Makdisî, **a.g.e**., s. 361.

[225] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[226] İstahrî, **a.g.e**., s. 220.

[227] Makdisî, **a.g.e**., s. 362; **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[228] Makdisî, **a.g.e**., s. 362.

[229] İstahrî, **a.g.e**., s. 220.

[230] İbn İsfendiyar, Behaeddin Muhammed. b. Hasan. b. İsfendiyar (ö. 613/1216'den sonra): **Târîh-i Taberistan**, Tsh: Üstad Abbas İkbal Aştayani, Tahran, Enteşaret-i Esatir, Tahran,1389, s.156, Mer'aşî, Zahîruddîn b. Nâsıruddîn b. Kemâluddîn (ö. 892/1487): **Târîh-i Taberistan ve Rûyân ve Mâzenderan**, Muesse-i Matbat-i Şarki Der Çaphane-i Hormi, Tahran,1345 s.11.

[231] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[232] Makdisî, **a.g.e**., s. 354.

[233] **Hudûdü'l-Âlem**, s.92.

[234] İstahrî, **a.g.e**., s.220.

[235] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.58.

[236] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[237] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

genellikle pirinç ekmeği tükettiği,[238] balığın üretilip ve tüketildiği[239] sarımsak ve su kuşunun bol olduğu, keten ve kenevir yetiştirilen[240] Taberistan güzel bir şehirdir.

Başkenti Âmul olan Taberistan'ın [241] diğer şehirleri, Çâlûs (Salus), Mile, Mametir, Turunci (Burci), Sâri, Temis, Heri, Bud ve Namiye'dir. [242]

Ya'kubi, Taberistan'ı başlı başına hiçbir yere bağlı olmayan bağımsız bir bölge olarak tanımlarken,[243] Makdisî ve Hududû'l-Âlem, bu bölgeyi Deylem şehirlerden saymıştır. İstahrî ise Deylem ve Taberistan bölgesini bir bölge olarak zikretmiştir.

Âmul: Taberistan bölgesinin merkezi olan[244] büyük bir şehirdir.[245] Bu şehir, Hazar Denizi kenarına kurulmuştur.[246] Rey şehri ile Âmul şehri arasında otuz fersahlık bir mesafe vardır.[247] Taberistan ile Âmul şehri arasındaki uzaklık iki merhaledir.[248] Surlarla çevrilmemiş bir kale hendeğine sahip olan şehirde [249] bir hastane vardır.[250] Şehrin çevresinde, insanların yaşadığı varoş bir bölge yer almaktadır.[251] Burada nehir suyuyla çalışan değirmenlerden un elde edilir ve genellikle mısır ununda yapılmış ekmek tüketilirdi. Çok fazla sarımsak tükettikleri için sürekli parfüm kullanan, hızlı konuşan, cimri, yakışıklı, bakımlı, şık, ince belli, uzak görüşlü olan şehir halkının, aynı zamanda kalpleri fesatla doluydu. Sıcaklığın ve yağmurlu gün sayısının fazla olması

[238] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92, Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[239] Makdisî, **a.g.e**., s. 355, **Hudûdü'l-Âlem**, s. 92.

[240] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[241] **Hudûdü'l-Âlem**,s. 93, Makdisî, **a.g.e**., s. 355,361.

[242] Makdisî, **a.g.e**., s. 355.

[243] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.58.

[244] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93, Makdisî, **a.g.e**., s. 355,361.

[245] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93, İstahrî, **a.g.e**., s. 220.

[246] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.58.

[247]Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s. 6.

[248] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.58.

[249] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[250] Makdisî, **a.g.e**., s. 361.

[251] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

ve evlerin kamıştan inşâ edilmesi sebebiyle evlerin içi akmaktaydı.[252] Çok zengin olan bu şehre tüccarların sıkça uğramasının[253] sebebi, kaliteli ve desenli giysilerle[254] birlikte mendil, halı, hasır ve şimşir ağacı kerestesi gibi malzemelerin üretim[255] ve satışının yapılmasıdır.

Hâr: Küçük, hoş mâmur, zengin ve bol nimete sahip bir şehirdir. Vadi kenarında kurulduğu için etrafındaki şehirlere göre çok soğuk bir iklime sahiptir.[256]

Natıl, Çâlûs, Rûdâ, Kelâr: Dağların arasında uzanan küçük şehirlerdir. Bu şehirlerin padişahı "*Üstündar*" olarak adlandırılırdı. Sınırları Rey şehrinden Hazar Denizine kadar uzanan Çâlûs ve Kelâr şehirleri, asıl Deyleman ve Taberistan arasındaki sınırda yer almaktadır.[257]

Kelâr şehri, Lahican'ın güneydoğusunda yer alan[258] dağlık bölgededir[259] ve asıl Deylem bölgesi ile arasındaki uzaklık 1 menzil mesafesindedir.[260] Deniz kenarında yer alan,[261] taş kaleye sahip olan[262] Çâlûs ve Kelâr'[263] asıl Deylem bölgesinin şehirleri arasındadır.[264] Ayrıca Çâlûs'tan, Şehr-i Nubonyad-i'ye kadar olan şehirler de Deylem bölgesinde yer almaktadır.[265]

---

[252] Makdisî, **a.g.e**., s. 362,363.

[253] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[254] Makdisî, **a.g.e**., s. 361.

[255] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[256] İstahrî, **a.g.e**., s.218.

[257] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[258] Ebü'l Fida, **a.g.e**., s. 497.

[259] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[260] İstahrî, **a.g.e**., s. 224.

[261] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[262] Makdisî, **a.g.e**., s. 362.

[263] Ebü'l Fida, **a.g.e**., s. 497.

[264] **Hudûdü'l-Âlem**, s.95.

[265] İbnü'l Fakih, **a.g.e.**, s. 149.

Heri: Abeskûn şehrinden daha küçük olup, insanların çok fazla yaşamadığı ve genellikle halkının fiziksel olarak zayıf olduğu bir şehirdir.[266]

Turcî: Deylem bölgesine bağlı Taberistan vilayetinin en eski ve mâmur kasabalarından biri de Turcî şehridir.[267]

Selarvend: Selarvend şehrinde bulunan kalede, çevresine güneş ve ay resimleri çizilmiş altın aslan heykelleri bulunmaktadır.[268]

Mîle: Bol miktarda şeker pancarı üretimi yapılan bir şehirdir.[269]

Kuhenrud: Nehrin yakınlarına kurulmuş olan Kuhenrud şehrinde evlerinin bir kısmı taştan, geriye kalanlar ise çadırdan yapılmıştır.[270]

Sâmâr: Küçük bir şehir olan Sâmâr şehrinde ise bol miktarda demir, rastık taşı ve kurşun çıkarılmaktadır.[271]

Talekan: Geniş bir alana yayılmış, nüfusu kalabalık, halkı gururlu olan, zarif ve eşsiz şehirdir. Talekan, meliklerin yaşayabilecekleri bir şehir özelliği taşımasına rağmen, ücra bir köşede kaldığı için yöneticiler tarafından tercih edilmemiştir. [272]

Alhum: Deniz kenarında kurulmuş Alhum, balıkçıların ve tüccarların sık gidip geldiği küçük bir şehirdir. [273]

---

[266] Makdisî, **a.g.e**., s. 361.

[267] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[268] Makdisî, **a.g.e**., s. 363.

[269] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

[270] Makdisî, **a.g.e**., s. 363.

[271] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 94

[272] Makdisî, **a.g.e**., s. 363.

[273] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 93.

Vime ve Şelenbe: Demavend Dağı'nın sınırlarında[274] vadide kurulmuş[275] yaz ve kış mevsimi çok soğuk geçen iki şehirdir.[276] Vime şehri, Şelenbe şehrinden daha büyüktür.[277]

Lahican: Deylem şehirlerinden olan bu şehirdeki ipekli kumaşlar meşhurdur ve bunlar başka bölgelere gönderilir.[278]

Tarom: Deylem'in dağlık bölgelerinde yer alan bir şehirdir ve Deylem hanedanlarından Cüstan hükümdarlarının yönetim merkezidir.[279]

Rudbar: Reşt ve Lahican'ın güneyinde yer alan dağlık bölgede yer alan bir şehirdir.[280] Yüksek ve erişilmez dağlarda yer alan Rudbar, Deylem padişahlarının yaşadığı ve yönetim merkezi olarak kullandıkları yerleşim yeridir.[281] Aynı zamanda bir dönem İsmaili mezhebine yönetim merkezi olacak Alamut kalesi de bu bölgede yer almaktadır.

Pırrîn: Deylem bölgesinin merkezi şehirlerinden olan ve şehirden yarım fersah mesafede askerlerin ikamet ettiği bir ordugâh bulunan Pırrîn şehrinde halkın çoğunluğu askerlik ve çiftçilikle uğraşmaktadır. [282]

Dulab: Gilan bölgesinin başkenti olan Dulab, evleri taş ve kerpiçten yapılmış olup, güzel bir pazara sahip bereketli bir şehirdi**.**[283]

---

[274] **Hudûdü'l-Âlem**, **a.g.e.**, s.94.

[275] İstahrî, **a.g.e**., s.218.

[276] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94.

[277] İstahrî, **a.g.e**., s. 218.

[278] Ebü'l-Fida, **a.g.e**., s. 495.

[279] Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s. 7.

[280] Kesrevi, **a.g.e**., s. 23.

[281] İstahrî, **a.g.e**., s. 215.

[282] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 94.

[283] Makdisî, **a.g.e**., s. 363.

Gilan bölgesini de Deylem'in bir parçası olarak gören Makdisî, Gilan bölgesinin şehirlerinden Dulab, Beyleman, Şehr ve Kuhenrud'u Deylem bölgesinin şehirleri arasında zikretmiştir.[284]

Ebû'l-Fida da, Dulab ve Beyman şehirlerini Deylem bölgesi şehirleri arasında belirtmiştir. Bu şehirlere ilaveten Şehr Kutem, Rudbar şehirlerinin de Deylem bölgesinin sahip olduğu diğer şehirler arasında olduğunu ifade etmiştir.[285]

Hudûdü'l-Âlem ise, Gilan bölgesini, Deylem bölgesine bağlı olmayan, Deylem, Cibal, Azarbeycan ve Hazar Denizi arasında kalan bağımsız bir bölge olarak zikretmiştir.[286]

Deylem Bölgesi sınırları içinde bulunan şehir ve nahiyelerinin çoğu bakımlı[287] ve mamurdur. Bölgede üretilen ürünlerin iç ve dış piyasalara ihraç edilmesi, bölge ekonomisine ciddi katkılar sağlamıştır. Ekonomik zenginlik şehirlerin fiziki yapılarına olumlu şekilde yansımıştır. Bölge şehirlerinin çoğu, bir su kaynağına yakın yere kurulduğu için, halk su sıkıntısı çekmemekte ve su ihtiyaçlarını bu kaynaklardan temin etmekteydi. Bölgede ormanlık alanların fazla olması nedeniyle evler genellikle ağaç ürünlerinden inşa edilmektedir. Bununla birlikte tuğla da evlerin yapımında kullanılmaktadır. Misafirperver olan bu bölge halkı büyük ihtimalle misafirlerini daha rahat ağırlamak için evlerini büyük bir şekilde yapmıştır.

[284] Makdisî**, a.g.e**., s. 355.

[285] Ebü'l-Fida, **a.g.e**., s. 495.

[286] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 95

[287] **a.e**., s. 352.

2. *BÖLÜM: DEYLEM BÖLGESİNİN TARİHİ*

2.1 *İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDE DEYLEM BÖLGESİ*

Bu bölgede yaşayan Deylem halkının İslam öncesi dönemine, özellikle de Sasani İmparatorluğu öncesi dönemine ait bilgiler çok az ve kısıtlıdır. Deylem bölgesinde tarih boyunca farklı halklar yaşamıştır. Deylem halkının, bu bölgenin yerel halkları mı olduğu, yoksa daha sonra bu bölgeye yerleşmiş olan bir halk mı olduğu, ya da farklı halklarla kaynaşıp zamanla yeni bir ırksal oluşum sonucu mu oluştuklarını tespit etmek güçtür.

Sasani imparatorluğu zamanında önce bölgede, Kaspi halkı da yaşamaktaydı. Kazvin şehri ve Hazar Denizi -ki geçmişte Kaspian denizi diye adlandırılıyordu-ismini Kaspi halkından almıştır. Kaspiler, Med, Alban ve diğer topluluklarla karışarak bugün bölgede yaşayan ırkların temelini oluşturmakta etkili olmuşlardır.[288]

Bu bölgede yaşamış olan Kaspian halkı, Ahameniş İmparatorluğu döneminde, kral Kserkses'in başında olduğu Pers ordusunun Avrupa üzerine yaptığı seferde, deri abalar giymiş, ellerinde yayları, palaları ve aynı zamanda atlı birlikleri de olan bir halk olarak yer almışlardı.[289]

Sasaniler döneminde, Deylem halkı bazen, Sasaniler'in askeri gücünü oluşturup Sasani hükümdarlarına bağlılık gösterirken, bazen de merkezi hükümetten ayrı, bağımsız hareket eden bir tavır içindeydiler.

Sasani Kralı Erdeşir b. Babek zamanında en büyük Zerdüşti din âlimi olan Tenser, Deylem bölgesi yerel yöneticisi Coşnesef'e hitaben," *Taberistan'ın, Gilan'ın, Deylem'in, Ruyan'ın, Denbavend'in şahı Coşnesf* " diye başlayan bir mektup göndermişti.[290] Bu mektup bölgede hüküm süren Deylem kralının, merkezi hükümete olan bağlılığını göstermekteydi.

---

[288] Bloga, Rafael: **İran Halkları El Kitabı**, 1997, y.y., s. 74.

[289] Heredots (ö. M.Ö. 425): **Herodot Tarihi**, Çev: Müntekim Ökmen, Yunanca Aslıyla Karşılaştıran ve Sunan, Azra Erhat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 407,411.

[290] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s. 14,15.

Deylemliler, savaşlarda piyade olarak düşman karşısında ilerledikleri zaman büyük kalkanları aşılmaz bir set oluşturup, mızraklarının ucuna ham petrol ile ıslatıp alevlendirdikleri kumaşı takıp, düşman üzerine fırlatmakta uzman bir halktı.[291] Savaş aletleri arasında mızrak, kalkan, ok[292] ve kılıç [293] vardı. Ayrıca vücutları kalın bir zırh ve kaftanla kaplıydı.[294] Deylem halkının bu savaşçı özellikleri nedeniyle, Sasani hükümdarları savaşlarda bu halktan yararlanmaktaydı.

Deylemliler, Sasani İmparatorluğu şahlarından Nuşirevan'ın, Gürcistan üzerine ordu sevki sırasında Sasaniler'e bağlı olarak ordu içinde hizmet etmişlerdir.[295]

Yine Nuşirevan, kendisinden Habeşlilerin haksızlıklarına karşı yardım isteyen Yemenli Seyf b. Zû Yezen'e yardım için,[296] Deylem halkından ve onlara komşu olan halklardan oluşan bir orduyu, başlarında [297] yüz yaşını aşmış[298]bir mâhkum olan, Vehriz[299] b. el-Kâmeccâr adındaki[300] komutanla birlikte Yemen'e göndermiştir.[301]

---

[291] **Tarihi İran Cambric, Tarih-i İslam: Ez İslam Ta Şelçuke**, Çev. Hasan Envaşe, Enteşarat- i Emir Kebir, Tahran, 1343, C.4,s.353.

[292] Gorgani, Fahreddin Es'ed, **Veys ve Ramin**, Tash: Muhammed Cafer Mehcub, İbn Sina, Tahran,1337, s.369,370. Aktaran: Kurban, Fatehe, **Tarih-i Gilan: Piş Ez İslam**, Ferheng-i İlya, Reşt, 1386, s.88

[293] **Tarihi İran Cambric**, C.4, s.353.

[294] Gorgani, **a.g.e**., s.369,370. Aktaran: Kurban, Fatehe, **a.g.e**., s.88

[295] **Tarihi İran Cambric**, C. 4, s. 353.

[296] İbn-i Hişam, Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik(ö. 213/828): **es Siret'ün Nebeviye, Hz. Muhammed'in Hayatı,** Çev. Prof. Dr. İzzet Hasan, Prof. Dr. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, C.1, s. 40 ; İbnü'l Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (ö. 1373): **el-Bidâye ve'n-nihaye, Büyük İslam Tarihi**, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı yayınları, İstanbul 1994, C.2, s. 293.

[297] Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923): **tarihü'l-ümem ve'l-müluk**, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Dâru Süveydan, Beyrut, 1967, C.2, s. 103.

[298] Dineveri, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd (ö. 282/892): **el-Ahbârü't-Tıvâl, İslam Tarihi**, Çev: Yrd. Doç.Dr. Nusrettin Bolelli, Dr. İbrahim Tüfekçi, Hivda İletişim, İstanbul,2007, s.112.

[299] İbn-i Hişam, **a.g.e**.,C.1, s. 40; Dineveri, **a.g.e**., s.112.

[300] Dineveri, **a.g.e**., s.112.

[301] İbn-i Hişam, **a.g.e**., C.1, s. 40, Taberi, **a.g.e.,** C.2, s. 103.

İbn-i Hişam bu orduda bulunan asker sayısını sekiz yüz olarak vermektedir.[302] İbn Belhi ise bu ordudaki asker sayısının, 1000 Deylemli savaşçı, 500 ok ve mızrak taşıyan asker olmak üzere toplam 1500 kişi olduğunu belirtmiştir.[303]

Sekiz gemiyle yola çıkan bu ordu, iki gemisini yolda kaybederek Yemen sahillerine ulaştıktan sonra, Habeşli yönetici olan Mesruk b. Ebrehe'yi öldürüp, Habeşlileri Yemen'den çıkarmıştı.[304]

Ordu içinde asker olarak görev yapan bölge halkı, aynı zamanda Sasani saraylarında da görev almaktaydı. Erdeşir b. Bâbek, nedimlerini gruplara ayıran ilk Sasani Hükümdarı olmakla birlikte, birinci grupta olan nedimlerini Gilan (Deylem) hükümdarları ve meliklerinin çocuklarından oluşturmuştu. Hükümdarın has adamlarının, nedimlerinin, ilim adamlarının, ileri gelenlerinin oluşturduğu bu grupta olanlar, hükümdarın sağından başlayarak on zîra[305] mesafede oturmaktaydılar.[306]

Sasani hükümdarları nedimleriyle kendi aralarına perde koyarlardı. Bu perde tertibinin sağlanması görevi de bu bölgede merkezi hükümete bağlı olan yerel yöneticilerden Gilan (Deylem) meliklerinin çocuklarından birine verilirdi.[307]

Sasani şahlarından Hüsrev Perviz'in, Deylem bölgesinden getirttiği dört bin Deylemli, şahın has adamları arasına katılmış ve şaha hizmet etmişlerdir.[308] Bu dört bin Deylemli görevlinin saray içindeki pozisyonları, Hüsrev Perviz'in ölümünden sonra da devam etmiştir.[309] Saray içindeki görevlendirmeler İran şahlarının bölge halkına verdikleri ehemmiyet ve değeri göstermektedir.

---

[302] İbn-i Hişam, **a.g.e**., C.1, s. 41

[303] İbn Belhi, Ahmed b. Sahl (ö. 511/1118): **Farsname-i İbn Belhi**, Dzn: Rastgar Fasayi Mansur, Farsology Foundation, Şiraz,1995, s. 237.

[304] İbn-i Hişam, **a.g.e**., C.1, s. 41,42 ; Taberi, **a.g.e.,** C.2, s.144,145.

[305] 1 Zîra yaklaşık olarak 75-90 cm.'dir.

[306] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 214.

[307] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 216.

[308] İbn Kesir, **a.g.e**., C.7, s. 200.

[309] Belâzurî, **a.g.e**, s.318.

Sasani ordularında savaşçı olarak görev yapsalar bile, Deylemliler'in, Sasaniler'e tam olarak bağlı olduklarını söyleyemeyiz. Fahreddin Es'ad Gorgani, aslı Pehlevi dilinde olan ve Farsça diline tercüme edilen Veys ve Ramin adlı mesnevisinde, Veys ve Ramin adında iki karakterin Deylem dağlarına kaçıp sığınmalarını, Deylemlilerin kahramanlık, yiğitliklerini ve hiçbir padişahın bu coğrafyayı ele geçiremediğini anlatmaktadır.[310]

Bu mesnevi de, Deylem ülkesinin, padişahlar tarafından fethedilemeyen muhkem bir yer olduğu, burada Deylem ve Gilan halklarından oluşan bir ordunun bulunduğu, bu ordunun, devler gibi olup, vücutlarında zırh ve kalkanları olan, mızraklarını ve oklarını iyi kullanan, savaş meydanlarında renkli duvarlar gibi siper alan savaşçılara sahip olduğu ifade edilmiştir.[311]

Sasaniler döneminde, Fars hükümdarlarının Çâlûs şehrinde, Deylemlilerin yaşadığı yerin tam karşısında yaptırdığı müstahkem bir kale ve büyük binalar vardı.[312] Bu kale ve yapıların, İran hükümdarları tarafından yapılma sebebi; Deylem halkından gelebilecek saldırı ve tecavüzleri önlemekti.

Kazvin şehri, Sasani Şahı Şapur Zevalektaf tarafından kuruldu.[313] Diğer adı Kaşvin olan bu şehir korunmuş hudud anlamına gelmekteydi.[314] Şapur, Rumlar'la yaptığı savaştan yenilip, İran'a döndüğü zaman Kazvin şehrinin olduğu bölgeye geldi.[315] Askerlerine ve komutanlarına haber gönderip savaşa hazır bir şekilde yanına gelmelerini istedi.[316] Şapur, bu bölgede ordusunu toparlayıp Rumlar'a karşı zafer kazanınca burayı mübarek saydı ve o mıntıkada bir şehir kurulması emrini verdi. Şehir

---

[310] Gorgani, **a.g.e**., s.369,370. Aktaran: Kurban, Fatehe, **a.g.e**., s.88

[311] **a.e**.,s.88

[312] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 449.

[313] Mustevfi, Hamdullah b. Ebi Bekr b. Ahmed el-Kazvini Hamdullah (ö. 740/1340'tan sonra): **Tarih-i Güzide,** Emir Kebir, Tahran 1985, s. 773.

[314] Belâzurî, **a.g.e**., s. 366.

[315] Mustevfi, **a.g.e**., s. 773.

[316] İbnü'l-Esir, İzzüddîn Ali b. Ebi'l-Kerem el-Cezerî (ö. 630/1232), **İslam Tarihi: el-kamil fi't-tarih tercümesi**, Bahar Yayınları,1985-1987 C.1, s. 358.

inşa edilmeye başlandığı sırada, şehri inşa eden görevliler, Deylemliler tarafından rahatsız ediliyor, gündüz yapılan işler gece Deylemliler tarafından harap ediliyordu.[317]

O sırada Şapur, el-Cezire bölgesine göç edip, orayı yurt tutmuş ve İran toprağı olan Sevad bölgesine akınlar yapan Benî İyâd kabilesinin üzerine ordular sevketmekle meşguldü.[318] Görevliler, Araplarla ve kendisine itaat etmeyenlerle meşgul olan Şapur'a bu durumu haber verince, şehir inşaatı bitinceye kadar Deylem halkına mal verilerek onların meşgul edilmesini emretti. Şapur işlerini hallettikten sonra Deylem halkıyla savaşmak için Kazvin şehrinin kurulacağı yere gelip, buradan Hazar Denizi'nin kıyısına kadar gitti. Deylemlilere saldırıp, tabiri caizse taş üstünde taş bırakmayıp büyük bir katliam gerçekleştirdi.[319]

Kazvin şehri kurulduktan sonraki yıllarda Deylem halkı ile Kazvin halkı arasındaki düşmanlık son bulmamış, aksine artarak devam etmişti. Deylemlilerin saldırılarına karşı, Kazvin şehrinde, Farslılardan oluşan bir askeri kuvvet devamlı nöbet tutardı. Bu birlik, Kazvin halkı ile Deylem halkı arasında antlaşma bulunmadığı zamanlarda şehirlerini Deylemlilere karşı korurken, antlaşma olduğu zamanlarda ise, Deylemli ve başka hırsızlardan korurlardı.[320]

Sasani Şahlarından Behram b. Yezdicerd, nam-ı diğer, Behram-ı Gur, zamanında Deylemlilerden oluşan bir grup asker isyan edip, Rey şehrine baskınlar düzenledi, etrafı yıkıp, halkı esir aldı. Rey halkı, bu durumdan aciz kalıp Deylemlilere vergi vermeyi kabul etti. Bunu duyan Behram, komutanlarından birini bir grup askerle birlikte Rey şehrine gönderdi ve Deylemlilerin Rey halkına yaptığının aynısını Deylem bölgesinde yaşayan Deylem halkına da yapmasını emretti. Rey şehrine doğru yola çıkan komutan, Deylem hükümdarının da ordusunu hazırlayıp Rey şehrine geldiği haberini alınca, bu haberi Behram'a bildirdi. Behram da ordusunu hazırlayıp komutanının olduğu bölgeye gidip onun ordusuna yetişti. İki ordu karşı karşıya gelmiş, savaş başlamıştı. Şiddetli bir savaş neticesinde Deylemliler yenilgiye uğradı ve

[317] Mustevfi, **a.g.e**., s. 774.

[318] İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, C.1, s.357,358.

[319] Mustevfi, **a.g.e**., s. 774.

[320] Belâzurî, **a.g.e**., s.366.

komutanları bizzat Behram tarafından esir alındı. Fakat Behram kendisine itaat edecek kimseleri öldürmeyeceğini, iyilikle muamele edeceğini duyurunca bunu duyan Deylemli askerler topluca itaatlerini bildirip ölümden kurtuldular.[321]

Coğrafi şartların müsait olması, Deylem bölgesini insanların sığınacağı güvenli bir liman haline getirmişti. Özellikle de Sasani İmparatorluğundan kaçan yönetim karşıtları bu bölgeye sığınmaktaydı.

Dineveri, el-Ahbârut-Tıvâl eserinde, Sasani İmparatorluğuna karşı muhalif olanların Deylem bölgesine sığınmalarını şöyle ifade etmektedir:

"Sasani hükümdarlarından Nuşirevan öldükten sonra, oğlu Hürmüz (Hüsrev Perviz) tahta geçti. Bir süre hükümdarlık yapan Hürmüz, oğlu Kisrâ Ebreviz tarafından tahtından indirildi. Kisra Ebreviz babasının yerine tahta geçti. Kisrâ Ebreviz'in dayıları Bindevey ve Bistâm, yeğenlerinin saltanatını korumak için Hürmüz'ü öldürdüler.

Hürmüz'ün valilerinden Behram b. Behram Cuşnes, bu öldürme olayını duyunca ordusuyla Kisrâ Ebreviz'e karşı savaştı ve yenildi. Yenildiği bu savaştan sonra arkadaşlarıyla birlikte Türk Hakanına sığındı. Hakan'ın yanında itibar görerek yaşayan Behram, Kisrâ Ebreviz'in, Hakanın karısı Hâtûn'u kandırması sonucu, Hâtûn tarafından görevlendirilen bir köle tarafından öldürüldü.

Behram öldürülünce kız kardeşi Kürdiye ve arkadaşları ülkelerine daha yakın olan ve intikamlarını alabilecekleri bir konumda olan Deylem bölgesine sığınmaya karar verdiler. Deylemlilerden, beraber yaşama ve oturma izni istediler. Aralarında kimsenin kimseye zarar vermemesi şartıyla antlaşma imzalayıp Deylem bölgesine güvenli şekilde yerleştiler."[322] Diyerek bu bölgenin, Sasani muhalifleri için bir sığınma merkezi olduğunu belirtmektedir.

Bu muhalif hareket zaman içinde güçlenmiş ve Kisra'ya karşı örgütlenmişti. Bu durum, Kisrâ Ebreviz'i tedirgin etmişti. Kisra, bu muhalif hareketi bir hile ile

[321] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.1 ,s. 366,367.

[322] Dineveri, **a.g.e**., s. 124-151.

bastırdıktan sonra Kazvin şehrinde, Deylemlilerin ülke içine girişini engelleyecek askeri bir karargâh kurmuştur. [323]

Asker olan Deylem halkı, yerleşim alanı kurma noktasında da yetenekliydi. İslam öncesi dönemde, bazı şehirler Deylemli bireyler tarafından kurulmuştu. Deylem halkından Eştad ve Yezdan adında iki kardeş, Deylem halkının büyüklerinden ve meşhur olanlarından birini öldürüp, gece vakti aile üyelerini de alıp Âmul bölgesine kaçtıktan sonra, Yezdanabad ve Eştadrestak adında iki şehir kurdu.[324]

Eştad'ın, Amle adında güzel bir kızı vardı. Belh Emiri Firuz, Deylem bölgesinden geçerken Amle'yi görüp âşık oldu ve onunla evlendi.[325] Firuz Şah, hanımı adına bir şehir kurup, hanımının adına nispetle buraya *"sana mübarek olsun"* manasında[326] Âmul adını verdi.[327] İşte bugünkü Âmul şehri, Deylemli olan *"Amle"* adına kurulmuş bir şehirdir.

2.2. İslami Dönemde Deylem Bölgesi

Hz. Ömer dönemiyle beraber artan fetih hareketleri Arabistan sınırlarının dışına taşmıştı. Özellikle de Fars toprakları üzerine yapılan yoğun seferler sonucu İran bölgesinin fethi tamamlanmıştı. İran topraklarında uzun süre fethedilemeyen tek bölge ise Deylem bölgesiydi.

Müslümanlar, Hz. Ömer döneminden başlayıp, Abbasi halifesi Me'mun dönemine kadar bölge üzerine on yedi sefer düzenlemelerine rağmen,[328] bölgeyi bir türlü tamamen ele geçirememişlerdir. Bu yüzden İslam'ın ilk asırlarında bu bölge '*Darü'l-Küfr'* olarak adlandırılmaktaydı.[329]

---

[323] Dineveri, **a.g.e**., s.155.

[324] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s. 62, Mer'aşî, **a.g.e**., s.1.

[325] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s 62,70, Mer'aşî, **a.g.e**., s. 1,2.

[326] Mer'aşî, **a.g.e**., s. 3.

[327] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s. 71, Mer'aşî, **a.g.e**., s. 3.

[328] Yazıcı, Tahsin *"Deylem"*, **DİA**, 1994, C.9, s. 264.

[329] İstahrî, **a.g.e**., s. 215.

Bu bölgenin alınması Müslümanlar açısından önem arz etmekteydi. Çünkü Deylem bölgesi dışındaki bütün İran toprakları Müslümanların hâkimiyeti altındaydı. Ayrıca, Deylemliler fırsat buldukça İslam beldeleri üzerine saldırılar düzenlemekteydiler. Bu sıkıntılı duruma son vermek için İslam orduları bölge üzerine fetih hareketleri düzenliyor ve Müslümanların o bölgede cihat yapmaları teşvik ediliyordu.

İslam kaynaklarında, Deylem halkının varlığını ilk defa Kadisiyye savaşında görmekteyiz. Deylemliler, Müslümanlar karşısında savaşan Sasani ordusunda asker olarak görev almışlardı.

H. 16. (M.637) yılda gerçekleşen Kadisiyye Savaşı'nda[330] daha önce de bahsettiğimiz gibi, Sasani Şahı Hüsrev Perviz'in, Deylem bölgesinden getirttiği dört bin Deylemli, Sasanilerin meşhur komutanlarından Rüstem ile birlikte Kadisiyye savaşına katılmıştır. Bu savaşa katılan Deylemli grup, komutanları Rüstem öldürülüp, Pers ordusu dağılınca, kendi aralarında istişare yapıp, İslam dinine girme kararı aldılar ve Müslüman oldular. Müslüman olduktan sonra İslam adına büyük fedâkarlıklar gösterdiler. Sad b. Ebi Vakkas ile birlikte Medâin ve Celûlâ şehrinin fethedilmesine katıldılar. Daha sonra Müslümanlarla birlikte Kûfe şehrine yerleştiler.[331]

Belâzurî, başka bir rivayette ise, Müslüman olan Deylemliler'in, Temim kabilesinden Zühre b. Huveyye es-Sa'di ile anlaşıp, kendi seçtikleri yere yerleştiklerini ve kendilerine biner dirhem tahsis edildiğini belirtmiştir.[332]

Müslüman olan Deylemli gurubun liderlerine Deylem ya da Hamrâü'l-Deylem, yani *"Kırmızı Deylem"* deniliyordu. Daha sonraları Muaviye'nin emriyle, bu Deylemlilerin bir kısmı Şam şehrine, kalan kısmı ise Basra şehrine gönderildi.[333] Ayrıca bu Deylemli gruba Muaviye tarafından belli oranda bir tahsisat ayrıldı.[334]

---

[330] Belâzurî, **a.g.e**., s.292.

[331] Belâzurî, **a.g.e**., s. 318,319.

[332] **a.e**., s.318.

[333] **a.e**., s.318.

[334] Dineveri, **a.g.e**., s.335.

Emeviler döneminde, Hz. Hüseyin'in intikamını almak için birçok başkaldırı hareketi olmuştu. Onlardan bir tanesi Muhtar es-Sakafi'nin isyanıdır. H. 66 (M.685) yılında ortaya çıkan Muhtar'ın amacı, Hz. Hüseyin'in kanını talep etmekti. Bu talebine olumlu cevap verenlerin çoğunu Kûfe'de bulunan, Acem çocuklarından oluşan ve adlarına *"el-Hamrâ"* denilen insanlar oluşturuyordu. Kûfe şehrinde bunların sayısı yirmi bin kişi civarındaydı.[335] Bunların çoğunluğu, Kadisiyye savaşından sonra Kûfe'ye yerleşen Deylem halkından oluşmaktaydı.

H. 19. (M.640) veya 20. (M.641) yılda gerçekleşen Nihavend Savaşı'ndan iki ay sonra, Hz. Ömer; Kûfe valisi Ammar b. Yâsir'e yazdığı mektupta, " Urve b. Zeydi'l-Hayl et-Tâî'yi sekiz bin askerle Rey ve Destebâ bölgelerine göndermesini" emretti. Urve'nin emredilen yere gitmesi üzerine Deylemliler, Rey halkının da yardımıyla bir ordu hazırlayıp Urve ile savaştılar ve ağır bir yenilgiye uğradılar.[336]

Deylem halkının, toplu olarak İslam ordularıyla ilk karşılaştığı zaman, H.22.(M.642) yılıdır. Müslümanlar, Nihavend'i fethedince Farslıların gücü azaldı. Daha önce Kûfe valisi olan Muğire b. Şu'be'nin bizzat kendisi tarafından, ya da görevlendirdiği Cerîr b. Abdullah tarafından fethedilen Hemedan şehrinde[337] halk antlaşmayı bozmuştu. Bunun üzerine Nuaym b. Mukarrin, ikinci defa Hemedan'ı kuşattı ve Hemedan halkıyla daha önce yapılmış olan barış antlaşması yenilendi.[338]

Bazı rivayetlerde Hemedan şehrinin ikinci fethinin H. 24 (M.644) yılında Hz. Ömer'in vefatından altı ay sonra gerçekleştiği ifade edilmiştir.[339]

İslam orduları karşısında bozguna uğrayıp başsız kalan İran halkı, kendi aralarında yerel bir birlik oluşturdu. Hicri 22. (M.642) yılda İslam komutanı Nuaym, on iki bin Müslüman askerle Hemedan'da bulunmakta iken, Deylemliler, Reyliler, Azerbaycanlılar birleşip, Müslümanlara karşı birleşik bir cephe oluşturdu. Bu birleşik

---

[335] Dineveri, **a.g.e**., s.335.

[336] Belâzurî, **a.g.e**., s. 347,362.

[337] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.3 s.27-28.

[338] **a.e**., C.7, s. 200.

[339] **a.e**., C.3, s.27

cephe, Nuaym b. Mukarrin ile savaşma kararı aldı.[340] Yakut Hamevi, bu tarihin H. 29. (M.649) yılı olduğunu belirtmiştir.[341]

Deylemlilerin başında, yöneticileri Möta, Rey halkının başında Ebu Ferrohan, Azerbaycan halkının başında da Sasanilerin meşhur komutanı Rüstem'in kardeşi İsfendiyaz vardı. Hemedan şehrinde, Yezid. b. Kis'i yerine vekil olarak bırakan Nuaym, toplanan bu orduya karşı savaşmak üzere beraberindekilerle birlikte yola çıktı.[342]

İki ordu Hemedan ve Kazvin şehirleri arasında yer alan[343] Vacirruz bölgesinde karşı karşıya geldi ve Nihavend savaşına denk bir şekilde savaştılar. Savaş sonucunda bu birleşik cephe büyük bir hezimete uğrayıp, yenilgiyi acı bir şekilde tattı.[344]

Zafer Hz. Ömer'e haber verilince halife, Allah'a hamd ve sena etmiştir.[345] Deylem hükümdarı Möta savaşta öldürülenler arasındaydı. Deylem hükümdarı Möta'nın bu savaşta öldürüldüğünü, Nuaym b. Mukarrin'in daha sonra yazmış olduğu şiirden öğrenmiş bulunmaktayız. [346]

Hz. Ömer döneminde bölge üzerine seferler düzenlenmeye devam edilmiştir. Halife Ömer, Ammar b. Yasir'i, Kûfe valiliğinden azledip, yerine Muğîre b. Şu'be'yi tayin edince, Muğîre de Rey ve Destebâ bölgelerine, Kesîr b. Şihab el-Hârîsî'yi vali olarak atadı. Kesir, Deylemlilere saldırıp, onlarla savaştı.[347]

Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be, el-Berâ b. Âzib'i, Kazvin bölgesine vali olarak atayıp Kazvin şehrine gidip orayı fethetmesini, fetih gerçekleşirse Deylemliler üzerine sefer yapmasını emretmişti. Kazvin halkı İslam ordusunun geldiği haberini alınca,

[340] Taberi, **a.g.e.,** C.4, s.148 İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.3, s.27.

[341] Yakut Hamevi, **a.g.e**., C.5, s. 341.

[342] Taberi, **a.g.e**., C.4,s.148, İbn Kesir, **a.g.e**., C.7 , s. 201.

[343] Yakut Hamevi, **a.g.e**., C.5, s.341.

[344] Taberi, **a.g.e.,** C.4,s.148, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.3, s. 27.

[345] Taberi, **a.g.e**, C.4,s.148,149, İbn Kesir, **a.g.e**., C.7 , s. 201.

[346] Taberi, **a.g.e**., C.4, s.149, İbn Kesir, **a.g.e**., C.7 , s. 201.

[347] Belâzurî, **a.g.e**., s.363.

komşuları olan Deylem halkından yardım istemiş, onlar da yardım edeceklerine dair söz vermişlerdi.

Müslümanlar, Kazvin şehrine geldikleri zaman, halk kaleden çıkıp savaşmaya başlamıştı. Fakat Deylemlilerin sözünü tutmayıp, dağlar üzerinde beklediklerini ve olaya müdahil olmadıklarını görünce, Müslümanlarla sulh antlaşması imzalamış ve Müslüman olmuşlardı.[348]

Kazvin halkı Müslüman olduktan sonra, Kazvin valisi el-Berâ, Deylemlilerle, vergi ödeyinceye kadar savaşmıştı.[349]

Hz. Osman döneminde de Deylem bölgesinin alınması için bölgeye birçok seferler düzenlenmiştir. H. 25. (M.645) yılın başlarında Sa'd b. Ebi Vakkas, ikinci defa Kûfe valisi olunca, Rey şehrinin karışık olan durumunu düzelttikten sonra Deylemlilerle savaşmıştır.[350]

Hz. Osman tarafından Kûfe valiliğine atanan, Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt de, Kazvin şehri üzerinden Deylem bölgesine sefer düzenleyenler arasındaydı.[351] Bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmış olmalı ki; kendisinden sonra Kûfe valisi olan Sa'id b. el-Âs b. Ümeyye de Deylem bölgesi üzerine yürümüştür.[352]

Bu bölgeye olan seferler bazen merkezi hükümetin gönderdiği orduların desteğiyle, bazen de bölgedeki valilerin kendi imkânları ile gerçekleşmekteydi. Rey şehrinde valiler ara ara Desteba bölgesi üzerinden Deylem bölgesi üzerine sefer düzenleyip Deylem halkıyla savaşırlardı.[353]

Hz Ali'nin halifeliği döneminde de bölgenin alınmasına dair iştiyak devam etmiştir. Hz. Ali, Muaviye ile savaşırken, savaşa katılmak istemeyenlerin Deylem bölgesi üzerine bir sefer düzenleyip, Deylemlilerle savaşmalarını istemiştir. Hz.

---

[348] Belâzurî, **a.g.e**., s. 366, İbnü'l-Esir**, a.g.e**., C.3, s. 28.

[349] Belâzurî, **a.g.e**., s. 367, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.3, s. 28.

[350] Belâzurî, **a.g.e**., s.364.

[351] Belâzurî, **a.g.e**., 367, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.3 s. 29.

[352] Belâzurî, **a.g.e**., s.367.

[353] **a.e**., s.364.

Ali'nin ordusundan ayrılıp, Deylem bölgesi üzerine düzenlenen sefere katılanların sayısı dört veya beş bin kişi civarındadır.[354]

Muaviye döneminde, iç karışıklıklardan dolayı bu bölge üzerine sefer düzenlenememiştir. Yezid b. Muaviye döneminde ise, Deylem halkı bu karışık ortamdan faydalanıp Kazvin ve Rey arasında bulunan Desteba bölgesini ele geçirmiştir.[355]

Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyad, bölgeye Ömer b. Sa'd'ı vali olarak atadı.[356] Bölgeye vali olarak atanan Ömer b. Sa'd, dört bin askerle[357] Hammam A'yun denilen bölgede karargâhını kurmuş, bölge üzerine sefere çıkmaya hazırlanmaktaydı. Bu sırada; Ubeydullah b. Ziyad, Ömer b. Sa'd'ı yanına çağırıp[358] Hz. Hüseyin'le savaşma emrini verdi.[359] Ömer b. Sa'd, Hz. Hüseyin ile olan işi bitince tekrar valilik görevine dönecekti.[360] Deylem bölgesine sefere çıkacak olan Ömer b. Sa'd, gelen emir üzerine yönünü Hz. Hüseyin'e doğru çevirmiştir. Hz Hüseyin'in şehadetiyle sonuçlanan acı olay nedeniyle H. 61.(M.680) yılında[361] Deylem bölgesine düzenlenecek olan sefer yapılamamıştır.

Emevi halifelerinden Abdülmelik döneminde on beş yıl, el-Velid döneminde ise beş yıl Irak valiliği yapan Haccâc b.Yusuf,[362] Deylem bölgesini fethetmek üzere bir ordu gönderdi.[363] Bu ordunun başında Haccâc'ın oğlu Muhammed vardı.[364] Deylem bölgesine giden bu orduda Temim Kabilesinin Icl kolu da bulunmaktaydı.[365]

---

[354] Belâzurî, **a.g.e**., s.367.

[355] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., Çev. M. Beşir Eryarsoy, C.4, s.55.

[356] Dineveri, **a.g.e**., s. 301.

[357] Taberi, **a.g.e.**, C.5,s.409, İbn Kesir, **a.g.e**., C.8, s. 282.

[358] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.4, s.55 .

[359] Dineveri, **a.g.e**., s. 301, İbn Kesir, **a.g.e**., C.8, s.282.

[360] Dineveri, **a.g.e**., s.301.

[361] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.4, s.55, İbn Kesir, **a.g.e**., c.8, s.282.

[362] Dineveri, **a.g.e**., s.368.

[363] Belâzurî, **a.g.e**., s.370.

[364] İbnü'l Fakih, **a.g.e**., s. 125.

[365] Belâzurî, **a.g.e**., s.369.

Haccâc b. Yusuf, Deylem heyetine İslam'a girmeleri veya cizye vermeleri gerektiğini söyledi. Onlar bundan kaçındılar. Haccâc, Deylem'in dağlarının, ovalarının, geçitlerinin ormanlarının haritasının çizilmesi emrini verdi. Yanına gelen Deylem heyetine; "*Sizin şehrinizin haritasını benim için çizdiler. Bu harita beni hırslandırmıştır. Şimdi askerleri sizinle savaşa göndermeden, şehirlerinizi viran etmeden, savaşçılarınızı öldürmeden, hanedanlarınızı esir almadan önce söylediğim şeyleri kabul edin.*" dedi.

Bunun üzerine Deylem heyetinde bulunanlar: "*Sana, bizi ve şehirlerimizi arzu ettiren haritayı bize göster.*" dediler. Haccâc, haritayı istedi. Onlar haritayı görünce şöyle dediler:

"*Şehirlerimizi çizdiğin bu harita doğrudur. Oysa bu haritayı çizenler, bu geçitlerin ve dağların arkasında nöbet tutan süvarileri çizmemişler. Sen onları savaştaki atılganlıklarından tanıyacaksın.*"

Haccâc ile Deylem heyeti arasında bir çözüm bulunamayınca, Haccâc orduyu Deylemlilerle savaşması için, Deylem bölgesine gönderdi. Fakat Muhammed b. Haccâc komutanlığındaki ordu, bir şey yapamadan Kazvin'e geri döndü.[366]

Kazvin halkı İslam'ı kabul ettikten sonra, şehirleri, Müslümanlarla Deylemliler arasındaki sınır boyunu oluşturmuştu. Bu yüzden burada askerler her an Deylemlilerden gelebilecek saldırılara karşı güvenlik önlemlerini sıkı tutuyorlardı.[367]

H.81 (M.700) yılında, Muhammed b. Ebî Sebre el-Cu'fî ile beraber bu sınırı koruyan bir askeri kuvvet vardı. Kahraman bir yapıya sahip olan Muhammed, Kazvin şehrine geldiği zaman, askerlerin gece gündüz koruma görevi yaptıklarını, geceleri de bu yüzden uyumadıklarını görüp, bunun nedenini sorunca, Deylemlilerin yapacakları baskından çekindikleri için böyle yaptıkları cevabını aldı. Bu cevap üzerine, Kazvin şehrinin kapılarının açık tutulması emrini verdi ve şehir kapıları açık tutuldu.

Şehir kapılarının açık olduğu haberini alan Deylemliler baskın yapmak için yola koyuldular ve Kazvinlileri gece gafil avlamak için şehre saldırdılar. Deylemliler

[366] İbnü'l Fakih, **a.g.e**., s. 125.

[367] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.4, s. 413,414.

şehrin içine girdikten sonra kapılar üzerlerine kapatıldı ve pusuya düşürüldüler. Müslümanların üstünlük sağladığı bu baskında, Deylemlilerden bir kişi bile kurtulamadı. Deylemliler bu olayın etkisinde uzun bir süre kaldılar ve korkudan uzun bir zaman kendi bölgeleri dışına çıkamaz oldular.[368]

H.143 (M.760) yılında Deylem halkı, Müslümanlara karşı isyan edip çok sayıda Müslümanı öldürünce Abbasi halifesi Mansur, halkı Deylemliler ile savaşmaya ve cihada çağırdı.[369]

Halife Mansur, Habib. b. Abdullah b. Reğban'ı Basra'ya, başka birini de Kûfe'ye gönderip, onlar aracılığıyla, 10.000 dirhemden fazla bir gelire sahip olanların, Deylem bölgesine yapılacak sefere bizzat katılmaları gerektiği yönünde bir çağrı yaptı.[370] Halifenin çağrısı ses getirdi ve büyük bir kalabalık bu davete icabet etti.[371] Deylem bölgesine giden bu ordunun başarısızlığa uğradığını, sonraki yıl bölge üzerine düzenlenecek olan seferden anlıyoruz.

Muhammed b. Ebi'l-Abbas es-Seffah, amcası Halife Mansur'un emriyle, H.144 (M.761) yılında, Kûfe, Basra, Vasit, Musul ve Cezire'den topladığı askerlerden oluşturduğu bir ordu ile Deylem ülkesine gazaya gitti.[372] Kaynaklar bu seferin sonucuna dair bilgi vermemiştir.

Halife Mansur, H.155 (M.771) yılında Talekan halkı isyan edince, Ömer b. Âlâ'yı, onların üzerine gönderdi. Ömer, Talekan, Demavend ve Deyleman'ı fethetti ve Deylemlilerden birçok esir aldı.[373] Bu tam anlamıyla bir fetih sayılmazdı. Çünkü Deylem bölgesi, ilerleyen dönemlerde birçok isyan ve başkaldırının merkezi olacaktı.

Daha önce Sasanilere karşı olan muhalif gruplara ev sahipliği yapan bölge, Abbasilere karşı muhalefet yapan hareketlere de ev sahipliği yapacaktı.

---

[368] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.4 s. 414.

[369] Taberi, **a.g.e.**, C.7,s.515, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., Çev: Yunus Apaydın, C.5, s. 415.

[370] Taberi, **a.g.e.**, C.7, s.515.

[371] İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, s. 139.

[372] Taberi, **a.g.e.**, C.7,s.517, İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, s. 139.

[373] Ya'kubi, **Tarih-i Ya'kubi**, C.2, s. 383.

H.176 (M.792) yılında Hz. Hasan'ın torunlarından Yahyâ b. Abdullah, Deylem bölgesinde ayaklandı.[374] İbn Kesir, ayaklanma tarihinin H.175 (M.791) yılı olarak belirtmektedir.[375]

Deylem bölgesine sığınan Yahyâ, halk üzerinde etkili oldu ve etrafındaki kuvvetler çoğalmaya başladı.[376] Muhalif Yahyâ b. Abdullah ve etrafında toplanmış savaşçı özelliklere sahip Deylem halkının oluşturacağı güç, isyan hareketini daha geniş bir alana yayabilirdi. Durumun farkına varan Halife Harun Reşid, çok rahatsız oldu.[377] Sorunu çözmesi için, Fadl b. Yahyâ b. Bermek'i elli bin kişilik bir ordu ile Yahyâ b. Abdullah'ın üzerine gönderdi.[378] Halife, Fadl'a; Rey, Cürcân, Taberistan dâhil olmak üzere bazı yerlerin valiliklerini de verdi.[379]

Fadl, Rey ile Desteba arasındaki Talekan bölgesinin soğuk ve karlı mıntıkası olan Eşb civarında ordusuyla bekledi.[380] Bu bekleyiş sırasında bir taraftan yumuşak ifadeler ve uyarılar kullandığı mektupları Yahyâ'ya gönderirken, diğer taraftan Deylem hükümdarına, Yahyâ'yı oradan çıkarması için bir milyon dirhem vadediyordu.[381] Ya'kubi, "*Tarihü'l-Ya'kubi*" adlı eserinde böyle bir miktardan bahsetmemekle beraber, Halife Harun Reşid'in, tehdit dolu bir mektubu Deylem hükümdarına gönderip Yahyâ'yı istediğini belirtmektedir.[382]

Siyasi ayak oyunlarının farkına varan Yahyâ, bu bölgede daha fazla barınamayacağını anladı. Yahyâ, bizzat Harun Reşid tarafından yazılmış olan bir barış mektubu olursa teslim olacağını söyleyince, halife kendi el yazısıyla bir barış mektubu yazdı. Bu mektup üzerine Yahyâ, Bağdat'a getirildi.[383] Bazı tarihçiler, Halife'nin,

---

[374] Taberi, **a.g.e.**, C.8,s.241, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6,s. 115.

[375] İbn Kesir **a.g.e**., C.10, s. 279.

[376] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6,s. 115; İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, , s. 281.

[377] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6 s. 115; İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, s. 281.

[378] Taberi**, a.g.e.**, C.8,s.242, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6, s. 115.

[379] Taberi, **a.g.e**.,C.8,s.242 İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6, s. 115.

[380] Taberi, **a.g.e.**, C.8,s.242.

[381] Taberi, **a.g.e**., C.8, s. 243, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6,s. 115.

[382] Ya'kubi, **Tarih-i Ya'kubi**, C.2, s. 412.

[383] Taberi, **a.g.e**., C.8, s. 243, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6, s. 115.

Yahyâ'yı iyi karşılayıp, çeşitli hediyeler sunduğunu belirtirken,[384] bazısı ise Yahyâ'nın hapse atıldığını[385] ve orada açlıktan dolayı vefat ettiğini ifade etmişlerdir.[386] Böylece Yahyâ'nın büyüteceği muhtemel muhalif hareketin önüne geçilmiş oldu.

H.190 (M.805) yılında, Râfi' b. Nasr b. Seyyâr, Horasan bölgesinde isyan edince, Harun Reşid bu bölgeye gitti. İsyanın sebebi Horasan valisi, Ali b. İsa'nın halka kötü davranması ve zulmetmesiydi. Horasan'a gelen halife, Ali b. İsa'yı azledip yerine Herseme b. A'yen'i tayin etti.[387]

İbnü'l-Esir, Ali b. İsa hakkında kanaati değişen halifenin, onu tekrar görevine iade ettiğini belirtmektedir.[388]

Harun Reşid, Horasan bölgesine giderken Hemedan şehrine uğradı. Kazvin halkı, onun huzuruna çıkıp, "*düşman topraklarına yakın bir yerde yaşadıklarını ve sık sık düşman saldırılarına maruz kaldıklarını*" söylediler. Savaşın getirdiği ekonomik masraflar Kazvin halkını sıkıntıya koymuştu. Bu yüzden Kazvin halkı, Halifeden, topraklarından elde ettikleri gelirden alınan onda bir oranındaki verginin düşürülmesini talep etti. Kazvin halkının talepleri kabul edildi.[389] Verdikleri verginin oranı düşürüldü.

Kazvinlilerin komşuları Deylem halkıydı ve H.2. yüzyılda dahi Deylem bölgesi fethedilememişti. Deylem halkı da, komşuları ve bir İslam beldesi olan Kazvin şehrine yaptıkları saldırılarını sürdürmeyi devam ettirmekteydi. Baskınlar ve saldırılar Müslüman ahaliyi çok rahatsız etmiş durumdaydı. Bu durum, buraya bir sefer düzenlenmesini zorunlu hale getirmişti.

---

[384] İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, s. 282.

[385] Taberi, **a.g.e.**, C.8,s.244, Ya'kubi, **Tarih-i Ya'kubi**, C.2, s. 412.

[386] Ya'kubi, **Tarih-i Ya'kubi**, C.2, s. 412.

[387] Dineveri, **a.g.e**., s. 423,424.

[388] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6, s. 174.

[389] Belâzurî, **a.g.e**., s. 368.

Halife Me'mûn döneminde, H.201(M.816) yılında, Taberistan valisi olan Abdullah b. Hurdâzbeh, bölgeye sefer düzenleyip, Deylem bölgesinin şehirlerinden Belâzur ve Şeyzer'i fethetti, Deylem bölgesinin hükümdarlarından Ebû Leylâ'yı da esir aldı.[390]

Deylem bölgesinin fethedildiği H.201(M.816/817) yılından Mu'tasım döneminin sonuna kadar bölge sakin bir dönem geçirmiştir. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Deylem bölgesinin manevi fethi Zeydi davetçilerin çalışmaları yoluyla gerçekleşmiştir.

2.3. Deylem Bölgesinde Kurulan Hanedanlıklar

2.3.1. Gavbare Hanedanlığı

Gavbare hanedanlığı, Deylem bölgesinde hüküm sürmüş olan yerel hanedanlıklardan biridir. Bölgeyi uzun süre yöneten bu hanedanlığın kuruluşu Sasaniler dönemine dayanmaktadır.

Sasani şahlarından Firuz b. Yezdicerd b. Behram'ın, Belaş, Kubad[391] ve Camesab[392] adında üç erkek çocuğu vardı. Firuz ölünce yerine oğlu Belaş geçti.[393] Belaş, babasının yerine tahta geçince Kubad isyan edip kardeşiyle mücadele etmeye başladı.[394] Kubad, kardeşi Belaş'a karşı, Türk Hakanı'na gidip yardım istedi ve Hakan'ın yanında dört yıl kaldı.[395] Dört yıl sonra Hakan, Kubad'ın isteğine karşılık, emrine bir ordu verdi.[396]

Kubad, bu ordu ile kardeşi Belaş'a saldırıp, hükümdarlığın sahibi olmak istiyordu. Ordusu ile Nişabur taraflarındayken, kardeşi Belaş'ın ölüm haberini alan

---

[390] Taberi, **a.g.e**., C.8,s. 556, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6, s. 284.

[391] Dineveri, **a.g.e**., s. 108, Taberi, **a.g.e.,** C.2,s. 90.

[392] Dineveri, **a.g.e**., s.114, Taberi, **a.g.e**., C.2, s. 93.

[393] Dineveri, **a.g.e**., s.108, Taberi, **a.g.e.,** C.2, s. 90

[394] Taberi**, a.g.e.**, C.2, s. 90.

[395] Taberi, **a.g.e**., ,C.2,s. 90, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.1, s. 374.

[396] Taberi, **a.g.e**., C.2,s. 90, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.1, s. 374.

Kubad,[397] haberi alır almaz Medain şehrine gelip devletin idaresini eline aldı.[398] Kubad, bu görevi üstlendiği zaman henüz 15 yaşındaydı.[399]

Kubad, yirmi yıl hükümdarlık yaptıktan sonra Mazdek dinine uyduğu için, Sasani büyükleri tarafından tahtan indirildi ve yerine kardeşi Camesab getirildi.[400] Hapse atılan Kubad, kızkardeşinin yardımıyla kurtulup, kendisini tahtan indirenlerden intikam almak için Akhunlar memleketine kaçtı ve altı yıl sonra geri dönüp kardeşi Camesab'tan hükümdarlığı geri aldı.[401] Kubad'ın, tahtı yeniden ele geçirip tahta geçmesi üzerine, kardeşi Camesab kaçıp Ermenistan'a gitti ve orada evlenip çoluk çocuğa karıştı.[402]

Camesab'ın, Behvat[403] ve Nersi adında iki oğlu oldu.[404] Camesab ölünce yerine oğlu Nersi geçti.[405] Nersi, Nuşirevan döneminde bu bölgede 13 yıl hükümdarlık yaptı.[406] Nesri ölünce yerine oğlu Firuz geçti. Firuz, Deylem bölgesi de dâhil olmak üzere büyük bir coğrafi alanı tasarrufu altına aldı.

Deylem bölgesine gelen Firuz Şah, Gilan Meliklerinden birinin kızıyla evlendi ve o kadından Cilan (Gilan) Şah adında bir oğlu oldu. Cilan Şah, babası Firuz Şah'ın vefatından sonra babasının tahtına oturdu. Onun da Cilan b. Cilan Şah adında bir erkek çocuğu oldu.[407]

---

[397] Taberi, **a.g.e.**, C.2, s. 90,91.

[398] Taberi, **a.g.e.,** C.2, s. 91,92, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.1, s. 374.

[399] Dineveri, **a.g.e**., s.113.

[400] Taberi, **a.g.e**., C.2, s. 93, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.1, s. 375.

[401] Taberi, **a.g.e.,** C.2, s. 96, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.1, s. 375,376.

[402] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s. 153, Mer'aşî, **a.g.e**., s. 5,6.

[403] Mer'aşî, **a.g.e**., s.7.

[404] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.153, Mer'aşî, **a.g.e**., s.7.

[405] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.153, Mer'aşî, **a.g.e**., s.7.

[406] Mer'aşî, **a.g.e**., s.8.

[407] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.153, Mer'aşî, **a.g.e**., s.8.

Cilan b. Cilan Şah, Deylem bölgesinin yöneticisi oldu.[408] Deylem ve Gil halkı onun etrafına toplandılar.[409] Cilan b. Cilan Şah, Deylem bölgesinin yöneticisi olduktan sonra, Taberistan bölgesini fethetmeye karar verdi.[410]

Cilan b. Cilan Şah, güvendiği birini yerine bırakıp, sırtına bir inek derisi alıp, sanki zulüm görmüş de memleketinden sürülmüş biriymiş gibi, Taberistan bölgesine doğru yola koyuldu.[411] Taberistan halkıyla, devlet düzeni ve melikleri ile olan ihtilafları hakkında konuşunca, onun büyük biri olduğunu anladılar. Onun sırtına almış olduğu inek derisinden dolayı ona "*Gavbare*" lakabını taktılar.[412] Gav kelimesi Fars dilinde inek anlamına, "bar" kelimesi ise yük anlamına gelmektedir. Bu yüzden Cilan b. Cilan Şah'a inek yüklenmiş, inek derisi yüklenmiş anlamında Gavbare lakabı verildiğini, Cilan b. Cilan Şah'ın bu lakabından dolayı, kurmuş olduğu hanedanlığa da Gavbare Hanedanlığı denildiğini düşünmekteyiz.

Taberistan bölgesinin yerel yöneticisi Azrulaş adında biriydi. Azrulaş, Gavbare'yi makamında güzel bir şekilde karşıladı ve ona saygı gösterdi. O dönem İslam orduları, İran'a girmiş, çoğu yeri ele geçirmiş ve bundan dolayı Fars beyleri zor durumda kalmışlardı. Türkler de Horasan yönünden Taberistan'a saldırınca, Azrulaş, Türklerle savaşmak için Horasan yönüne doğru gitti. Her iki tarafın çarpışmasında, Gavbare de yer aldı ve savaşta büyük kahramanlıklar gösterdi. Türklerin yenildiği bu savaşta, Gavbare'nin gösterdiği kahramanlık bütün bölgede yayıldı.

Savaştan sonra Gavbare, Taberistan meliki Azrulaş'tan, Deylem bölgesinde yaşayan ailesini görmek için izin istedi.[413] İzni alan Gavbare, ailesinin yanına geldi.

---

[408] Mer'aşî, **a.g.e**., s.8.

[409] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.153.

[410] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.153,154, Mer'aşî, **a.g.e**., s.8.

[411] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.154, Mer'aşî, **a.g.e**., s.8.

[412] Mer'aşî, **a.g.e**., s.8.

[413] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.154, Mer'aşî, **a.g.e**., s.9.

Gavbare, Taberistan'ı almak için bir yıl içinde ordusunu hazırladı.[414] Gavbare'nin ordusu binden fazla Deylemli askerden oluşmaktaydı.[415]

Taberistan hâkimi Azrulaş, bu durumdan haberdar olunca bir elçiyi son İran Şahı Yezdicerd'e gönderip, bu durumdan haberdar etti. Yezdicerd, tarihe vakıf olan bilgelere, Gavbare'nin kim olduğu sorusunu sorunca "*Camaseb'in torunu*" cevabını aldı.

Kisra, Azrulaş'a yazdığı mektupta, Gavbare'nin akrabası olduğunu ve Taberistan bölgesini ona teslim etmesini emretti. Böylece, Gavbare herhangi bir şekilde mücadele etmeden Taberistan bölgesinin sahibi oldu. [416]

Gavbere teşekkür nişanesi olarak bir elçiyle birlikte Kisra'ya hediyeler gönderince; Kisra da elçiyi, özel bir ihtiram ile karşıladı ve Gavbare'ye, "*Ferşevadcer Şah*"[417] ünvanını verip, bir hil'at gönderdi.[418]

Azrulaş, attan düşüp kazayla ölünce bütün malvarlığı Gavbare'ye kaldı. Gavbare; Gilan, Deylem, Ruyan ve Cürcân bölgelerinin hâkimi oldu. Yönetim merkezi Gilan bölgesi olan Gavbare 15 yıl boyunca bölgede hüküm sürdü.[419] H.25 yılından 40'a (M.645/660)[420] kadar hükmeden Gavbare, Deylem bölgesinde bulunan Gilan'da defnedildi.

Gavbare öldükten sonra iki oğlundan biri olan Dabuye, babasının yerine tahta oturdu. Dabuye, hataları affetmeyen, kaba tabiatlı, büyük ve heybetli bir siyasetçiydi.

---

[414] Mer'aşî, **a.g.e**., s.9.

[415] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s. 154.

[416] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.154, Mer'aşî, **a.g.e**., s.10.

[417] Mer'aşî, **a.g.e**., s.10. Eski zamanlarda Taberistan'ın ünvanı Ferşevadcer'di.

[418] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.154, Mer'aşî, **a.g.e**., s.10.

[419] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.154, Mer'aşî, **a.g.e**., s.10.

[420] Fenderski, **a.g.e**., s.32.

Gavbare'nin diğer oğlu olan Baduspan ise, Ruyan bölgesinin padişahı olmuştu.[421] Dabuye, H. 40'tan, (M.660) H. 57'ye (M.677) kadar 17 yıl hüküm sürmüştür.[422]

Dabuye öldükten sonra, yerine oğlu Ferrohan-ı Bozorg geçti. Ferrohan ilk iş olarak ordusunu Gilan bölgesinden, Taberistan bölgesine getirdi ve Sarî şehrini kurdu. Ferrohan, bunları yaptıktan sonra Nişabur'a kadar gidip burayı da kendi ülkesinin topraklarına kattı.[423] Türklerle ve Araplarla da savaşan Ferrohan, Türklerin bir daha Taberistan'a saldırmasını da önlemiştir.[424]

Süleyman b. Abdülmelik b. Mervan, halife olduğu zaman Horasan bölgesinin sorumluluğunu, Yezid b. Muhelleb'e verince,[425] o da Maveraünnehir'e gelip kâfirlere karşı cihad ve gazve yaptıktan sonra halifeye fetih mektubu gönderdi. Halifeden gelen cevap üzerine, Yezid, ordusunu toplayıp Cürcân bölgesine geldi.[426] Cürcân halkı ile daha önce ödemiş oldukları vergiyi ödemek üzere anlaşan Yezid, halkın antlaşmayı bozması üzerine Cürcân'ı tasarrufu altına aldı ve onlarla tekrar antlaşma yaptı.[427]

Cürcân'ın tasarruf altına alındığı haberi, Ferrohan-ı Bozorg'a (İsfehbez) ulaşınca bütün malını, mülkünü, ailesini dağlık bölgelere gönderdi ve geride bir şey bırakmadı.[428]

Deylem bölgesini fethetmeye gelen Yezid, düzlük alana gelince, Ferrohan, sık ormanların olduğu bölgelere doğru çekildi.[429] Yezid, Sâri şehrine kadar Ferrohan-ı Bozorg'u takip etti.[430] Sâri halkı korktu ve çocuklarını ordudan almak için Ferrohan'dan izin istediler. Ferrohan, bu süreçten, Deylem bölgesine kaçarak

---

[421] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.154; Mer'aşî, **a.g.e**., s.10.

[422] Gülşeni, Abdulkerim: **Âl-i Dabuye,** Dairetü'l Mearif-i Bozorg-i İslami, Tahran, 1380, s. 707, Aktaran, Fenderski, a.g.e., s.36.

[423] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.156, Mer'aşî, **a.g.e**., s.11.

[424] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s. 156.

[425] Belâzurî, **a.g.e**., s.383, Dineveri, **a.g.e**., s.327.

[426] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s. 162.

[427] Belâzurî, **a.g.e**., s.383, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.5, s.33.

[428] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.162.

[429] Mer'aşî, **a.g.e**., s. 11.

[430] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.162, Mer'aşî, **a.g.e**., s.11.

kurtulacağı düşüncesine kapıldı. Babasının düşüncesinden haberdar olan Ferrohan'ın oğlu babasının yanına geldi ve onu bu düşüncesinden caydırarak, bir elçiyi Gilan ve Deylem bölgesine gönderip, onlardan yardım istemesini önerdi.[431] Elçi, Gilan ve Deylem bölgesine gidip yardım talep edince, Deylem ve Gil halkından bu orduya katılım oldu.[432] Bu orduya katılan Gil ve Deylemlilerin sayısı on bin kişiydi.[433]

Yezid, Ferrohan'ın ordusuna katılan Deylemlilerin haberini alınca, Hadeş b. Muğire b. Muhelleb ve Ebü'l Cehm el-Kelbi ile birlikte bir birliği Ferrohan yönüne doğru gönderdi. Ferrohan'ın ordugâhına hamle yapan bu birlikte yer alan Muhammed b. Ebi Sebre el-Cufî önüne çıkan Süleyman Deylemi adındaki [434] Deylem yöneticilerinden birini öldürdü.[435] Bu yenilgiden sonra Ferrohan dağlık bölgelere çekildi.

Yezid, dağlık bölgelere kaçmakta olan Ferrohan'ın üzerine[436] oğlu Halid b. Yezid ile kardeşi Uyeyne b. Muhelleb'i[437] ve Ebü'l Cehm el-Kelbi'nin de içlerinde olduğu bir birliği gönderdi.[438] Ferrohan, (İspehbez) gelen birliği yenilgiye uğrattıktan sonra[439] Yezid'in ordugâhına bir saldırı düzenledi ve 15 binden fazla İslam askerini öldürüp, büyük bir yağma yaptı.

Ferrohan, daha sonra Cürcân'da bulunan Merzuban'ı, orada bulunmakta olan İslam ordusuna karşı kışkırttı. Cürcân halkı, Yezid'e karşı isyan edip, İslam ordusunda bulunan Abdullah b. Ma'mer el-Yeşkuri ile yanındaki askerleri öldürdü. Bu zaferden sonra Ferrohan, Sâri şehrinden Temişe'ye kadar olan bölgede Yezid'in kaçabileceği yolları tuttu. Yezid bu zor durumdan bir hile yaparak kurtulmayı düşündü. Daha önce

---

[431] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.162.

[432] Belâzurî, **a.g.e**., s.385, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.5, s.34.

[433] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.162.

[434] İbn Kesir, **a.g.e**., C.9. s. 285, İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.162.

[435] İbn Kesir, **a.g.e**., C.9, s, 285.

[436] Belâzurî, **a.g.e**., s, 384.

[437] Belâzurî, **a.g.e**., s, 384, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.5, s. 33.

[438] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.5, s. 33.

[439] Belâzurî, **a.g.e**., s.384, İbnü'l-Esir, a.g.e., C.5, s. 33.

Taberistan valiliği yapan Maskale b. Hübeyre b. Şebel'in mevalisi olup, aslen Deylemli olan Hayyan en-Nebati'yi, Ferrohan'a elçi olarak gönderdi.[440]

Elçi, Ferrohan'ı; "Horasan,[441] Şam, Irak ve Türkistan'dan bir ordunun Yezid'e yardım için gelmekte olduğu yalanını söyleyerek korkuttu. Bu durumdan tedirgin olan Ferrohan antlaşmaya sıcak baktı. Yezid, Ferrohan'a, yedi yüz bin dirhem altın[442] ve dört yüz ağır yük safran v.s. vererek anlaştı.[443] İbn İsfendiyar ise bu antlaşmanın üç yüz beş bin dinar karşılığında yapıldığını belirtmektedir.[444]

Ferrohan, yapılan anlaşma gereği Yezid ve ordusunun geçişine izin verdi. Yezid geri dönerken Cürcânlılardan acı bir şekilde intikam aldı.[445] Daha sonra Şam'a geri dönüp, halife Süleyman'ın hizmetine girdi.[446]

Ferrohan, Gavbare hanedanlığını 17 yıl yönetip vefat ettikten sonra yerine oğlu Daz Mehr b. Ferrohan geçti.[447] Daz Mehr b. Ferrohan'ın 12 yıllık iktidarı süresi zarfında İslam orduları bu bölgeye herhangi bir fetih hareketi gerçekleştirmemiştir.[448] Emevi iktidarı döneminin sonlarına doğru yaşanan iç karışıklıklar yüzünden bölgeye herhangi bir sefer düzenlenmediği için, bölge sakin bir dönem geçirmiştir.[449]

Daz Mehr, öldüğü zaman Hurşit (II. Hurşit) adında 6 yaşında bir oğlu vardı. Daz Mehr, diğer adı Kerbali olan Ferrohan-ı Kuçeki namındaki kardeşini yanına çağırıp, oğlu reşit olunca saltanatı ona bırakması şartıyla hükümdarlığı kardeşine

---

[440] Belâzurî, **a.g.e**., s. 382,384.

[441] **a.e**., s.384.

[442] Belâzurî, **a.g.e**., s.384, Taberi, a.g.e., C.6, s.535.

[443] Belâzurî, **a.g.e**., s.384.

[444] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s. 164.

[445] Belâzurî, **a.g.e**., s.386, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.5, s. 36.

[446] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.162-163-164.

[447] Mer'aşî, **a.g.e**., s.11,12.

[448] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s, 170, Mer'aşî, **a.g.e**., s. 12.

[449] Mer'aşî, **a.g.e**., s.12.

bırakmıştır.[450] Mer'aşî, Daz Mehri'nin hükümdarlığını devrettiği kardeşinin ismini Sarviye[451] olarak zikretmektedir.

Ferrohan-ı Kuçek, 8 yıl padişahlık yaptıktan sonra sözünde durup Hurşit'i padişahlığa getirince, Ferrohan- ı Kuçek'in çocukları itiraz ederek padişahlığın kendi hakları olduğunu iddia ettiler ve bir içki meclisinde Hurşit'e suikast düzenlemeye karar verdiler. Babaları ne kadar uğraştıysa da çocuklarını bu eylem kararından vazgeçiremedi. Bundan, son anda haberi olan Hurşit, Temişe şehrine kaçtı. II. Hurşid, 1 yıl boyunca savaş hazırlığı yapıp, ordusuyla Temişe ve Sâri yolunun yarısında yer alan, babasının inşa ettiği Dadkan sarayı civarında amca çocuklarıyla savaştı ve onları yendi. Amcasını suçsuz bulan Hurşit, amcasına istediği yerde oturmasına dair tercih yapmakta özgür olduğunu söyleyince, amcası Ferrohan-ı Firuz denilen yere gitti ve ömrü boyunca orada kaldı.[452]

Ebu Müslim el-Horasani, Halife Mansur tarafından öldürülünce İran bölgesinde bazı isyanlar patlak verdi. Bu isyanlardan biri Sinbad'ın isyanıydı. Sinbad, Ebu Müslim'in intikamını almak için ortaya çıkan Mecusi dinine mensup biriydi.[453] Ebu Müslim'in öldürüldüğünü duyan Sinbad, kendisine ve taraftarlarına ait olan bütün hazine ve malvarlığını İsfehbez'e (II. Hurşit) emanet olarak bıraktıktan[454] sonra ayaklandı.[455]

Ebu Cafer el-Mansur, 10.000 kişilik bir süvari ordusunu Cehver b. Mürrar el-Iclî komutasında, Sinbad'ın üzerine gönderdi. İki ordu Hemedan ve Rey şehirleri arasında bulunan çöllük bölgede karşılaştılar. İslam ordusu, Sinbad'ın ordusunu yenilgiye uğrattı.[456]

---

[450] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s, 170; Mer'aşî, **a.g.e**., s.12.

[451] Mer'aşî, **a.g.e**., s.12.

[452] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.171.

[453] İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, s.127,128.

[454] Mer'aşî, **a.g.e** ., s, 12, İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s, 174.

[455] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s, 174.

[456] İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, s, 128.

Yenilgiye uğrayan Sinbad, Taberistan bölgesine yöneldi ve Hurşit'ten sığınma talep etti. Hurşid, amcasının oğlu Tus'u, Sinbad'ın emanet olarak bıraktığı mallar, hediyeler, atlar, diğer değerli eşyalar ile birlikte Sinbad'ı karşılaması için gönderdi. Tus, Sinbad'ın olduğu bölgeye gelince atından inip selam söyledi. Sinbad, kibirli şekilde atından inmeden selama karşılık verince, Tus öfkelendi ve şöyle dedi: " *Ben, E'mam İsfehbez ailesindenim ve sana olan saygıdan dolayı sana gönderildim, saygısızlık yapman şart değildi*" deyince Sinbad, bu söze karşılık, kaba bir söz kullandı. Bunun üzerine Tus fırsatını bulup, kılıcıyla Sinbad'ın boynunun arkasına vurarak öldürdükten sonra Sinbad ve bağlılarına ait olan mallar ile birlikte Hurşid'in yanına geri döndü.

Hurşid bu olaya çok üzüldü ve Tus'a beddualar etti. Sinbad'tan kalan malları hazineleri arasına kattıktan sonra, Sinbad'ın başını Firuz adındaki görevlisiyle birlikte Halife Mansur'a gönderdi. Halife, Sinbad'ın malvarlığını isteyince, Hurşid o mallara sahip olmadığını söyledi.[457]

Halife bu duruma içerledi ve oğlu Mehdi'yi bir ordu ile Rey'e gönderdi. Halife Mansur, Şahan-ı Şah (Şahların Şahı) tacını Hurşid'e gönderince, Hurşid tacı kabul etti ve Halife'ye yüklüce miktarda haraç vermeyi kabul etti. Bu haraç aşağı yukarı şöyleydi:

" *Üç yüz bin dirhem, her dirhem için dört beyaz gümüş, ipekten elbiseler, yastıklar, zaferanlar, tuzlanmış balıklar, kumaşlar"* v.s.

Halife Mansur, devasa haracı görünce, bu bölgeyi tasarrufu altına almayı düşündü. Bu niyetle oğlu Mehdi'yi on bin kişilik bir ordu ile Hurşid'in üzerine gönderdi.[458]

Bu orduda, Rey halkından olup,[459] Cürcân şehrinde bir adam öldürüp Hurşid'e sığınmış olan Ömer b. Âlâ da vardı. Âlâ, 2000 kişilik İslam ordusu ile Âmul şehrine saldırıp, şehri aldı. Şehri aldıktan sonra adaletle hükmedip, İslam Dinini tebliğ

[457] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s, 174.

[458] **a.e**., s.175.

[459] Belâzurî, **a.g.e**., s.386.

etmeye başladı. Davet çalışmaları etkili oldu ve insanlar akın akın İslam Dini'ni kabul ettiler. Bu gelişmeler üzerine Hurşid, önce bütün hazinesini alıp yüksekte bulunan "*Kula*" kalesine, daha sonra Ruyan bölgesinden Deylem bölgesine geçip, "*Felam*" kalesine yerleşti.[460]

Kalesine yerleşen Hurşid'i,[461] İslam ordusu 2 yıl 7 ay boyunca muhasara altında tuttu. Muhasara altında tutulan kalede her geçen gün yaşam zorlaşıyor, hastalıklar gitgide artıyordu. Kalede bir gün veba hastalığı ortaya çıktı ve yayılmaya başladı. O günlerin birinde 400 kişi birden vebadan öldü. Bu olay üzerine kaledekiler ve Hurşid'in ailesi eman dilediler. Bu arada Hurşit, kaleden çıkıp Deylem ve Gil halkından 40 bin kişilik ordu toplamış, İslam orduları üzerine saldırı yapmak için hazırlık yapmaktaydı. Bu sırada ailesinin esir alınıp Halife'ye gönderildiğini duyan Hurşid,[462] buna dayanamayıp Deylem bölgesinde[463] zehir içerek intihar etti. [464]

Taberi, İsfehbez'in yani Hurşid'in, kalesine sığındıktan sonra zahireleri verme karşılığında sulh yapma istediğinin olumlu karşılandığını, sulhtan sonra Gilan bölgesine giden Hurşit'in burada öldüğünü ifade etmiştir.[465]

Hurşit'in ölmesi ile bu hanedanlık sona ermiştir. Gavbariler hanedanlığının ömrü Cilan b. Cilan Şah'tan yani Gavbere'den, Hurşid'e kadar 119 yıldır.[466] Mer'aşî ise bu hanedanlığın ömrünü 112 yıl olarak vermektedir.[467]

2.3.2. Cüstani Hanedanlığı

Sasani İmparatorluğunun, Müslümanlar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, Deylem bölgesinde merkezi hükümete bağlı olmadan varlığını sürdüren

---

[460] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.176,177.

[461] İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, s.134.

[462] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.177

[463] İbn Kesir, **a.g.e**., C.10, s.134

[464] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.177

[465] Taberi, **a.g.e**., C.11, s,510,512.

[466] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s, 177.

[467] Mer'aşî, **a.g.e**. , s.14.

hanedanlıklar vardı. Bu hanedanlıklardan bir tanesi Cüstani Hanedanlığı'dır. Cüstani hanedanlığının kuruluş dönemiyle ilgili elimizde bilgi yoktur.

Deylem halkının yöneticileri olan Cüstani hanedanlığının merkezi, asıl Deylem bölgesinde yer alan ve sarp dağlarda kurulmuş olan Rudbar şehridir.[468] Deylem bölgesinin birçok yerinde kaleleri olan Cüstani Hanedanlığı, ülkesini barış ve adaletle yönetmiş, halk bu dönemde emniyet içinde yaşamını devam ettirmiştir.[469]

Cüstanilerin kurduğu kalelerden biri de Kazvin ile Hazar Denizi arasında yer alan [470]Alamut kalesidir. Bir dönem İsmaili mezhebi mensuplarının yönetim merkezi olan Alamut kalesini, Cüstani hanedanlığının yöneticilerinden biri inşa etmiştir.[471]

Büyük ihtimalle H.2. (M. 8.yüzyıl) asırdan önce de mevcudiyetini devam ettiren Cüstani Hanedanlığının bilinen ilk yöneticisi Merzuban b. Cüstan'dır. Merzubân b. Cüstan ismine, tarihi kaynaklar ilk defa H. 190 (M.805) yılında yer vermişlerdir.

Râfi' b. Nasr b. Seyyâr, Horasan valisi Ali b. İsa'nın bölgede yaptığı zulümler yüzünden isyan edince Harun Reşid, H.190 (M.805) yılında bu bölgeye gitti.[472] Horasan bölgesine gelen Harun Reşid, Rey şehrinde dört ay kalıp, orada olduğu süre zarfında çeşitli heyet ve grupların sıkıntılarını dinledi.[473]

Rey şehrinde bir süre kalan halife, hizmetlisi olan Hüseyin adındaki birini, bölgenin yerel yöneticileri olan Taberistan hâkimi Ebû Karen Şervîn'e, Vendâ Hürmüz'e ve Deylem'in hâkimi Merzubân b. Cüstan'a gönderdi. Halife bu yerel yöneticilere verilmek üzere birer güven fermanını da elçisiyle birlikte gönderdi. Bunlardan Cüstan ve Vendâ Hürmüz, bu talebi kabul edip, Harun'un yanına geldiler.

---

[468] İstahrî, **a.g.e**. , s.215.

[469] Nâsır Hüsrev, **a.g.e**. , s.8,146.

[470] Muhammed, Hasan b. Ali: **Mir'ât'ül Buldan**, Tash. Navayi, Abdul Hüseyn- Muhaddeth b. Hashem, Tahran Universty, 1980, C.1, s.161.

[471] Cüveyni, Alaaddin Ata Melik (ö.1283) : **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: Doç. Dr. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, C.3 s, 157.

[472] Dineveri, **a.g.e**., s.423,424.

[473] İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6, s.174.

Harun kendilerini iyi bir şekilde karşıladı, ihsanlarda bulundu. Vendâ Hürmüz, Harun'a bağlılığını bildirip, haracını ödeyeceğini söyledi."[474]

Venda Hürmüz bağlılığını bildirirken, Merzuban b. Cüstan'ın herhangi bir şekilde, Harun Reşid'e bağlı kalacağına dair bir bilgiye sahip değiliz. Harun Reşid'in emanname vermesi, Cüstan'ı, Deylem bölgesinin hâkimi olarak tanımasının sembolüdür.

Harun Reşid'in buradaki amacı Cüstan'ın gönlünü almak ve Deylemlilerden gelebilecek saldırıları önlemek olabilir. Daha önce Deylem bölgesine sığınan Yahyâ b. Abdullah'ı, geri getirmek için bölgeye gelen Yahyâ. b. Fadl, Deylem halkının savaşçı bir halk olduğunu görmüş[475] ve bölgenin savaş yoluyla fethedilemeyeceğini anlamıştı. Bu halkın cengâverliğinden haberdar olan Harun Reşid, bölgeye sefer düzenlemeyi göze alamamış olabilir.

Harun Reşid, Horasan bölgesine giderken uğradığı Hemedan şehrinde, Kazvin şehir ahalisinin huzura çıkıp, düşmanları olan komşularının taciz ve saldırılarından bıktıkları şikâyetini almıştı.[476] Kazvinlilerin komşuları, Deylem halkıydı ve sık sık onlar tarafından saldırıya uğruyorlardı. Bu yüzden halife, Cüstan'a bir emanname vererek Deylemlilerin İslam beldelerine düzenleyecekleri muhtemel saldırıları önlemeyi amaçlamış olabilir.

Yahyâ b. Abdullah, Deylem bölgesine sığındığı zaman, Harun Reşid tarafından görevlendirilen Yahyâ b. Fadl, iyi bir siyaset yaparak Yahyâ b. Abdullah'ı, halifeye teslim etmişti. Bu siyasi manevralarından biri de Deylem bölgesinin hâkimine para teklif etmesiydi. Parayı alıp Yahyâ. b. Zeyd'i teslim eden Deylem bölgesinin yöneticisinin adını kaynaklar belirtmemiştir. Fakat modern araştırmacılardan Kesrevi, bu yöneticinin Merzuban ya da onun babası Cüstan olduğunu ifade etmiştir.[477]

---

[474] Taberi**, a.g.e.,** C.8, s.316, İbnü'l-Esir, **a.g.e**., C.6, s.174.

[475] Sâbî, **a.g.e**., s.17.

[476] Belâzurî, **a.g.e**., s.368.

[477] Kesrevi, **a.g.e**., s.43.

Tarihi kaynaklar, Merzuban b. Cüstan'dan sonra yerine oğlu Vehsudan'ın geçtiğini söylüyor. H. 250 (M.864/865) yılında Deylem bölgesinde ortaya çıkan,[478] Alioğullarından Hasan b. Zeyd, Deylem halkının Müslüman olmasına vesile olan biridir.[479] Etkileyici, karizmatik bir lider olan ve zamanla etrafında toplanan Deylem ve diğer halklarla birlikte güç kazanan Hasan b. Zeyd, Taberistan'ı Abbasi valisi olan Süleyman b. Abdullah'tan almıştır. Hasan b. Zeyd'e tabi olanlar arasında Cüstan'ın oğlu Vehsudan'da vardır.[480]

Hasan b. Zeyd, Taberistan bölgesini aldıktan sonra Rey üzerine yürüdü ve bu şehri de kendi toprakları arasına kattı.[481] Vehsudan; Rey, Kazvin, Ebher ve Zencan'ın fethinde Hasan b. Zeyd ile birlikteydi.[482]

Araştırma konumuzun tarihi sınırlarını aştığı için Cüstani hanedanlığı hakkında aktaracaklarımız bunlarla sınırlı kalacaktır.

[478] Taberi, **a.g.e.,** C.9,s.271.

[479] Sâbî, **a.g.e**.,s.18.

[480] Taberi**, a.g.e.,** C.9, s.273.

[481] İbnü'l Esir, a.g.e., C.7, s.116.

[482] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.243

3. BÖLÜM: DEYLEM BÖLGESİNİN SOSYAL EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU

3.1. Deylem Bölgesinin Sosyal Durumu

3.1.1. Deylem Halkının Yapısı ve Etnik Kimliği

Hoş bir halk olan[483] Deylemlilerin yapısı hakkında farklı rivayetler vardır. Bazıları bu halkın özelliklerini iyi bir şekilde zikrederken, bazısı ise tam tersini söylemiştir. Sakalları ve yüz çehreleriyle yakışıklı,[484] az kıllı[485] ve zarif olan[486] Deylem halkı, yaratılış itibariyle zayıf, aceleci, kararsız olmakla[487] beraber dürüst, nazik, misafirperver,[488] gelenek göreneklere bağlı ve düzgün ahlaka sahip bir halktır. Bu bölgede, zayıf insanlara şefkat gösterilip, asil insanlara saygı duyulurdu.[489]

Buna karşın; Kazvini, bu halkın son derece akılsız ve cahil olduğunu belirtir.[490] Makdisî de asıl Deylem bölgesinde halkın dinden, ilimden ve temizlikten uzak olduğunu söylemiştir.[491] Bağımsızlığına düşkün olan Deylem halkı, aynı zamanda mevcut otoriteye boyun eğmeyen, asi bir halktı.[492]

Deylem halkı, tanısın veya tanımasın evine gelen bütün misafirlerine önem verip, ikramlarını en iyi şekilde yapmaktaydı. Sâbî, Ahmed b. Ali Taberi'den[493] rivayetle; "Ali Taberi, bir gün arkadaşıyla Deylem bölgesinde dolaşırken aşırı yağmurdan dolayı sığınacak bir yer aramışlar. Arkadaşının tanıdığı bir adamın evine

---

[483] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91.

[484] Makdisî, **a.g.e**., s.376.

[485] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s. 376.

[486] Makdisî, **a.g.e**., s.376.

[487] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2,s. 376.

[488] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91.

[489] Makdisî, **a.g.e**., s.352.

[490] Kazvini, **a.g.e**., s.389.

[491] Makdisî, **a.g.e**.,s.355.

[492] Kudame, **a.g.e**., s.181.

[493] Sâbî'nin rivayet ettiği ravi hakkında bir bilgiye ulaşmadık.

gitmişler. Evde evin reisi olmadığı halde, evin hanımı onları içeri davet edip çok güzel bir şekilde ağırlamış, ikramda bulunmuştur. Kadının eşinin eve gelmesiyle, bu ağırlama kaldığı yerden güzel şekilde devam etmiştir." [494] Diyerek Deylem halkının misafirperverliğinden övgüyle bahsetmiştir.

Misafirperverliği ile bilinen Deylem halkının bir kısmı hırsızlık ve çapul işleriyle de meşgul olmaktaydı. Yakut; Şehrezor kentine dokuz fersah mesafede Deylemistan diye bir köy olduğunu, Deylemlilerin yağma ve çapul yapmaya çıktıkları zaman bu köyde toplandıklarını, yağma ve hırsızlık işleri bittikten sonra kendi topraklarına döndüklerini[495] ifade etmiştir. Belâzurî de, Deylem halkından bazısının hırsızlıkla meşgul olduğunu belirtmiştir.[496]

İslam komutanlarından Nuaym b. Mukarrin, Deylemlilerin de olduğu birleşik cepheyle yaptıkları ve zafer kazandıkları savaştan sonra yazdığı şiirinde, Deylem halkından atak yağmacılar olarak bahsetmiştir.[497]

Deylem halkının bir özelliği de savaşçı karaktere sahip olmalarıydı. Kalkan, mızrak ve kılıç[498] gibi harp âletlerini iyi kullanan[499] Deylem halkı savaşlarda piyade olarak görev yapmaktaydı.[500]

Deylem bölgesinin bazı köylerinde halk sürekli savaş halinde olup, asabiyyet yüzünden birçok ölüm gerçekleşmekteydi. [501] Bu savaşlar sırasında, bazı yaşlı kadınların, erkekleri savaşa teşvik ettikleri de görülmekteydi.[502] Bu davranış cahiliye dönemi Arap kadınlarının yaptıklarını akla getirmektedir.

---

[494] Sâbî, **a.g.e**., s.10.

[495] Yakut -el Hamevi, **a.g.e**., s. 544.

[496] Belâzurî, **a.g.e**., s. 366.

[497] İbn Kesir, **a.g.e.**, C.7, s.201.

[498] **Hudûdü'l-Âlem**, s.91.

[499] **Hudûdü'l-Âlem**, s.91, Makdisî, **a.g.e**., s.352.

[500] **Tarih- i İran Cambric**, C.4, s.353.

[501] **Hudûdü'l-Âlem**, s.95.

[502] Sâbî, **a.g.e**., s.11.

Haklarında farklı rivayetler olan Deylemlilerin etnik kimliklerinin tespit edilmesi güç bir meseledir.[503]Ya'kubi, Deylemlilerin Yafes b. Nuh'un evlatlarından türediğini belirtmiştir.[504] Mes'ûdî ve İbn Haldun da aynı görüştedir.[505]

Taberi, Deylem halkının etnik olarak Arap kökenli olduklarını ifade etmiştir.[506] Sâbî de bu görüşe katılıp, Deylem halkının bazısının, eski zamanlardan beri, bazısının ise sonradan bu bölgeye yerleştiklerini, eskiden beri burada yaşayanların, Arap kabilelerinden, "*Benî Dabbe*" kabilesinden olduğunu, sonradan gelenlerin ise "*Nâkile*" kabilesinden olduklarını ifade edip, Benî Dabbe kabilesinin, Arapların aslını oluşturan kabileler arasında olduğunu belirtmiştir.[507]

İbn Havkal ve İstahrî de, Deylemlilerin, "*Benî Dabbe*" kabilesinden olduklarına dair görüşü paylaşmaktadır.[508] Beni Dabbe kabilesi, Arap kabileleri arasındaki en güçlü kabiledir ve onlardan başka onlara güç getirecek kimse de yoktur.[509]

Kazvini ise, Deylem halkının etnik kökeninin, Arap bir kabile olan Temim kabilesine dayandırıldığını ifade etmiştir.[510]

Bazısı, Deylem halkının kökenini Eşbek b. İbrahim'in çocuklarına dayandırırken,[511] İsfehanî gibi bazı müellifler ise, Farslıların, Deylem halkını Taberistan Kürtleri diye adlandırdığını, bu yüzden fütuh kitapları ve risalelerde bu bölgedeki halkın Kürt olarak anıldığını ifade etmiştir.[512]

---

[503] Yazıcı, Tahsin "Deylem", **DİA**, 1994, C.9, s.263.

[504] Ya'kubi, **Tarihi Ya'kubi**, s.18.

[505] İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun el Hadramî (ö.1406): **et Ta'rîf bi- İbn Haldun ve Rıhletuhu Garben Ve'l Şarkan**, Çev. Vecdi Akyüz: Bilim ve Siyaset Arasında Hatıralar, Dergah Yayınları, İstanbul 2004, s. 237, Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 95,96.

[506] Taberi, **a.g.e**., C.4, s.150.

[507] Sâbî, **a.g.e**., s.12,13.

[508] İbn Havkal**, a.g.e**., C.2, s.376.

[509] Sâbî, **a.g.e**., s.12.

[510] Kazvini, **a.g.e**., s.389.

[511] İbnü'l Fakih, **a.g.e**., s.146.

[512] İsfehanî, **a.g.e**., s.214.

İran sözlüklerinden biri olan Ferheng-i Moin adlı sözlüğün müellifi olan Muhammed Moin, Deylem halkının, İrani halk topluluklarının bir kolu olduğunu belirtmiştir.[513] Hafız-ı Ebru ise bunun aksini düşünüp Deylem halkının, Fars kavminden olmadığını ifade etmiştir.[514]

Sâbî, Deylem bölgesinin dağlarında yaşamakta olan ve aynı zamanda Büveyhîlerin kabilesi olan Şirzilavend kabilesinin soyunu, Sasani hükümdarlarından Behram Cur b. Yezdicerd'e dayandırmıştır.[515]

Deylem bölgesinde yaşamakta olan Deylem ve Gil halkını kardeş ve tek bir halk olarak kabul edenler olduğu gibi,[516] Gil ve Deylem halklarının birbirinden farklı halklar olduğunu söyleyenler de vardır.[517] Bu iki halk, zamanla birbirlerinden ayrılıp, ayrı iki soya dönüşmüş ve her birinin soyu kendilerine nisbet edilmiştir.[518]

Ahmed Kesrevi, bu bölgenin Sasaniler ve İslam'ın ilk asırlarında Deylem halkıyla tanındığını ve Yunan coğrafyacı Batlamyus'un yazdıklarından rivayet ederek bu iki halkın ya Med soyundan geldiğini ya da onlarla bir ilişkisi olduğunu belirtmiştir.[519]

Geçmişte, Deylem halkının şeytani özelliklere sahip olduğuna dair bir düşünce de vardı. Zerdüşt Dini mensuplarının kutsal kitabı olan Avesta'da Gilan(Deylem) bölgesi, Vârenâ veya Vârenik olarak geçmekteydi ve bu kelime devlerin, şeytanların yaşadığı yer, şeytanların memleketi anlamlarında kullanılmaktaydı.[520]

---

[513] Moin, Muhammed: **Ferheng-i Farsi**, Müessese- İntişaret-i Emir Kebir, Tehran 1364, C.5, s. 550.

[514] Hafız-ı Ebru, **a.g.e**., C.2, s.163.

[515] Sâbî, **a.g.e**., s.13.

[516] İbn Haldun, **a.g.e**., s. 239; Sâbî, **a.g.e**., s.12.

[517] Moin, **a.g.e**., s.550.

[518] Sâbî, **a.g.e**., s.12.

[519] Kesrevi, **a.g.e**., s.23.

[520] Rabino, **a.g.e**., s.3.

3.1.2.Deylem Halkının Dili

Deylem halkının konuştuğu dil hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerden birkaç tanesi şöyledir.

Nâsır Hüsrev, Deylemlilerin konuştuğu dilin Farsça olduğunu ifade etmiştir. Hüsrev, yaptığı seyahatlerin birinde Simnan şehrine gelip orada az bir zaman konaklamış ve bu süre zarfında bilgi alışverişi yapabileceği bilgin insanları aramıştır. Araştırmaları esnasında, Ali Nessai denen bir bilginle tanışmıştır. Hüsrev, Ali Nessai'nin kendisiyle Deylem lehçesiyle Farsça konuştuğunu belirtmiştir.[521]

Deylem halkının konuştuğu dilin kendine has bir dil olduğu hakkında da birçok görüş vardır.

Nitekim İstahrî, Deylem bölgesinde yaşayan halkın dillerinin farklı olduğunu, Farsça ve Arapça dışında başka bir dille konuştuklarını ifade etmiştir. Ayrıca, Deylem bölgesinin bazı dağlık alanlarında halkın konuştuğu dilin, bölgenin diğer dağlık alanlarda yaşayan halkın konuştuğu dilden farklı olduğunu da ifade etmiştir.[522]

İbn Havkal da, Deylem halkının konuştuğu dilin Farsça ve Ermenice dillerinden farklı olduğunu belirtmiştir. Gilan bölgesinin bir kısmında lisanları, Deylem ve Gil halkının lisanından farklı grup ve taifelerin olduğunu da ifade etmiştir.[523]

Mer'aşi, Âmul şehrinin kuruluş hikâyesini anlatırken, Belh emiri Firuz Şah'ın, evlendiği Deylemli eşi Âmle'ye bir soru sorduğunu, eşinin bu soruya kendi anadili olan kadim Deylem dili ile cevap verdiğini aktarmıştır.[524]

Mir'âtü'l-Buldan adlı eserde, Alamut Kalesi'nin kuruluş hikâyesi anlatılırken Alamut Kalesi'nin, Deylem Dili'nde "*اله اموت* ", yani "*kartal'ın eğitim yeri*,"[525]

[521] Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s.5

[522] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[523] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s.376.

[524] Mer'aşî, **a.g.e**., s.3.

[525] Muhammed, Hasan b. Ali**, a.g.e.,** C.1, s.161.

anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bu ifadeden Deylem Dili'nin başlı başına bir dil olduğu anlaşılabilir.

Makdisî de, Deylem halkının, diğer şehir halkının konuştuğu dilden farklı, anlaşılmaz bir dil kullandıklarını belirtmektedir.[526]

Bir süre yaşadığı Deylem bölgesinde, halkın okumuş yazmış kişilere muallim dediğini, bir defasında onu yükseğe kaldırarak "*Lauk Muallim*" dediklerini aktardıktan sonra "*Lauk*" kelimesinin orada yaşayan halkın dilinde "*iyi insan*" manasına geldiğini belirtmiştir.[527]

Sâbî, Gil kabileleri arasında saydığı Hişavend kabilesinin, kendilerine ait olan "Yaveç" denilen özel bir dil kullandığını ve bu dilin bölgedeki diğer kabilelerden farklı bir dil olduğunu söylemektedir.[528]

İbn Miskeveyh, H. 342.(M.953/954) yılın olaylarını anlatırken, Merzuban b. Muhammed adlı bir yöneticinin Semiran denilen bir kalede mâhkum olduğunu ve bu kaleden kaçtığı sırada kalede nöbet tutan muhafıza öldürücü bir darbe vurduğunu, bu darbeyi alan nöbetçinin Deylem diliyle "Eştelem" diye arkadaşlarından yardım istediğini belirtmiştir.[529] "*Eştelem (اشتلم)*"kelimesi Fars dilinde enet(عنت) ve zur (زور)anlamında kullanılmakta olup, [530] güç bir işle karşılaşma, kuvvet, baskı, zulüm anlamlarına gelmektedir.[531]

Deylem halkının konuştuğu dilin Arapça olduğuna dair görüş vardır.

Sâbî'nin, Deylem halkının kökenini Beni Dabbe adında bir Arap kabilesine dayandırdığını belirtmiştik. Sâbî, bu halkın Arapça olan dillerinin, çevrelerinde yaşayan Farslılar yüzünden ortadan kalktığını, Fars dilinin bu halk arasında yayıldığını

---

[526] Makdisî, **a.g.e**., s.376.

[527] **a.e**., s.377.

[528] Sâbî, **a.g.e**., s.14.

[529] İbn Miskeveyh, Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub (ö. M.1030): **Tecaribü'l-ümem**, Çev: Ebu'l Kasım Emami ve Ali Naki Münzevi, Soruş, C.6 s. 181-196, t.y.

[530] İbn Miskeveyh, **a.g.e**., C.6, s.196.

[531] Kanar, Mehmet: **Farsça- Türkçe Büyük Sözlük**, Birim Yayıncılık, y.t., s. 333,432.

ve Deylemlilerin zamanla dillerini unutup Fars dilini konuşmaya başladıklarını ifade etmiştir.[532]

Deylem halkının, bölgede konuşulan dillerin aksine, kendilerine ait kullandıkları dilleri vardır. Bununla birlikte Deylem bölgesinin bazı dağlık alanlarında halkın konuştuğu dilin, bölgenin diğer dağlık alanlarda yaşayan halkın konuştuğu dilden farklı olması,[533] Deylem halkının tek bir dil veya lehçeden ziyade farklı dil veya lehçeyi kullandıklarını ya da dağlık alanlarda Deylem halkı ile birlikte farklı halkların yaşadığını göstermektedir.

3.1.3. Deylem Halkının İnançları

Bu bölgede yaşayan halkların inançlarını İslamiyet öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelememiz mümkündür. İslam öncesi dönemde bölgede yaşayanların bir kısmı Zerdüştlük, diğer bir kısmı ise Putperestlik inancını taşıyordu. [534] Bununla birlikte Kudame, Deylem halkının dini bir inanca sahip olmadığını söylemektedir.[535]

Zerdüştlerin kutsal kitabı Avesta, bu bölgeyi şeytanların yurdu Vârenâ diye adlandırmış[536] ve buradaki halkı şeytan olarak göstermiştir. Bölgenin, şeytanların ülkesi, halkın şeytan diye nitelendirilmesi Deylemlilerin Zerdüşt dinini kabul etmedikleri anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte Deylem bölgesinde bulunan Kûmis şehrinde kim tarafından yapıldığı belli olmayan, Zerdüşt dini mensuplarının ibadet mekânlarından biri olan Ceriş adında kutsal bir ateşgede vardı. Rivayete göre İskender bu şehri fethettiği zaman bu mekâna dokunmamış ve yanan ateşi de söndürtmemişti. Aynı zamanda, Taberistan'da da Mecusiler'in kutsal saydıkları ateş tapınakları (ateşgede) vardı.[537]

---

[532] Sâbî, **a.g.e**., s.12.

[533] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[534] Mes'ûdî, **a.g.e**., s.449.

[535] Kudame, **a.g.e**., s. 181.

[536] Rabino, **a.g.e**., s.3.

[537] Mes'ûdî, **a.g.e**., s.20, 314.

Zerdüşt dinince şeytanların ülkesi diye belirtilen bölgede, zamanla Zerdüşt tapınaklarının ortaya çıkması, burada yaşayan halkın belli bir süreç içerisinde Zerdüştlük Dinini kabul ettiklerine dair ipuçları vermektedir.

Deylem halkı, İslami dönemin ilk zamanlarında, İslam Dinine karşı mesafeli durmuşlardır. İslam'ın ilk dönemlerinde Deylemliler, cahiliye inancı üzerine yaşam süren[538] inançsızlardı[539] ve ülkeleri de darü'l-küfr olarak adlandırılmaktaydı.[540]Bu halkın, cahiliye inançları arasında çocuklarını öldürmek de vardı.[541]

Uzun yıllar Deylem bölgesinde kalan Utruş, yani Hasan b. Zeyd 'in yaptığı davet ve tebliğ çalışmaları sonucu halk Müslüman olmayı kabul etmiştir.[542] Bu davet çalışmalarına rağmen, H. 4. (M.10.) yüzyılda bile az da olsa putperest inancını devam ettirenler vardı.[543]

İslam dinini kabul ettikten sonra Deylem halkının, İslam dinini özümsemeleri uzun bir sürece yayılmıştır. H.4. (M. 10.) yüzyılda yaşamış olan Makdisî, asıl Deylem bölgesinde yaşayan insanların dini yaşamlarının çok az olduğunu belirtirken,[544] Kudame de, Deylem halkının İslam'ı kabul ettikten sonra namaz kılmadığını ifade etmiştir.[545] Bununla birlikte Deylem Bölgesinin dağlık alanlarında namaz kılınacak mescid de bulunmamaktaydı.[546]

Müslüman olana kadar eski inancını devam ettiren Deylemlilerin İslam öncesi dini ritüellerine dair yeterince bilgi sahibi değiliz. Deylem bölgesinde yaşayan halk, yılda birkaç kez güzel elbiselerini giyinip, ellerinde şaraplarla müzik ve şarkı söyleyerek Karon Dağına gider ve bunun bir çeşit ibadet olduğunu düşünerek dua

[538] Mes'ûdî, **a.g.e**., s. 449.

[539] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s.377.

[540] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[541] Kudame, **a.g.e**., s.181.

[542] Mes'ûdî, **a.g.e**., s.449, İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[543] Mes'ûdî, **a.g.e**., s.449.

[544] Makdisî, **a.g.e**., s.355.

[545] Kudame, **a.g.e**., s.181.

[546] İbn Havkal, **a.g.e**., s.377, İstahrî, **a.g.e**., s.215.

ederlerdi.[547] Karon dağı bölgesinde yaşayanların çoğunun Zerdüşt dinine mensup olması [548] bu şekilde ibadet edenlerin Zerdüşt dinine mensup olduklarını göstermektedir.

Deylem halkı, İslam Dini'ni kabul ettikten sonra çeşitli mezhepleri kabul edip ibadetlerini o mezheplere göre yapmıştır. Genellikle Deylem ve civarındaki halk Şia ekolünü taklit ederken, Gil halkı ise çoğunlukla bu tercihini Sünni ekolden yana kullanmıştır.[549] Sünnilik ve Şiilikle beraber, Neccarilik ve Kerrami mezhebi de bu bölgede yayılma imkânı bulan mezhepler arasındadır.[550]

3.2 DEYLEM BÖLGESİNİN KÜLTÜREL DURUMU

3.2.1. Deylem Halkının Gelenek ve Görenekleri

3.2.1.1. Evlenme ve Düğün Merasimleri

Deylem, farklı gelenek göreneklere sahip olan bir bölgedir. Bu gelenek görenekler arasında ilginç kız isteme ve evlenme merasimleri vardır.

Makdisî, Deylem bölgesinde, bir adamın bir kadının peşinden koşup onu öldürdüğünü görünce, katile, kadının suçunun ne olduğunu sorar. "*Kadının dışarıdan yabancı biriyle evlilik yaptığını, bu bölgede bunu yapmanın cezasının ölüm olduğu*"[551] cevabını alır.

Bu bölgede, genelde kızlar ve erkekler birbirlerini pazar yerlerinde görürler. Bir erkek, bir kızı sevmiş ve bu kız ile anlaşmış ise, aile bunu mutlulukla karşılayıp erkeği kendi evinde misafir etmek ister.[552] Erkek, kızı başka yere götürüp[553] onunla üç

---

[547] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94.

[548] **a.e.**, s.94.

[549] Makdisî, **a.g.e**., s.375.

[550] **a.e**., s.363,364,372.

[551] Makdisî, **a.g.e**., s.377.

[552] **a.e**., s.377.

[553] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94, Makdisî, **a.g.e**., s.377.

gün [554] veya yedi gün boyunca[555] birlikte olmadan kalır. Bu sürenin sonunda tellal işin sonucuyla ilgili duyurusunu yapar.[556] Damat, kızı istemesi için birisini kızın babasına gönderir.[557] Aile halkı toplanıp nikâh hazırlıklarına başlar.[558]

İbn İsfendiyar ise; bir kıza âşık olup ona talip olan birinin, Deylem gelenek ve göreneklerine göre kız evinde üç gün kaldığını, bu süre zarfında en güzel şekilde ağırlanıp ikram gördüğünü, üç günlük sürenin sonunda isteğinin ne olduğunun sorulduğunu belirtmiştir.[559] Mer'aşî de aynı görüştedir.[560]

Kızın ve erkeğin evlenmeden, bir arada yaşamaları bu bölgenin tuhaf bir âdetidir. Bundan daha tuhaf olanı ise; kızla kaldığı süre içerisinde kızla beraber olan erkeğin, kızın ailesi tarafından öldürülmesidir.[561]

Kız isteme sırasında aile büyüklerinin izni çok önemlidir. Özellikle kız verilirken amcaların onayını da almak gerekmektedir.[562]

Deylem halkı, düğün merasimlerine büyük önem vererek icra etmişlerdir. Akşam vakti yapılan düğün merasiminde, gelinle damadın kalacağı evin önünde ateşler yakıldıktan sonra, yaşlı insanlardan biri güzel bir konuşma yapıp, evlenen çifte mutluluklar dilemekte ve evliliği kabul edip etmediklerine dair sorular sorup, nikâhlarını kıymaktaydı. Nikâh merasiminden sonra insanlar, ellerine aldıkları gül suyuyla dolu şişeleri duvara çarptıktan sonra, kendileri için bir tabak içinde hazırlanmış olan güzel pastalardan yemekteydiler.[563]

Bu bölgedeki başka bir düğün merasimi ise şöyledir:

---

[554] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94.

[555] Makdisî, **a.g.e**., s.377.

[556] **a.e**., s.377, 378.

[557] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94.

[558] Makdisî, **a.g.e**., s.378.

[559] İbn İsfendiyar, **a.g.e**., s.69, Mer'aşî, **a.g.e**., s.2 .

[560] Mer'aşî, **a.g.e**., s.2.

[561] Makdisî, **a.g.e**., s.378.

[562] İbn İsfendiyar, **a.g.e**, s.69, Mer'aşî, **a.g.e**., s.2.

[563] Makdisî, **a.g.e**., s. 378.

"Damat düğün zamanı gelinin başından aşağı çerez, şekerleme ve parayı döktükten sonra geline doğru bir portakal fırlatır. Daha sonra gelin ve damat bir kuyunun etrafında döner ve gelin mutluluk sembolü olsun diye bir sikke parayı kuyuya atar. Bu ritüeller tamamlandıktan sonra gelin ve damat bir dut ağacını beraberce evin bahçesine dikerler."[564]

Düğün merasimlerinde damadın, gelinin veya kaynananın; şişeyi veya testiyi kırması, Anadolu şehirlerinin bazısında hâlâ devam eden geleneklerdendir. Şişe veya testiye genellikle buğday, fındık, pirinç, ceviz kuru üzüm, şeker ve şekerleme tarzında şeyler konulmaktadır. Tahıl ve yemiş ürünlerinin eve bereket getireceği, şekerlemelerin ise eşler arasındaki sevgiyi artıracağına dair bir inanç vardır. Deylem bölgesinde de düğün merasimlerinde yapılan bu uygulamanın nedeni bu inanç olabilir.

3.2.1.2. Cenaze Merasimleri

Bölgede, düğün merasimlerinin yanı sıra cenaze törenleri de önemlidir. Ölen bir insanın ardından yapılan cenaze törenlerinde; cenaze sahibinin başı kapalı, merasime gelen diğer insanların ise başı açık olmakta ve gelenler sırası ile cenaze sahibinin elbisesini, yüzlerine ve sakallarına sürmekteydi.[565]

Büveyhî devleti hükümdarlarından Rüknüddevle, ölen kardeşi İmaduddevle için üç gün boyunca yas ilan edip, kardeşinin kabrine başı açık yalın ayak yürüyerek gitmiş, yanında bulunan ordusu da aynısını yapmıştır.[566]

Deylem'in bazı şehirlerinde kadınlar gündüz dışarı çıkmazdı. Kocası ölüp dul kalan bir kadının, kocasının ölümünden sonra evlenmesi hoş karşılanmamakla birlikte, eğer evlilik gerçekleşirse gençler kadının evinin kapısına çömlek asarlardı.[567] Bu bir nevi kadının bir daha evlenmemesi için yapılan toplumsal bir baskıydı.

[564] Rabino, **a.g.e**.,s.32.

[565] Makdisî, **a.g.e**., s. 377.

[566] İbn Miskeveyh, **a.g.e**., C.6, s. 177,178.

[567] Makdisî, **a.g.e**., s.358, 378.

3.2.1.3. Savaş Gelenekleri

Deylem halkının savaşa dair gelenek ve görenekleri de mevcuttu. Savaşçı bir kavim olan Deylemliler, savaşlarda öldürdükleri kişilerin başından bir tutam kanlı saçı koparıp evlerinde asmayı bir övünç meselesi saymaktaydılar. Bir Deylemlinin evinde, ne kadar çok kanlı saç tutamı asılı olursa, o kişi o kadar faziletli sayılırdı ve bu sayının artması kişinin faziletini de artırırdı.[568]

3.2.1.4. Bayram Merasimleri

Bölgedeki geleneklerden bir tanesi de bayramlarla ilgilidir. Yeni yılın başlangıcı olan Nevruz bayramından önceki son çarşamba günü kadınlar ve erkekler toplanıp ateş yakar ve bu ateşin etrafında halka oluşturup, " *Ateşin azalmasıyla birlikte, Allah'ın izniyle Çarşamba günü olan gam ve keder Perşembe günü yavaş yavaş gitsin, şans ve talih geri gelsin*" diye bağırırlardı.[569]

Deylem bölgesinde halk "*Nevruz Bel*" veya "*Nevruz Vel*" adını verdikleri bir bayramı da kutlamaktaydı. Bu bayram, İran'ın milli bayramı olan ve yeni yılın gelişini haber veren Nevruz Bayramı'ndan farklıydı. Deylem bölgesine ait olan "*Nevruz Bel*" bayramı, İrani aylardan Mordad[570] ayının13 ile 17'si arasında kutlanmaktaydı. Yılın son akşamı ve yeni yılın ilk akşamında insanlar bir araya toplanırdı. Yaktıkları ateş etrafında halka kuran halk, Allah'a, verdiği nimetler için şükranda bulunur, geçmişte ölenler için dua ettikten sonra birbirleriyle kucaklaşıp, birbirlerini öperlerdi. Daha sonra ikramlaşır ve birbirlerinin bayramlarını tebrik ederlerdi.[571]

3.2.1.5. Diğer Gelenek ve Görenekler

Bu bölgenin geleneklerinden biri de misafirperverlikle ilgilidir. Bölgede ekmek satışı yapılmadığı gibi, hoş da karşılanmazdı. Yabancı biri istediği evin kapısını çalıp

[568] Sâbî, **a.g.e**., s.10.

[569] Rabino, **a.g.e**., s.29,30.

[570] Mordad ayı, Miladi 21 temmuz ile 20 ağustos tarihleri arasındadır.

[571] Leşkecani, Zerrin Dehtsalihi: **Gilan Der Asr-i İlhaniyan**, Ferheng-i İlya, Reşt, 1389, s.60

ihtiyacı olan şeyleri alabilirdi.[572] Bu davranış aynı zamanda ekmeğe ve misafire gösterilen saygının da ifadesiydi.

Halkın on beş günde bir kurulan pazara giyinmiş olarak gelip müzik aleti çalıp, oynayıp eğlenmeleri,[573] bölgenin diğer gelenek ve görenekleri arasındadır.

Kadın ve erkeklerin pazar alışverişini yaptıktan sonra bir yerde toplanıp güreşe tutuşmaları ve kenarda bekleyen bir kişinin elindeki ipe galip gelen her kişi için bir düğüm atması,[574] bölgenin ilginç âdetlerinden bir diğeridir.

3.3. DEYLEM BÖLGESİNİN EKONOMİK DURUMU

3.3.1. Ziraat ve Hayvancılık

Deylem; iklimin müsait olması, yağmurun çok yağması, ormanlık alanların bolluğu sebebiyle [575] ziraat ve hayvancılık yapmaya uygun bir bölgedir. Eski zamanlardan beri bu bölgeye yerleşmiş olan Deylem halkı, ormanlık, sazlık ve bataklık alanları işleyip oturabilecekleri güzel mekânlar ve şehirler haline dönüştürmüşlerdir.[576]

Bölge halkı, ziraatla uğraşan[577] çiftçi bir halktır.[578] Genelde kadınlar toprağı sürmekteyken, erkekler asker olarak görev yapmaktadır.[579] Bu bölgede, çiftçilikle beraber hayvancılık da yapılmaktadır. Halk daha çok küçükbaş hayvancılıkla uğraşmaktadır.[580] Bolca hayvana sahip olan[581] bölge, büyükbaş hayvanların yetişmesi

---

[572] Makdisî, **a.g.e**., s.377.

[573] **Hudûdü'l-Âlem**, ,s.94.

[574] Makdisî, **a.g.e**.,s.377.

[575] Âzer, Pervin Türkmeni: **Deylemiyan Der Gostere-i Tarih-i İran(Hokumethay-i Mehelli, Âl Ziyar, Âl Buye)**, Sazman-i Muteale ve Tedvin-i Keteb-i Ulum ve İnsani Daneşgahhay-i (Semt), Merkez-i Tahkik ve Tovsi'e-i İnsani, Tahran,1384, s.9.

[576] Sâbî, **a.g.e**., s.12.

[577] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[578] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2, s.376.

[579] **Hudûdü'l-Âlem**, s.95.

[580] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[581] Makdisî, **a.g.e**., s.354.

için uygun olmasına[582] rağmen burada büyükbaş hayvancılık yapılmazdı.[583] Bununla birlikte küçükbaş hayvanlardan bol miktarda koyun ile bazı bölgelerde deve de yetiştirilmekteydi.[584]

Deylem bölgesine bir ipek ve yün ülkesi [585] dersek abartmış olmayız. İklimin uygun olması sebebiyle bu bölgede bol miktarda ham ipek ve yün elbise,[586] üretimi yapılmaktaydı. Bölge halkı ipek dokuma konusunda da maharetliydi.[587]

Deylem, aynı zamanda birçok meyve ve sebzenin yetiştirildiği verimli bir bölgedir. Pirinç, zeytin, incir, keçiboynuzu, limon ve kaliteli üzümün bolca[588] yetiştiği bölgenin her şehrinde farklı zirai ürün yetiştirilmektedir.

Kış meyveleri ve yaz meyvelerinin tümü,[589] zeytin, incir,[590] limon, harnup,[591] hurma [592] ve üzüm[593] Cürcân bölgesinde yetiştirilirken, Tarom gibi bazı şehirlerde ise incir, nar ve asma ağaçları kendiliğinden yetişmekteydi.[594]

Ayrıca Cürcân, zirai ürünler yönünden hayli zengin[595] ve bol tarım yapılan geniş araziye sahiptir.[596] Burada denize yakın bir kırsal bölge vardır.[597] Dihistan

[582] İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[583] İbn Havkal, **a.g.e**., C.2,s. 376, İstahrî, **a.g.e**., s.215.

[584] Ya'kubi , **Ülkeler Kitabı**, s. 58, Makdisî, **a.g.e**., s.358

[585] Makdisî, **a.g.e**., s.352.

[586] **Hudûdü'l-Âlem**, s. 91,92.

[587] Makdisî, **a.g.e**., s.360.

[588] **a.e**., s.352.

[589] İstahrî, **a.g.e**., s.220.

[590] Makdisî, **a.g.e**., s.355, İstahrî, **a.g.e**., s.220.

[591] Makdisî, **a.g.e**., s.355.

[592] İstahrî, **a.g.e**., s.220, Ya'kubi , **Ülkeler Kitabı**, s. 58.

[593] Kazvini, **a.g.e**., s.412.

[594] Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s.7.

[595] Makdisî, **a.g.e**., s.354.

[596] **Hudûdü'l-Âlem**, s.92.

[597] Kazvini, **a.g.e**., s.412.

adındaki bu kırsal bölgede incir, şeker kamışı, muşmula ve nar yetiştirilmektedir.[598] Mîle şehrinde bol miktarda şeker pancarı yetiştirilirken,[599] Sâri şehrinde ise portakal, incir,[600] zaferan ve sandal ağacı[601] yetiştirilmektedir.

Toprakları verimli olan Şehristan şehrinde, zeytin ve nar boldur. Bu şehirde, karpuzun, patlıcanın, portakalın, limonun keçiboynuzunun en güzeli yetiştirilirken, soğuklar yüzünden yetiştirilen hurmalar çürümektedir.[602]

Kûmis şehrinde, dünyada eşi benzeri olmayan, o bölgeye has bir meyve yetiştirilmekte ve bu meyve diğer şehirlere ihraç edilmekteydi.[603]

Âmul şehrinde; ağaç kavunu, turunç[604], sarımsak, pirinç [605] yetiştirilmektedir. Burada yaşayan halk, mısır ve buğday ekmeği tükettikleri için [606] bu şehirde buğday ve mısır da yetiştirilmektedir. Ayrıca Âmul şehrinde, şimşir ağacı yetişmekte ve bu ağacın kerestesinin üretimi de yapılmaktadır.[607]

Üzüm bağları ve meyve yönünden zengin olan Biyar şehrinin sakinleri, arazilerine düşkün ve tarlalarını işlemeyi sevmekteydi. Dağlar arasında yer alan bu şehirde deve ve koyun boldu. Üzüm üretimi de yapılan bu şehirde, üzüm üreticileri arasındaki rekabet ve düşmanlık da fazlaydı.[608]

Suyu çok olan Vime ve Şelenbe şehirlerinde yapılan ziraat sonucu, armut ve üzüm bolca yetiştirilmekteydi.[609]

---

[598] Makdisî, **a.g.e**., s.359.

[599] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[600] Makdisî, **a.g.e**., s.362.

[601] **Hudûdü'l-Âlem**, s.92.

[602] Makdisî, **a.g.e**., s.359.

[603] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[604] **Makdisî**, a.g.e., s.362, **Hudûdü'l-Âlem**, s. 3.

[605] Makdisî, **a.g.e**., s.362.

[606] **a.e**., s.361,362.

[607] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[608] Makdisî, **a.g.e**., s.358.

[609] İstahrî, **a.g.e**., s.218.

Sarımsak üretimi bol olan Taberistan eyaletinde keten ve kenevir tarlaları da vardır.[610] Deylem bölgesindeki keten tarlalarından üretilen hammadde ile çeşitli tekstil ürünleri üretilirdi. Özellikle de keten elbise ve mendil bu tekstil ürünleri arasında yer almaktaydı.[611]

3.3.2. Ticaret

Deylem, tüccarların çok sık uğradığı[612] ve ihracatın bolca yapıldığı bir bölgedir. Ayrıca tacir bir ruha sahip Deylem halkının ihraç ettiği ürünlerin çoğu mahalli özellikleri olan mallardı.[613] Deylem bölgesinde üretilen ürünler Bağdat[614] ve diğer bölgelere de ihraç edilmekteydi.

Bu bölgede, tekstil ürünlerinin üretimi fazlaydı. Tekstil ürünlerinin kaliteli olması sebebiyle buranın tekstili Mısır ve Irak gibi şehirlerde bile meşhurdu. Bu coğrafyada ipeğin ve yünün fazla olması[615] ipeği işleyecek ustaların bulunması[616] nedeniyle bol miktarda keten ve yünlü elbiselerle beraber, bir veya farklı renklerde ipekten yapılmış tekstil ürünleri üretilmekteydi.[617] Ayrıca, bölgede yetiştirilen çeşit çeşit birçok meyve de dört bir tarafa ihraç edilen ürünler arasında yerini almaktaydı.[618]

Bölgede kurulan pazarlarda enva-i çeşit ürünün satışı yapılmaktaydı.[619] Deylem bölgesinin bazı şehirlerinde haftanın bir günü,[620] bazı şehirlerinde ise on beş günde bir pazar kurulmaktaydı.[621] Bölgede kurulan bu pazar yerlerinin bir kısmı kirli ve bakımsız iken, bazı şehirlerde ise durum tam tersineydi. Pazar yerleri, yerden biraz

---

[610] Makdisî, **a.g.e**., s.355.

[611] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[612] **Hudûdü'l-Âlem**, s.91.

[613] Makdisî, **a.g.e**., s.362, 375.

[614] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.17.

[615] Makdisî, **a.g.e**., s.352.

[616] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.58.

[617] **Hudûdü'l-Âlem**, s.91.

[618] Makdisî, **a.g.e**., s.352.

[619] **a.e**., s.352.

[620] **a.e**., s.377.

[621] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94.

yükseğe kurulurdu. Bazen evler pazar işlevi görmekte, satışlar evlerden yapılmaktaydı.[622]

Deylem bölgesinde kurulan pazarlarda ürünler mâkul fiyata satıldığı için, bu pazarlarda müşteri sıkıntısı yaşanmamaktaydı. Bu pazarlar üzerinden gelişen ekonomi, Deylem bölgesini yüzölçümü açısından geliri en fazla[623] bölge haline getirmiştir.

Bu bölgede ekonominin şekil aldığı pazar yerlerinde, bir kısım satıcıları kadınların [624] oluşturması kadınların ticari hayata aktif şekilde katıldıklarını göstermektedir.

Deylem bölgesi genelde zengin bir bölgeydi. Her şehrin ürettiği farklı ürünler ve bunların farklı yerlere ihraç edilmesi, bu zenginliğe ciddi katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte gelir seviyesi düşük olduğu için ücretli çalışanların yevmiyelerine artış yapılmayan şehirler de vardır. [625]

Lahican şehrinin ipeği ve ipek dokuma kumaşları meşhurdu ve çeşitli ipek dokumalar başka yerlere ihraç edilmekteydi.[626]

Taberistan sınırında yer alan Esterabad şehrinde[627] ipeği işleme konusunda uzman olan halk[628] ürettiği Mubram, Za'fûri gibi ipekli çeşitleri başka şehirlere göndermekteydi.[629]

Konfeksiyon ürünleri ile birlikte, susam yağı üreten Biyar halkı, bu ürünleri ihraç etmekteydi.[630]

---

[622] Makdisî, **a.g.e**., s.357,358,359, 362.

[623] **a.e**., s.50,352.

[624] **a.e**., s. 58.

[625] **a.e**., s.357.

[626] Ebü'l Fida, **a.g.e**., s.495.

[627] Muhallebi, Hasan. B. Ahmed, **Kitab'ül Azizi ev, el-Mesalik ve'l-memalik**, Dzn: Teysir Halef, et-Tekvin, Dımaşk, 2006, s.150.

[628] Makdisî, **a.g.e**., s.360.

[629] **Hudûdü'l-Âlem**, s.92.

[630] Makdisî, **a.g.e**., s.375.

Taberistan eyaletinde üretilen hazır giyim ürünleri İran ülkesinin diğer bölgelerinde üretilen mallardan daha kaliteliydi. Giysiler, cübbeler ve dantelliler, Mekke dâhil olmak üzere uzak bölgelere gönderilirdi.[631] Ayrıca bu bölgede, Taberiyye kumaşı ve Taberi kilimi denilen kumaş çeşitleri de dokunmaktaydı.[632] Dokunan ürünler, Mağrip ülkelerinde "*Mekke Malı*" diye adlandırılırken, bu ürünler kalitesine göre alıcı bulmaktaydı.[633]

Cürcân, siyah ipek ürünlerinin, uzun perdelerin, bir yüzü kabartmalı kumaşların ve ham ipek dokumaların üretildiği bir eyaletti.[634] Cürcân'da üretilen ipekli eşarplar Yemen dâhil dünyanın her tarafına gönderilmekteydi. Bununla beraber, keçiboynuzu da satan yöre halkı; iç çamaşırı, incir ve zeytin üretimini de yapmaktaydı. Cürcân şehrinde tekstil ürünlerinin üretimi ve satışı ile beraber balık ticaretinin gerçekleştiği bir balık pazarı da kurulmaktaydı.[635] Tekstil ürünleriyle birlikte funda ve diğer ağaç çeşitlerinden kereste üretimi de yapan[636] şehir halkı, ağaçtan yaptıkları iki çeşit oku ve yayı, farklı şehirlere ihraç etmekteydi.[637]

Abeskûn şehrinden, dünyanın her tarafına Hazar Denizi aracılığıyla köpekbalığı derisi, yün elbise ve değişik türde balık gönderilmekteydi. Bu ihracat, Abeskûn'u zengin bir şehir haline getirmiştir.[638]

Âmul, değişik ve güzel desenlere sahip kaliteli kumaşların üretildiği bir şehirdi. Ayrıca bu bölgenin dokumaları da meşhurdu.[639] Bu şehirde tekstil ürünlerinden keten elbise, pamuk ve keten mendil, Taberistan halısı, Taberistan hasırı, altın iplikten yapılmış Kûmis kilimi ve çeşit çeşit mendiller üretilmekteydi. Şimşir ağacı kerestesi,

---

[631] Makdisî, **a.g.e**., s.375.

[632] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.58.

[633] Makdisî, **a.g.e**., s.375.

[634] **Hudûdü'l-Âlem**, s.91.

[635] Makdisî, **a.g.e**., s.375,376.

[636] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.58.

[637] Kazvini, **a.g.e**., s.412.

[638] **Hudûdü'l-Âlem**, s.92.

[639] Makdisî, **a.g.e**., s.361,362.

tabak, sahan, kepçe, tarak, saban sapları, terazi ve çanak gibi şeylerin üretildiği Âmul şehri, tüccarların uğrak yerleri arasındaydı.[640]

Kûmis şehrinde, yünden yapılmış Kûmisiyye adındaki kumaşlar dokunurdu.[641] Bununla beraber, büyük ve küçük boyutlarda pamuklu beyaz kaşkolların, çarşafların, yastık kılıfları ile beraber hazır giyim, cübbe ve yazlık yünlü elbiselerin üretimi de yapılmaktaydı. Üretilen bu kaşkollar arasında çok yüksek fiyata satılanları da vardı.[642] Bu bölgede üretilen meyve ve tekstil ürünleri, Cürcân ve Taberistan şehirleri üzerinden[643] farklı bölgelere ihraç edilmekteydi.[644] Bu bölgede halkın ödediği arazi vergisinin çok olmasının [645] sebepleri arasında yetiştirilen ürün çeşitlerinin fazla olmasının da etkisi vardır.

Dâmgan şehrinde güzel işlemeli el havluları ile Mamâtir şehrinde yaz mevsiminde kullanılmak üzere ince hasır üretilirken,[646] çok sayıda koyun sürülerine sahip olan Biyar şehri, Horasan şehri ile ithalat ve ihracat yapmaktaydı.[647]

Sâri, ürettiği parfüm ve ince tülleri dünyanın her tarafına gönderen bir şehir iken,[648] Bistam, bolca meyvenin yetiştirildiği ve bu meyvelerin Irak gibi dış pazarlara ihraç edildiği bir şehirdi.[649]

---

[640] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[641] Ya'kubi, **Ülkeler Kitabı**, s.57.

[642] Makdisî, **a.g.e**., s.375.

[643] **Hudûdü'l-Âlem**, s.93.

[644] İstahrî, **a.g.e**., s.219.

[645] Makdisî, **a.g.e**., s.354.

[646] **Hudûdü'l-Âlem**, s.92,93.

[647] Makdisî, **a.g.e**., s.358.

[648] **Hudûdü'l-Âlem**, s.92.

[649] İstahrî, **a.g.e**., s.219.

Büyük Deylem bölgesinin şehirlerinden olan Gilan şehrinde[650] hasır, seccade, süpürge, derya balığı üretimi yapılıp, bu ürünler dünyanın her tarafına ihraç edilmekteydi.[651]

Deylem bölgesinde para olarak, Katarî adında dirhemin üçte birine denk gelen bir dirhem kullanılırdı. Yedi Acem bölgesinde de kullanılan bu para ile birlikte, Adelî denilen değerli bir para da kullanılmaktaydı.[652] Bölgenin şehirlerinden olan Cürcân ve Taberistan'da ise alışverişe dair işlemlerde dirhem ve dinar kullanılırdı.[653]

Bu bölgede, çeşitli madenler de çıkarılıp işletilmekteydi. Buradan çıkan madenler genelde iç piyasaya satılmaktaydı. Limrâsk şehrinde bir tuz madeninden elde edilen tuz, Cürcân ve Taberistan şehirlerine gönderilmekteydi.[654]

Demavend dağında ise nışadır, kükürt[655] ve demir madeni[656] çıkarılmaktaydı. Ayrıca çeşitli zanaat dallarında ve kimyada kullanılan sarı sülfür madeni de bu dağdan çıkarılmaktaydı.[657]

Kazvini, Ebu Reyhan Harzemi'den rivayetle; "*Cürcân bölgesinde bir taş çeşidinin bulunduğunu, bu taş çeşidinin bir kısmının katrana dönüştüğünü, geriye kalan kısmın ise herhangi bir şeye dönüşmeyip yerinde kaldığını* "[658] aktarmaktadır. Bu bilgiden, bu madenin petrol ürünlerinden biri olduğunu anlamaktayız. Deylem halkı, savaşlarda mızrak uçlarına sardıkları bezleri ham petrolle ıslattıktan sonra ateşe verip düşmana doğru fırlatmaktaydı. [659] Bu bilgi, Deylem bölgesinde petrolün olduğunu ve kullandığını göstermektedir.

---

[650] Makdisî, **a.g.e**., s.352.

[651] **Hudûdü'l-Âlem**, s.96.

[652] Makdisî, **a.g.e**., s. 478.

[653] İstahrî, **a.g.e**., s.221.

[654] **Hudûdü'l-Âlem**, s.92.

[655] Nâsır Hüsrev, **a.g.e**., s.6.

[656] **Hudûdü'l-Âlem**, s.94.

[657] Mes'ûdî, **a.g.e**., s.75.

[658] Kazvini, **a.g.e**., s.412.

[659] **Tarihi İran Cambric**, C.4, s.353.

SONUÇ

İran ülkesinin Hazar sahili kıyılarındaki dağlık alanda küçük bir yerleşim yeri olarak yer alan Deylem coğrafyası farklı kimlik ve renklerin yaşadığı geniş bir coğrafyaydı. Uzun süre Deylem diye isimlendirilen bu bölge, İslam'dan sonraki asırlarda, özellikle de Büveyhî Devleti'nin ortadan kalkmaya başladığı dönemden itibaren yavaş yavaş Gilan bölgesi diye adlandırılmaya başlanmıştır. Bu isimlendirme günümüze kadar devam etmiştir.

Çok geniş olarak kabul edilen bu bölgenin asıl sakinleri olan Deylem halkı, dağlık olan asıl Deylem bölgesinde yaşamaktaydı. Bu dağlık bölge aynı zamanda Deylem meliklerinin yönetim merkeziydi. Bölgede yüksek dağların ve sık ormanlık alanların olması nedeniyle bu bölge tam olarak boyunduruk altına alınamamıştır.

Halkın savaşçı özelliklere sahip olması ve coğrafi avantajların da bir araya gelmesiyle, Deylem bölgesi, uzun süre merkezi yönetimler tarafından tasarruf altına alınamamıştır. Merkezi hükümetlere bağlı olmayan bölgede, kurulan yerel yönetimler uzun bir süre varlığını devam ettirmiştir.

Deylem bölgesinin bağımsız olması, merkezi otoritelerle çatışma yaşayan muhalifleri bölgeye çekmiştir. Muhalifler için güvenli olan bölge, aynı zamanda muhalif hareketlerin yönetim merkezi de olmuştur.

Sasani İmparatorluğunun yıkılmasının ardından bu bölgede kurulan yerel hanedanlıklar uzun süre İslam dinini kabul etmemiş; aksine sürekli İslam beldeleri üzerine saldırılar düzenlenmişlerdi.

İslam'ın ilk asırlarında İslamlaşma sürecini tamamlayamayan bu bölge daha sonra bölgeye gelen davetçilerin çalışmaları ile İslam Dini'ni kabul etmişlerdi. Deylem halkı, İslam Dini'ni kabul ettikten sonra, enerjisini İslam yolunda sarf etmeye devam etmiştir.

İslamlaşma süreciyle birlikte bölge üzerinden farklı mezhepsel bakış açıları, İran ülkesinin diğer bölgelerine doğru yayılma alanı bulmuştur. Bu mezhepsel bakış açıları, daha sonra ortaya çıkacak olan devletlerin inançsal altyapısını oluşturmuşlardır.

Bölgenin ilk yerleşik halkı oldukları düşünülen Deylem halkının kökenlerine dair farklı rivayetlerin olması, bu kavmin etnik kökenini tespit etmemizi güçleştirmektedir. İslam öncesi dönemde farklı inanışlara sahip halk, İslami dönemde de bu inanışlarını devam ettirmiştir. Bu inanışlar İslamlaşma süreciyle yavaş yavaş terkedilmiştir.

Deylem halkı, savaşçı kimliğinin yanında, zarif, misafirperver, gelenek görenek ve değerlerine bağlıdır. Savaşlarda orduların piyade gücünü oluşturan Deylem halkı, savaş zamanları dışında çapul ve vurguna da çıkmaktaydı.

Deylem bölgesinde yağışın çok ve nehirlerin bol ve akıcı olması yetiştirilen ürün çeşitliliğini artırmıştır. Deylem halkının erkekleri, asker olarak görev yapmadıkları dönemde ziraat ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Yapılan bu işler aile dayanışması ile yapılmaktadır.

Özellikle bölgede, üretilen tekstil ürünleri iç ve dış pazarlara gönderilirdi. Bu ürünler dış pazarlarda meşhurdu ve alıcısı çoktu. Pazarlanan ürünlerin sağladığı zenginlik, bölge ekonomisini canlı tutmuştur.

KAYNAKÇA

AĞARI, Murat: "Ya'kubî," **DİA**, İstanbul, 2013, C.43.

AVCI, Casim: "Sâbî," **DİA**, İstanbul, 2008, C.35.

AVCI, Casim: "Yakut el-Hamevi," **DİA**, İstanbul, 2013, C.43.

ÂZER, Pervin Türkmeni: **"Deylemiyan Der Gostere-i Tarih-i İran (Hokumethay-i Mehelli, Âl Ziyar, Âl Buye),"** Sazman-i Muteale ve Tedvin-i Keteb-i Ulum ve İnsani, Daneşgahhay-i Semt-i Merkez-i Tahkik ve Tovsi'e-i İnsani, Tahran,1384.

BAŞDEMİR, Mustafa: **"Seyyid Ahmed Kasravi-yi Tebrizi'nin Deylemlilere Yazdığı Bir Makalenin Tercümesi,"** Lisans Tezi, İstanbul,1980.

BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahyâ b. (ö. 279/892): **"Fütûhû'l-Büldân,"** Çev. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul,2013.

BEYHAKİ, Ebü'l-Hasen Zahîrüddîn Alî b. Zeyd b. Muhammed(ö. 470/1077): **"Tarih-i Beyhak,"** Tash. Ahmed Behmenyâr, Kitabfuruş-i Furugi, Tahran, 1982.

BÎRÛNÎ, Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi (453/1061): **"el-Asarü'l-bakiye ani'l-kuruni'l-haliye,"** Terc: Ekber Dana Sereşt, Emir Kebir, Tahran, 1389.

BLOGA Rafael: **"İran Halkları El Kitabı,"** 1. Baskı, y.t., 1997 .

CÜVEYNİ, Alaaddin Ata Melik (ö.1283): **"Tarih-i Cihan Güşa,"** Çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1988, C.3.

DİA: "Hâfız Ebrû,"İstanbul,1997, C.15.

DÎNEVERİ,

Ebû Hanîfe Ahmed b.

Dâvûd (ö. 282/892) : **"el-Ahbârü't-Tıvâl, İslam Tarihi,"** Çev. Nusrettin Bolelli, İbrahimTüfekçi, Hivda İletişim, İstanbul, 2007.

EBÜ'L FİDA,

Emadeddin İsmail

(ö.732/1331): **"Takvimü'l-Büldân,"** Çev. Abdul Muhammed Ayeti, Enteşaret-i Ferheng-i Bonyad-i İran, Çaphane-i Zer, Tahran, 1970.

FAYDA, Mustafa: "Taberi" **DİA**, İstanbul, 2010, C.39.

FENDERSKİ,

Seyyid Rıza: **"Deylemiyan: Ağaz ta Sedde Çeharom,"** Ferheng-i İlya, Reşt, 1386.

GORGANİ,

Fahreddin Es'ed: **"Veys ve Ramin,"** Tash: Muhammed Cafer Mehcub, İbn Sina, Tahran,1337.

GÜLŞENİ,

Abdulkerim : **"Âl-i Dabuye,"** Dairetü'l Mearif-i Bozorg-i İslami, Tahran, 1380.

HAFIZ EBRU,

Şehabeddin Abdullah

b. Lutfullah b. Abdürreşid

(833/1430): **"Coğrafya-yi Hafız-ı Ebru,"** Dzn: Sadık Saccadi, Bonyan, Tahran, 1997, C.3.

HERODOTS (ö. M.Ö. 425): **"Herodot Tarihi,"** Çev. Müntekim Ökmen, Yunanca Aslıyla Karşılaştıran ve Sunan, Azra Erhat, Remzi Kitabevi, İstanbul,1973.

?: **"Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib**, Çev. Abdullah Duman, Murat Ağarı, Kitabevi, İstanbul, 2008.

HÜSREV Nasır, Ebû Muîn Nâsır b. Hüsrev b. Hâris el-Kubâdiyânîel-Mervezî (ö. 465/1073'ten sonra): **"Sefername,"** Çev. Abdülvehhab Tarzi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1985.

İBN BELHİ, Ahmed b. Sahl (ö. 511/1118): **"Farsname-i İbn Belhi,"** Dzn: Rastgar Fasayi Mansur, Farsology Foundation, Şiraz,1995.

İBN HALDUN, Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun el Hadramî (ö.1283): **"et Ta'rîf bi-İbn Haldun ve Rıhletuhu Garben ve Şarkan,"** Çev. Vecdi Akyüz, **Bilim ve Siyaset Arasında Hatıralar**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.

İBN HAVKAL, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Havkal el-Bağdâdî (ö. 367/977): **"Sûretü'l-Arz,"** Çev. Cafer Şe'ar, , Bonyad-ı Ferheng-i İran, Tahran, 1365.

İBN-İ HİŞAM, Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik

(ö. 213/828): **“es Siret’ün Nebeviye, Hz. Muhammed’in Hayatı,”** Çev. Prof. Dr. İzzet Hasan, Prof. Dr. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

İBN HURDÂZBİH, Ebu’l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah

(ö. 201/913): **“el-Mesâlik ve’l-Memalik, Yollar ve Ülkeler Kitabı,”** Çev. Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

İBN İSFENDİYAR, Behaeddin Muhammed, b. Hasan. b. İsfendiyar,

(ö. 613/1216’den sonra): **“Târîh-i Taberistan,”** Tash: Üstad Abbas İkbal Aştayani, Enteşaret-i Esatir, Tahran,1389.

İBN MİSKEVEYH, Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub

(ö. M.1030): **“Tecaribü’l-ümem,”** Çev. Ebu’l Kasım Emami ve Ali Naki Münzevi, Soruş, Tahran, 1990-1997.

İBN RÜSTE, Ebû Ali Ahmed b. Ömer b. Rüste (ö. 310/922): **“el-A'lakü'n-nefise,”** Dar Sadir, Beyrut, 1892.

İBNÜ’L KESİR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (ö.1373): **“el-Bidâye ve'n-nihaye, Büyük İslam Tarihi,”** Çev. Mehmet Keskin, Çağrı yayınları, İstanbul 1994, C.15.

İBNÜ’L-ESÎR, İzzüddîn Ali b. Ebi’l-Kerem el-Cezerî (ö. 630/1232): **“İslam Taihi: el-kamil fi't-tarih tercümesi,”** Bahar Yayınları,1985-1987, C.12.

İBNÜ’L-FAKİH, Ebû AbdullahAhmed

b.Muhammed: **"Kitâbü'l-Büldân,"** Çev. Muhammed Rıza Hâkimi, Bonyad-ı Ferheng-i İran, Tahran, 2000.

İSFEHANİ, Ebû Abdillâh Hamza b. Hasen İsfahânî Hamza (ö. 360/971'den önce): **"Tarih-i Peygamberan ve Şahan,"** Çev. Cafer Şear, Emir Kebir, Tahran, 1367.

İSTAHRÎ, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed (ö. 346/957): **"el-Mesâlik ve'l-Memalik,"** Çev. Muhammed b. Esed b. Abdullah Testeri, Mecmua-i Enteşaret-i Edebi ve Tarihi, 1373.

İZGİ, Cevat: "Kazvini" **DİA**, İstanbul, 2002, C.25.

KALLEK, Cengiz: "Kudâme b. Ca'fer", **DİA**, İstanbul, 2002, C. 26.

KAZVİNİ, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd: (1283): **"Asarü'l-bilad ve ahbarü'l-ibad"** Çev: Muhaddit Haşim, Emir Kebir, Tahran,1994.

KESREVİ, Ahmed Tebrizi (ö. 1946): **"Şehr-i Yar-i Gomnam,"** Enteşaret-i Aydin, Tebriz, 1387.

KUDAME, b. Cafer (ö. 337/948): **"Kitabü'l-harac ve sınaatü'l-kitabe,"** Çev. ve Tahk. Dr. Hüseyn Kare Çanlu, Neşr-i Elburz, Tahran, 1380.

KURBAN, Fatehe: **"Tarih-i Gilan: Piş Ez İslam,"** Ferheng-i İlya,Reşt, 1386.

KURTULUŞ, Rıza: "İbn İsfendiyar", **DİA**, İstanbul, 1999, C. 20.

LEŞKECANİ, Zerrin Dehtsalihi: **"Gilan Der Asr-i İlhaniyan,"** Ferheng-i İlya, Reşt,1389.

MADELUNG, Wilfer: **"Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye fî Taberistan ve Deyleman ve Gilan kitabının içinde, (Sâbî, Kitab'u Taci)"** Franz Steiner Verlag, Beyrut, 1987.

MAKDİSÎ, Ebû Abdullah Muhammed b.Ahmed (ö. 380/990): **"Kitâbu Ahseni't-tekâsîm fi marifet'l-ekâlîm, İslam Coğrafyası,"** Çev. ve Notlar, Dr. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

MARİNA, A. Tolmacheva: "**İstahrî**" DİA, İstanbul, 2001, C.23.

MER'AŞÎ, Zahîruddîn b. Nâsıruddîn b. Kemâluddîn (ö. 892/1487): **"Târîh-i Taberistan ve Rûyân ve Mâzenderan,"** Muesse-i Matbat-i Şarki Der Çaphane-i Hormi, Tahran,1345.

MES'ÛDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Hüseyin (ö. 346/957): **"Mürûcü'z-zeheb ve meâdinû'l-cevher,"** Terc: Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014.

MOİN Muhammed: **"Ferheng-i Moin,"** Tahran, y.y. 1370.

MUHALLEBİ, Hasan. B. Ahmed: **"Kitab'ül Azizi ev, el-Mesalik ve'l-memalik,"** Dzn: Teysir Halef, et-Tekvin, Dımaşk, 2006.

MUHAMMED, Hasan b. Ali: **"Mir'ât'ül Buldan,"** Tash. Navayi, Abdul Hüseyn-Muhaddeth, b. Hashem, Tahran Universty, 1980.

MUSTEVFİ, Hamdullah b. Ebi Bekr b. Ahmed el-Kazvini Hamdullah, (ö. 740/1340'tan sonra): **"Tarih-i Güzide,"** Emir Kebir, Tahran 1985.

ÖZAYDIN, Abdülkerim: "Ebu'l Fida", **DİA**, C.10.

PERTOV, Afşin: **"Tarih-i Gilan: Ağaz ta ber Pay-i Conbeş-i Meşrute,"** Harf-i Nu, Reşt, t.y.

RABİNO, H.L.(1877-1950): **"Velayet-i Dar'el Merz-i İran: Gilan"** Terc: Cafer Hamamizade, Enteşaret-i Taeti, Reşt,1391.

TABERİ, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed

b. Cerir b. Yezid (310/923): **"tarihü'l-ümem ve'l-müluk,"** thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Dâru Süveydan, Beyrut, 1967.

Tarih-i İslam: Ez İslam

Ta Şelçuke: **Tarih-i İslam Cambric**, Çev. Hasan Envaşe, Enteşarat-i Emir Kebir, Tahran, 1343.

YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b.

Vazıh(ö.292/905'ten sonra): **"Kitâbu'l- Buldân, Ülkeler Kitabı,"** Çev: Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2002.

YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b.

Vazıh(ö.292/905'ten sonra) : **"Târîhu'l- Ya'kûbî,"** Çev: Dr. Muhammed İbrahim Ayeti, Bonyad-i Tercüme ve Neşr-i Kitap, Tahran, 1347

YAKUT el Hamevi, Ebû Abdullah

Şihabeddin Yakut b. Abdullah

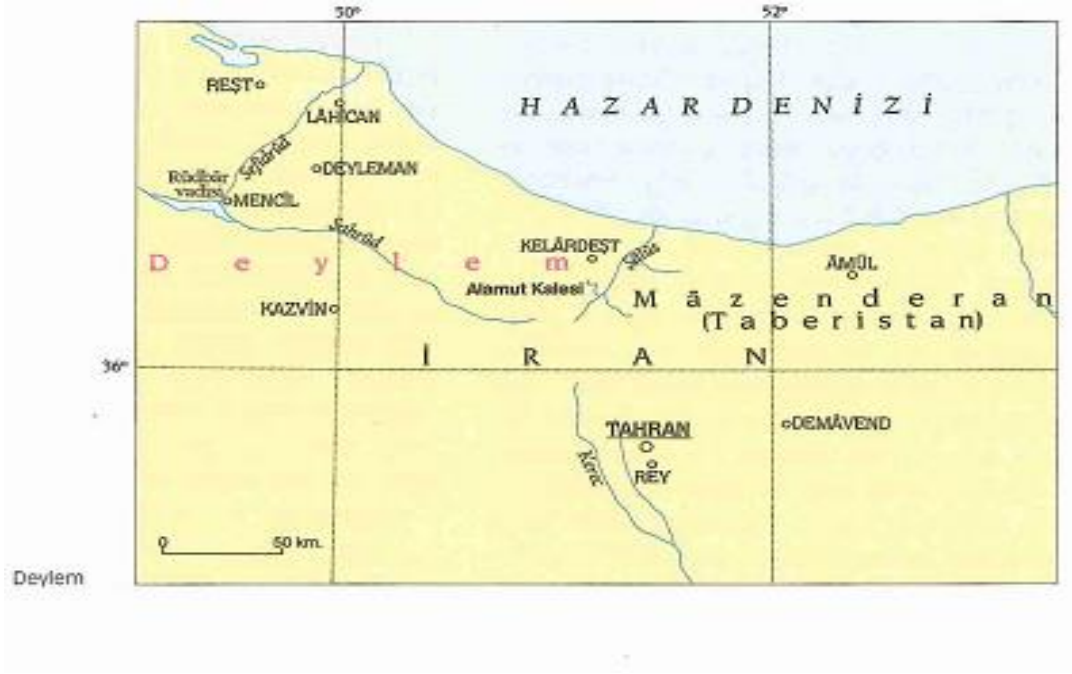
(ö. 626/1229): **"Mu'cemü'l-Büldân,"** Dar Sadir, Beyrut,1995

WEB SİTELERİ

Vista. ir/ article/816427(Çevrimiçi)

http://www.ettelaat.com/etiran/?s=+دیلمان&sentence=1&paged=2 (Çevrimiçi)

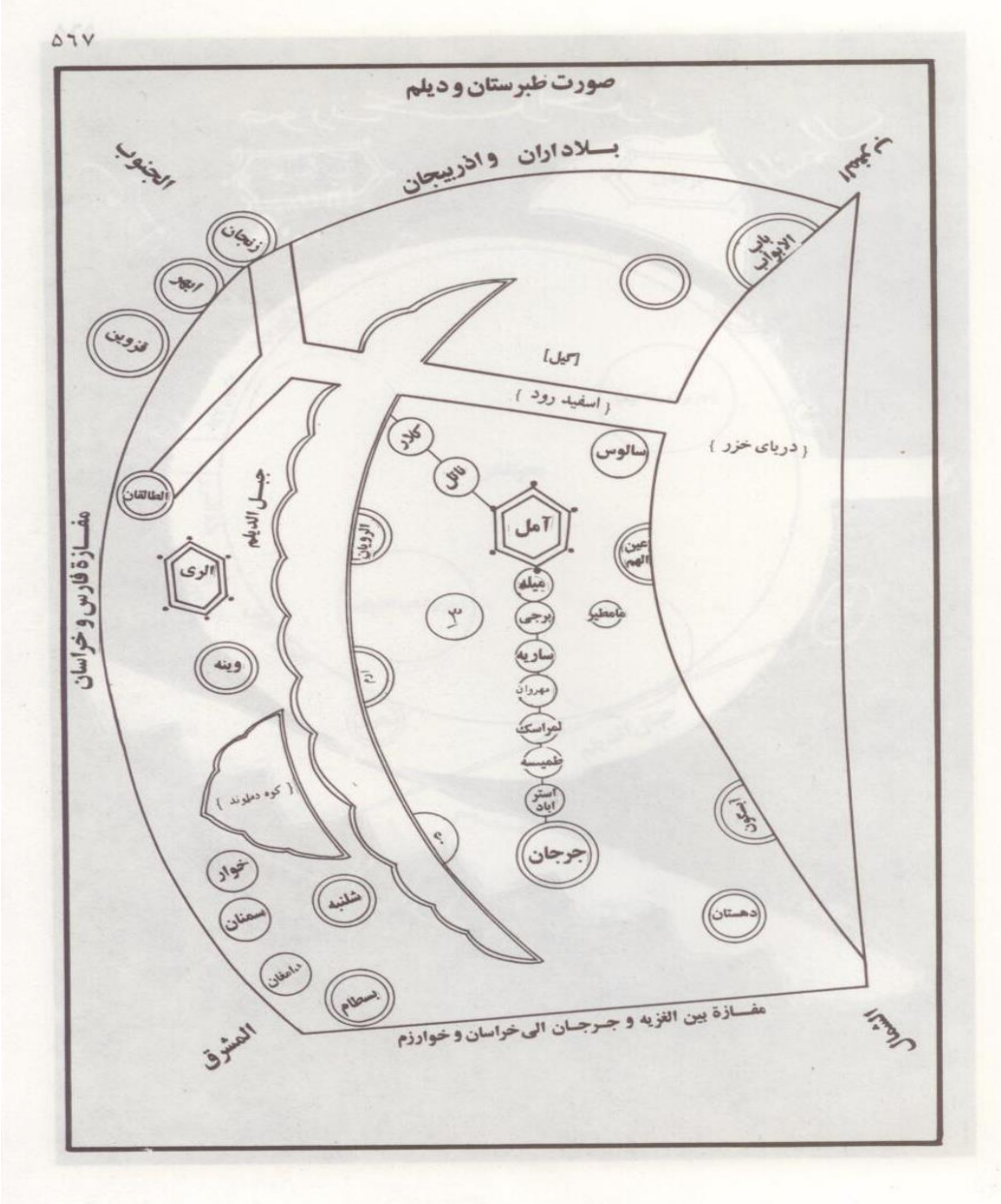
EKLER:

EK:1.

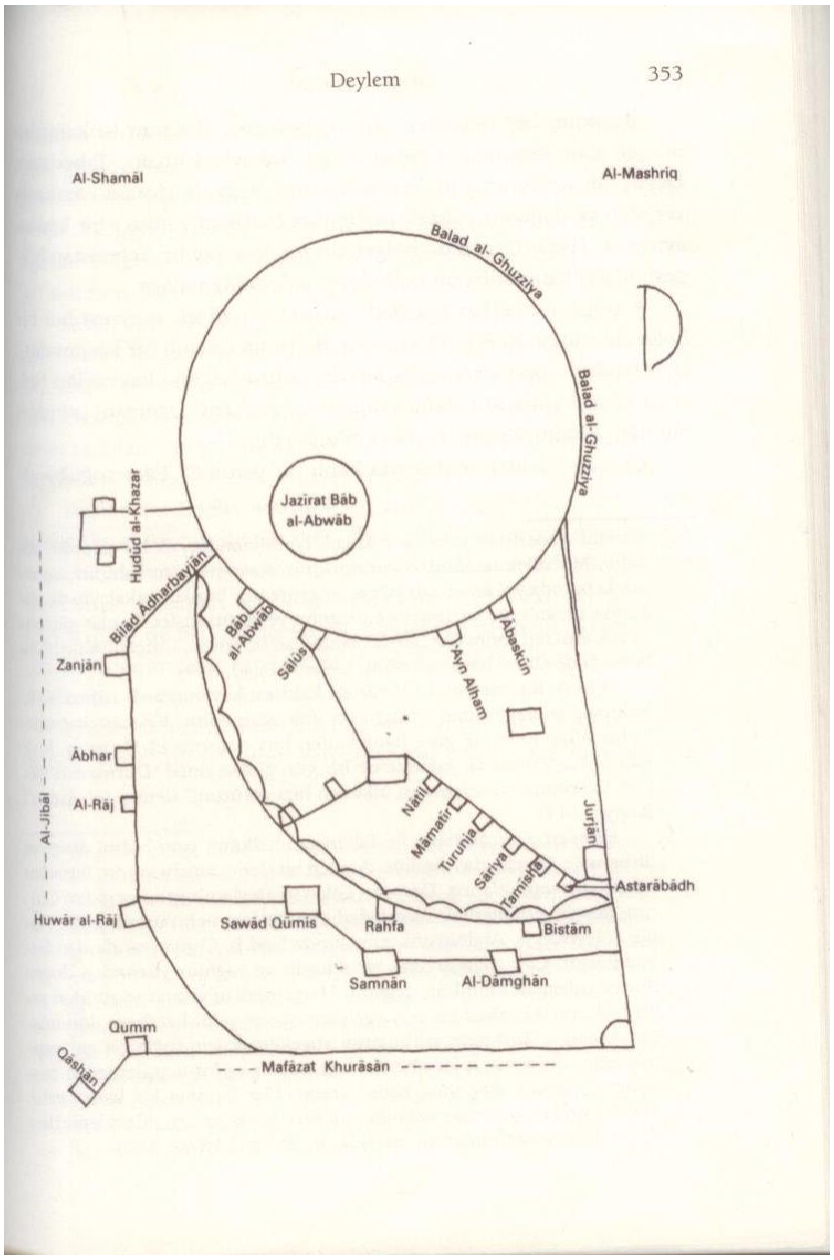
Deylem Haritası[660]

[660] Yazıcı, Tahsin: "Deylem", DİA (İstanbul 1994), C.9, s.263,264

EK:2. Deylem Bölge Haritası[661]

[661] İstahrî, a.g.e., s.567

EK:3. Deylem Bölge Haritası[662]

[662] Makdisî, a.g.e., s, 353

EK:4, Gavbare Hanedanlığının Kullandıkları Paralar, 1. İsfehbez -i Taberistan,2.Ferrohan, 3. Daz Mehr, 4. Hurşid[663]

[663] Serfiraz, Ali Ekber; Averzemani, Feridun: Sikkeha-yi İran: Ağaz ta Devran-i Zendiye, Merkez-i Tahkik ve Tovsi'e Ulum-i İnsani, Tahran, 1391